

**EFOP-5.2.5-18-2018-00008 - Társadalmi innovációk – Új módszerek kidolgozása
Élethosszig tartó tanulás a Neumann-galaxisban hátrányos helyzetből is**

**EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
Bölcsészettudományi Kar**

NÉPRAJZI INTÉZET

1088 Budapest, Múzeum krt. 6-8.
Tel.: (36-1) 485-5203, 411-6700 / 5310
Fax: (36-1) 485-5203 / 5133
Email: mohay.tamas@btk.elte.hu

**EÖTVÖS LORÁND UNIVERSITY
Faculty of Humanities**

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

H-1088 Budapest, Múzeum krt. 6-8.
Phone: (36-1) 485-5203, 411-6700 / 5310
Fax: (36-1) 485-5203 / 5133
E-mail: mohay.tamas@btk.elte.hu

A halmozottan hátrányos társadalmi helyzet leküzdésének problematikája és jó gyakorlatai a magyarországi cigányság példáin keresztül

Összeállította: Dr. Bali János adjunktus (ELTE BTK Néprajzi Intézet)

Budapest
2018

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	3. oldal
A TÁRSADALMI PROBLÉMÁK ÉS A HÁTRÁNYOS HELYZET HALMOZÓDÁSA	4. oldal
A MAGYARORSZÁGI CIGÁNYOK FELMÉRÉSE	8. oldal
MI A JÖVŐKÉPÜK A HÁTRÁNYOS HELYZETBEN FELNÖVŐ ROMA FIATALOKNAK?	10. oldal
A CIGÁNYOKRÓL A TÖBBSÉGI TÁRSADALOMBAN ÉLŐ SZTEREOTÍPIÁK	14. oldal
NEVELÉSI, ISKOLÁZTATÁSI KÉRDÉSEK	16. oldal
EGÉSZSÉGÜGYI HELYZET, HIÁNYOS TÁPLÁLKOZÁS	62. oldal
MUNKALEHETŐSÉGEK ÉS A MEGÉLHETÉS BIZTOSÍTÁSA	70. oldal
A TÁRSADALOM PERIFÉRIÁJÁN	77. oldal
CIVIL SZERVEZETEKSEL A HÁTRÁNYOS HELYZET ENYHÍTÉSÉÉRT	79. oldal
FELHASZNÁLT ÉS TÁJÉKOZTATÓ IRODALOM	99. oldal

BEVEZETÉS

Tanulmányunkban a társadalmi problémák és a hátrányos helyzet kezelésének kérdését az e tekintetben talán történetiségében, létszámában és komplexitásában is a legkiterjedtebb és legösszetettebb csoportra, a magyarországi cigányság szegénységben élt és élő rétegeire fókuszálunk. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán, a Néprajzi Intézetben 2010 óta folynak társadalomtudományi módszerű cigánológiai kutatások, melyek jól hasznosíthatóak a probléma meghatározásában és a megoldást jelentő jó gyakorlatok azonosításában. A 2010-től a néprajz BA szakon, a tavaszi szemeszterekben meghirdetett és általam tartott, *Kulturális antropológia 2. (cigány kultúrák antropológiai nézetben)* című kurzus keretében több tucat hallgatói kutatást vezettem a témában. A „cigánológiai műhely” célja kimondatlanul is az, hogy az ELTE keretében is helyet biztosítson a kvalitatív módszerű, problémafeltáró, néprajzi – antropológiai cigánykutatásoknak. Erre eredetileg a BTK-ról a TÁTK-ra került kulturális antropológiai tanszék elvileg alkalmas lett volna, de az akkreditációs eljárásban sohasem sikerült elindítani a kulturális antropológia BA szakot. Az általam vezetett „cigánológiai műhely” tehát elsősorban az ELTE-n alapszakos¹ diákok kisléptékű kutatásait foglalja magában, emellett itt kerül sor a „Cigány néprajzi tanulmányok” kötetsorozat szerkesztésére is.² Azt talán felesleges indokolni, miért is fontos, hogy napjaink társadalmi diskurzusában az ELTE BTK egy olyan sokszínű kutatási műhelyként jelenjen meg, ahol a klasszikus bölcsész tudománysszakok kutatásai mellett megjelennek a társadalmi hasznossággal direkterben összekapcsolható társadalomtudományi kutatások is. A Bölcsészkar, s azon belül is elsősorban a Néprajzi Intézet feladata ebben a helyzetben, hogy – ellentételezve a TÁTK-n folyó, döntően kvantitatív módszerrel, a szociológia, a statisztika vagy a demográfia tudományköréhez tartozó kutatásokat – kvalitatív megközelítésű vizsgálatokat folytasson. Prónai Csaba fogalmazza meg legpontosabban a módszer lényegét és érvényességét. „(...) a szociológusoknak nem kell antropológusokká válniuk, és viszont. A szociológiának nem létezik antropológiai kritikája, és éppen így nem lehetséges az antropológiai megközelítést a szociológia felől bírálat tárgyává tenni. Ugyanakkor az együttműködés gyümölcsöző is lehet. És ez az a pont, ahol rátérhetek előadásom második részére, a kulturális antropológia szakos hallgatók kutatásaira (továbbra is fenntartva annak lehetőségét, hogy vissza-visszautaljak a szociológiai fővonalra). Kemény Istvánnak felvettem, hogy konzultálhassanak vele antropológus növendékeim, és ő örömmel fogadta ezt. Miközben menthetetlen romantikusoknak képzelt minket, akik - szerinte - mindig a pozitívumokat keressük és látjuk meg, mégis mintha úgy vélné, hogy mi (antropológusok) vagyunk azok, akik az ők (a szociológusok) adatait tartalommal töltjük meg. Véleményem szerint itt arról van szó, amit Michael Stewart találóan a „szociológiai objektivizmuson és az antropológiai kulturalizmuson túliság” problémájának nevez. Elképzelhető-e túllépni az antropológiai részt vevő megfigyelések partikuláris megállapításain, ha egyszer éppen az a lényegük, hogy azok nem általánosíthatóak? Nyilvánvalóan minél több partikuláris megfigyelést tudunk elvégezni, annál kedvezőbb helyzetbe kerülhetünk. Es szerintem Kemény István pontosan tudja ezt. Mint ahogy azt is, hogy a „pusztán szociológiai módszer” nem elégséges, illetve másra elég: a szociológiai megállapításokra. A partikuláris vizsgálatokon túllépni tehát nemcsak azok elhagyásával, hanem azok megsokszorozásával is lehet, és ez akár a Kemény-iskola antropológiai folytatásaként is elképzelhető.”³

¹ Legtöbben a néprajz BA és az andragógia BA szakról vettek részt a munkában.

² Az első kötet, amelynek társszerkesztése (a Magyar Néprajzi Társasághoz csatlakozva) az ELTE BTK Néprajzi Intézetében folyt, a Cigány néprajzi tanulmányok 17. kötete volt, mely 2017-ben jelent meg. A kötet szerzői között találunk olyan néprajz szakos hallgatót is, aki ebből a műhelyből indulva írta meg alapszakos szakdolgozatát, melynek szerkesztett változata jelent meg a kötet tanulmányai között.

³ Prónai én.

A mostani célfeladat alkalmat ad arra, hogy az általam vezetett hallgatói kutatások eredményeiből válogassunk. A munka lényege, hogy az elmúlt nyolc év teljes dokumentációját áttekintettem, a nem digitalizált dolgozatokat digitalizáltam, az esettanulmányokat pedig abból a szempontból válogattam, hogy mennyiben kapcsolódnak a célkitűzéshez és milyen szakmai színvonalon képesek megragadni a példát. Az így kiválogatott írásokat és prezentációkat feldolgoztam, tematizáltam, majd átvezető és elemző szövegrészek betoldásával egységes szöveggé, kutatási jelentéssé formáltam. A dokumentumban szereplő, 11-es betűvel szedett részleteket eddig még nem publikálták a szerzők, így itt jelennek meg először.

A TÁRSADALMI PROBLÉMÁK ÉS A HÁTRÁNYOS HELYZET HALMOZÓDÁSA

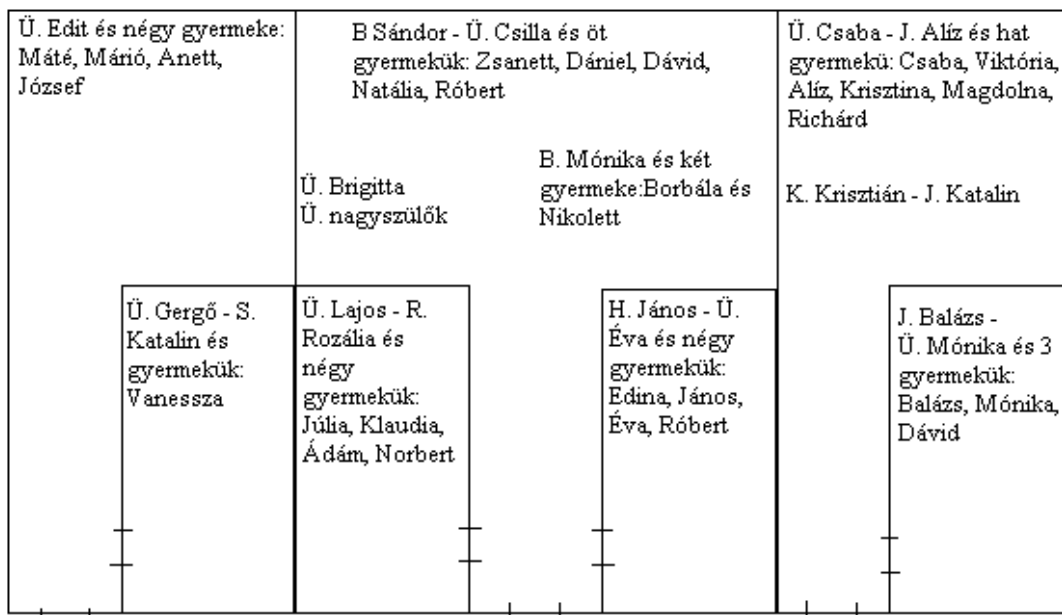
Számos kutatás bizonyította, hogy a cigányokkal szemben jelentős ellenszenv és előítélet alakult ki a magyar társadalom különböző csoportjaiban. A cigányellenesség nyilvánvalóan több forrásból táplálkozik. E csoport társadalmi pozíciója – iskolai végzettség, foglalkoztatottság, jövedelem és rétegződés egyéb mutatói tekintetében – a legrosszabb az összes hazai kisebbség közül. A hátrányos helyzet önmagában megakadályozza a társadalmi részvétel lehetőségét a cigányok jelentős hányada számára. A leszakadásból fakadó kiszolgáltatott helyzet ideális bűnbakká teszi a cigányságot. Allport az etnikai előítéletet a következőképpen jellemzi: *„hibás és rugalmatlan általánosításon alapuló ellenszenv. Megmaradhat az érzések szintjén, de kifejezésre juthat a viselkedésben. Irányulhat egy-egy csoport egésze, de egyetlen egyén ellen is, azon az alapon, hogy az illető a szóban forgó csoport tagja.”*⁴

Mi is a halmozottan hátrányos helyzet? A következő esettanulmányból kiderül, hogy a jövedelmi helyzet, az iskolázottság, a lakáskörülmények és az egészségügyi állapotok is egymásra hatással vannak, együttesen képezik egy család vagy közösség halmozottan hátrányos helyzetét.

Egy 2009 áprilisában végzett felmérés példája egy jászberényi kertés ház, amelyben 48, javarészt közeli rokonságban álló roma származású személy lakott. Körülbelül harminc éve lakik a család ebben a házban, még valamikor a nagyszülők kezdték el bérelni a város önkormányzatától elég jelentéktelen összegért. A nagyszülőknek született hét gyermeke: Edit, Csilla, Csaba, Brigitta, Mónika, Éva és Lajos. Ők mind a szülői házban maradtak, felnövekedve a párjuk hozzájuk költözött és itt alapítottak családot. Rajtuk kívül itt lakik még egy fiatal pár, K. Krisztián és J. Katalin, akik az egyik menyecske, J. Aliz házassága révén rokonok, valamint az egyik unoka Ü. Gergő (16 éves) már magával hozta barátnőjét egy közeli városból, Jászapátiról - ő Katika (15 éves), akivel már gyermekük is született, az első dédunoka. Így lakik itt 19 felnőtt és 29 gyermek.

---

⁴ Allport 1977. 40.

A szobák elosztása az ott alvó családtagok szerint

A telek körülbelül 800 m². Kerítésük nincs, így mivel a város legszélén laknak, az az érzése támad a megfigyelőnek, hogy a szomszédokat és az utat leszámítva nincs is határa a teleknek. Az ház tövében, a jobboldali bejárat mellett áll egy rongyos kanapé, mellette egy régi szekrény. A földön, úgy néz ki, sok a hulladék – papírok, törött vagy még éppen ép gyermekjátékok – bár ők, amit csak lehet, újrahasznosítanak, vagy minimum eltüzelnek. A háztól egy oszlopig több kötelet is kifeszítettek, amin száradó ruhák sorakoznak. Távolabb a található egy árnyékszék is. Növényt nem termesztnek és háziállatot sem tartanak. Az épület vakolata omladozik, bár évente újrameszelik a falakat. A ház padlóját ócska linóleum borítja, amit valószínűleg egy-egy lomtalanítás alkalmával szerezhettek, szőnyegük tehát nincsen. A szobák berendezése nem túl zsúfolt, többnyire kiselejtezett franciaágyakat tolnak egymás mellé, amiken együtt alszanak szülők és gyerekek. Szekrényük, asztaluk és székük a lakószámhoz képest nagyon kevés van. Viszont minden szobában van egy-egy kályha, amivel egyszerre fűtenek, a tetején főznek és vizet melegítenek a fürdéshez – az épületben ugyanis egyetlen fürdőszoba, WC vagy konyha sincsen. Minden nagyszobában található egy televízió, sőt bekötötték a Digi tv-t is, így szabadon válogathatnak a kábelcsatornák között. A készülékek egésznap be vannak kapcsolva, szeretik ugyanis idejüket heverészéssel, tévézéssel mulatni. Rádiójuk úgy szintén több van – ezeknek nagy hasznát veszik családi ünnepekkor, mulatozáskor -, a számítógép azonban luxusnak számítana otthonukban. Az áramot hivatalosan csak Edit családjához van bekötve, ők viszont átvezetik a ház többi részébe is. A villanyszámlát így nyilvánvalóan közös kasszából fizetik. Logikus, hogy ahol ennyi ember él együtt ilyen szűk helyen, a gyermekek kint is bent is mezítláb szaladgálnak, ott a szobák rumlisak és általános a higiénia hiánya. Ennek ellenére, mikor tudják, hogy látogatójuk érkezik, megtisztelik azzal, hogy igyekeznek rendet tenni és kitakarítani. Csak azt az embert fogadják be, aki leül a társaságukban, így édesanyámnak is „kötelező” volt bemenni a házba, ha nem is minden alkalommal. Ilyenkor azonban mindig leterítenek az ágyra egy tiszta törölközőt vagy egy nagy, hagyományos színekkel hímzett kendőt. Hogy a cigányok munkához való hozzáállását megértsük, idéznék először egy neves cigánykutatótól, Erdős Kamilltól: „A cigányok nemesnek tartják erkölcsüket, a munkát szégyennek, a kóborlásukat

pedig emberinek... A cigányok felfogása szerint a lopás: nem bűn, hanem istentől eredő joga minden cigánynak.” Valóban a napról napra élés a jellemző náluk, a saját család fenntartása pedig mindenkinek felett álló morális értéké emelkedik. Az M. utcai cigányok legfőbb jövedelme a szociális háló támogatásaiból, segélyeiből származik. Ilyen a kisgyermek után járó GYES (körülbelül 25 ezer forint), a családi pótlék (gyerekszámától függően gyerekenként 13-16 ezer forint), a munkaügyi segély vagy a rokkant nyugdíj. Az alacsony iskolai végzettség miatt nem éri meg nekik kisegítő vagy betanított munkát vállalni, úgy érzik, nem kapnak annyival több pénzt, mint amennyi időt elvesz ez tőlük. Jellemző, hogy napközben csak henyélnek, hagyják elfolyni az időt, gyakran csak a mindig ismétlődő események - mint az étkezések, vagy tágabb intervallumot szemlélve az ünnepek – törlik meg mindennapjaik monotonitását.

A családfőknél változó a munkavállalási kedv:

- J. Balázs enyhe szellemi fogyatékos, ezért száz éves koráig leszázalékolták. Időnként vállal alkalmi munkákat: kertészkedik vagy kisegítő egy kőműves mellett.
- Ü. Csaba szociális járadékból él (körülbelül 25 ezer forint). Depressziós, nem gyakran hagyja el a házat.
- B. Sándor dolgozott a szemétszállító autón, jelenleg munkanélküli.
- Ü. Lajos szintén alkalmi segédmunkákat vállal.
- Edit párja jelenleg börtönben van.
- Ü. Gergő még iskolába jár.

A nők egytől egyig otthon vannak a kicsikkel, ők vezetik a háztartást. Minden családjuk külön főz, de ha kér valamelyik távolabbi rokon, őt is megvendégelik. Ugyanígy mosnak és takarítanak is saját családjukra, gyermekiktől egyáltalán nem követelik meg a segítséget. A téli fűtés nagy gondokat szokott okozni. A tüzelő egy részét megveszik, de minden felesleges dolgot elégetnek. Mivel nem olvasnak, könyveik nincsenek, a bedobott újságokat, szórólapokat is elégetik, sőt megesik, hogy az elhasznált, vagy nagyon koszos ruhákkal is begyűjtanak. Arról, hogy tüzelőt lopnának, nem beszélnek kívülállóknak, lakóhelyük környékén azonban többen is beszámoltak ilyen téren sérelemről. Egy extrém esetben például egy közelben lakó édesanya két körben vitte be a hazahozott csomagokat, és mire visszaért a házból, gyermeke felügyelet nélkül maradt iskolatáskája minden könyvével együtt eltűnt. Valamilyen szinten panaszkodnak az egymás közötti lopásokról is. Főként kisebb pénzüsszegeket vesznek el a másiktól, mikor már régen érkezett az utolsó segély. Ilyenkor nagy veszekedések törnek ki a családban és egy darabig eltart, míg elcsitul az ellenségeskedés. Azt viszont, aki gyakran sérti meg a magántulajdon határait, és kérdezés nélkül vesz el, a közösség kiközösíti. Ilyen például R. Rozália, aki már huzamosabb időt börtönben is töltött, miután rábizonyították, hogy betört gyermekei óvodájába és ellopta az irodában található pénzt. Őt a többiek is „kutyaütőnek” nevezik, panaszkodnak, hogy ő veszekszik a legtöbbet és a lehangosabban. Odalátogatásomkor Rozi elkülönülve mindenkitől, az udvar hátsó részében aprította a fát. A felnőttek jövedelempótlásának egyik jellegzetes válfaja a „kukázás”. Felhasználják ugyanis bármilyen eldobott, kiselejtett dolgot, ami számukra megfizethetetlen és máshogy nem juthatnak hozzá. A magasabb jövedelmű családban nevelkedett, semmiben sem hiányt szenvedő emberek fülének furcsán hangzik például, ha újra kimosott és felhasznált egészségügyi betétekről és pelenkákról hall, de az ő marginális szemszögükből ez sajnos érthető és szükséges dolog. Ínséges időkben, mikor váratlan esemény történik, és a közösség megszorul, a bankoktól semmilyen kölcsönre sem számíthatnak. Ezért a család már nagyon régóta uzsorások segítségére szorul. Mikor összegyűlnek a városi posta előtt és felveszik a frissen érkezett segélyeket, pénzüket tetemes részét kényszerülnek az ott várakozó uzsorásnak adni. Így viszont hamarosan újra kölcsönre szorulnak, amit csak az uzsorástól kaphatnak, így lassan de biztosan keverednek az adósságspirál egyre mélyebb berkeibe. Kibújni nem tudnak az uzsorakamat fizetése alól –

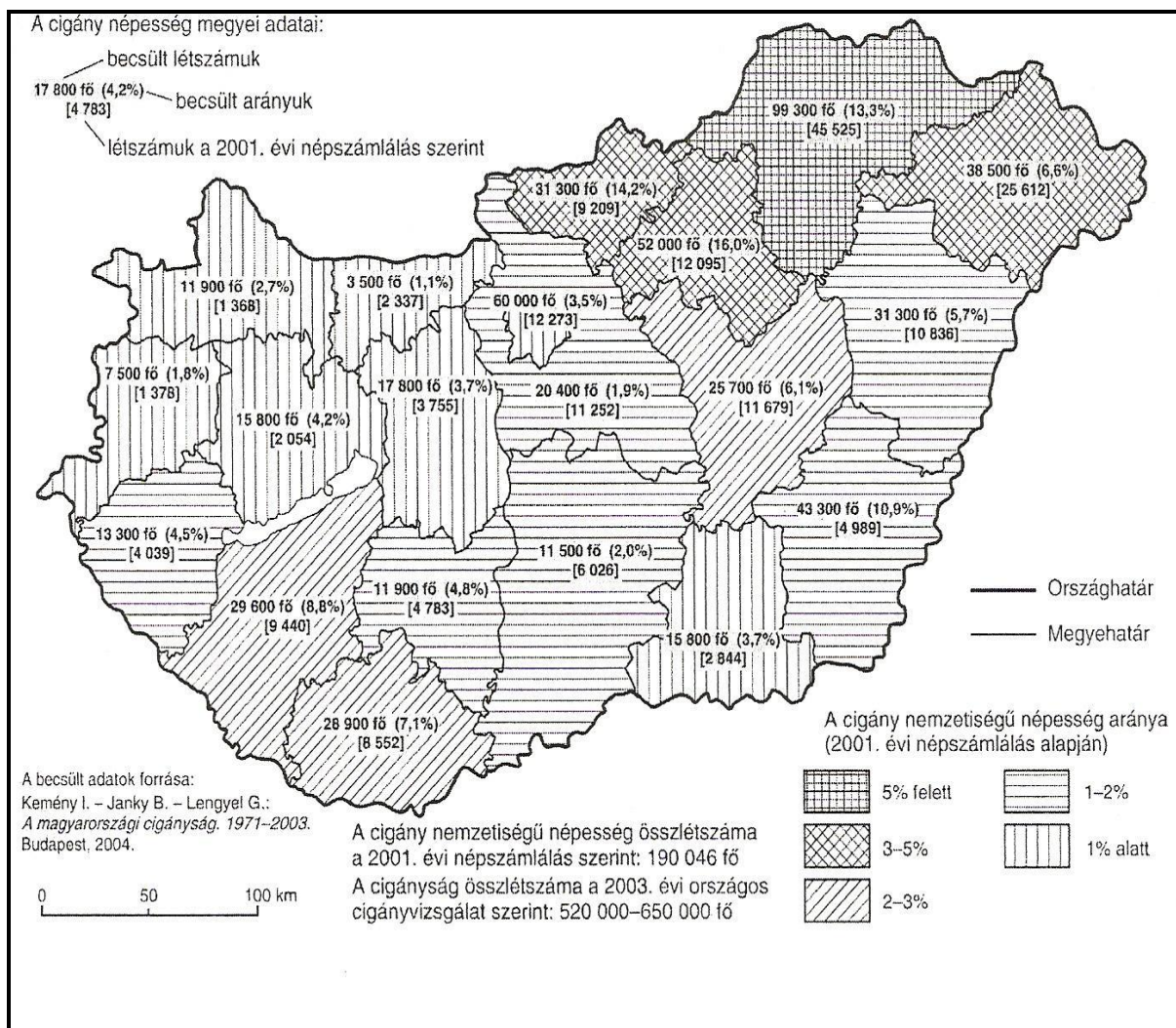
hiába költözött például Aliz Isaszegi rokonaihoz, a fizetési kötelezettség ott is utolérte. Az uzsorás nevét azonban soha nem adnák ki, mert senki mástól nem számíthatnak kölcsönre. Ékszereiket szeretik magukon hordani. Ennek több oka is van: így akadályozzák meg, hogy elvegyék tőlük családi ereklyéiket; ha nincsen pénzüik, egymásnak is ékszerekkel fizetnek; vagy zálogba adhatják ezeket az értéktárgyakat. Ambivalens módon benne van az ékszerhordásban egyfajta nagyozolás is, mintha szélsőségesen mostoha helyzetüket igyekeznének ezzel leplezni. A megmaradt pénzeket a legolcsóbb helyeken költik el. Ruhákat kaphatnak a Vörös Keresztől, kéregetnek, kukáznak, vagy ritkán megveszik egy használtruha-boltban, kínai áruházban. Általában a nők mennek el vásárolni, és maximum egy-két gyereket visznek magukkal, hogy ne kelljen mindegyik „nyafogónak” venni valamit. Látogatásom után egy héttel találkoztam a Tescóban Csillával és Katival, Kati karján a kis Vanesszával. Akkor vettem egy zsák burgonyát, jó néhány zacskó zsömlét, a legolcsóbb párizsi rudat és egy dobozos Pepsi Colát. A szűkös anyagiak ellenére náluk is érzékelhető a média fogyasztói magatartásra ösztönző hatása: megveszik a márkásabb üdítőket, csokoládékat is, de csak kis mennyiségben a vásárláskor jelenlévőknek, amit az otthonmaradtaknak inkább nem árulnak el – nem lát szem, nem fáj szív. Az M. utcai cigány család népe csak igen ritkán szorul egészségügyi ellátásra, annak ellenére, hogy feltűnően kisebbek a higiénias szükségleteik, mint egy átlagos magyar családnak. Amikor ott jártunk, a következő kép tárult elénk: a gyermekek arca és ruhája koszos, szeme csipás, haja kócos. Néhányukon nem volt cipő. Télen is előfordul, hogy mezítláb szaladgálnak odakinn, ha fontosabb volt a ház melegét biztosítani a csizmával, mint a gyerek lábára adni. Fürdeni csak lavórban tudnak benn, a szobában, amihez a vizet a kályhán melegítik. Gyakran előfordulnak náluk az élősködők, mint a tetű, bolha, kullancs, amit sajnos a közelség miatt csak nehezen tudnak kiirtani. A gyermekek fejlődése ennek ellenére átlagos. Az anyák figyelnek arra, hogy a kicsik megkapják a megfelelő oltásokat, mindig ezer kérdésük van az orvosokhoz, védőnőkhöz. Fontos számukra, hogy a csemeték jól tápláltak legyenek, magasságukhoz képest mindig megfelelő súlyuk van. Korán serdülnek, korán kötnek házasságot, korán vállalnak gyerekeket (Csillának 26 évesen öt gyermeke van, Aliznak 24 évesen hat, J. Kati 19 éves és egy abortusza volt, most először terhes, S. Katinak 15 évesen született első gyermeke.) Ezen kívül korán köszönt rájuk a változó kor, és viszonylag fiatalon éri őket a halál. A felnőttek nagy része dohányzik, szeszes italt pedig inkább csak fizetéskor vagy ünnepekkor fogyasztanak. Természetesen ez alól is van kivétel: látogatásunkkor H. János éppen ittas volt. Egymást segítő, összetartó közösségként élnek a családtagok egymás mellett. Ha hierarchiáról beszélünk, elsősorban az idősebbeknek van döntési joga. Ilyennek tűnt a nagymama, aki a kanapé nyugodt távolából tartotta szemmel ott tartózkodásunk alatt a történéseket. Az idősebb testvérnek szintén nagyobb tekintélye van a fiatalabbal szemben. Ha a nemi viszonyokat vizsgáljuk, akkor azt vesszük észre, hogy az anya dönt a családvezetésről, gyermekekről, ők tartják a kapcsolatot az egészségüggyel, minden más témában azonban valószínűleg az apa véleménye számít. A családtagok állítása szerint egyik gyermek sem született testvérek vagy unokatestvérek házasságából. Mégis gyanúsán sokan vannak a családban, akik enyhén fogyatékosak. Vegyük példának okáért Brigittát, akinek nem lehetett érteni artikulálatlan beszédét, vagy J. Balázst, akit 100 éves koráig leszálalékoltak. Rajtuk kívül ott van még B. Mónika két gyermeke, akiket testi és értelmi sérülésük miatt anyjuk a homoki diákotthonba akart adni. Végül azonban nem így döntött, mert akkor elesett volna a segélyektől. Ebben a családban a közösség nyer mindenekelőtt prioritást, így felértékelődnek a család ciklikusan ismétlődő eseményei: születésnap, névnap, és egyéb ünnepek. Ilyenkor együtt vannak, zenélnek, esznek-isznak, mulatoznak. Szeretnek a város ingyenes rendezvényeire is járni, van rá ugyanis idejük, a gyerekeket pedig szórakoztatja, leköti a közösségi esemény. Mint említettük, a gyermekáldás igen fontos dolog a családban. A szülés eseményét is misztikus légkör veszi körül. Otthonszülésnél a szobában nem tartózkodhat sem

férfi, sem gyerek (még a férj vagy a testvérek sem), csak két-három idősebb nőrokon, akik levezetik a szülést. Mindig nagy örömmel fogadják és mesélik egy új csemete érkezését - például Aliz hatodik gyermekének csodálatosan gyors születését szilveszterkor: „szinte csak kipottyant, nővérke, még fejre is ejtettük szegényt”. Párt mindenki maga választ magának - ennél a családnál nem jellemző, hogy a szülők előre eljegyeznék a gyerekeket – és ez általában egy életre szól. Ritka esemény, hogy elválnának, vagy mástól vállalnának gyereket. A fiatalok, összejöttük után valamelyik szülői házba költöznek – Gergő és barátnője hol az M. utcában, hol Jászapáti, Katika szüleinél laknak. A gyermek névválasztásánál szeretik a szülők keresztnéveit használni. Érdekes, hogy esetenként az anya vezetéknevét kapják a gyerekek, mert az élettársi kapcsolatban együtt élő szülők nem készítetnek apasági tesztet – nincs is ennek jelentősége, mert minden gyermek ugyanattól az apától származik. A gyerekek megfelelő táplálása és iskolába járatása is prioritást kap. Az anyukák minden reggel és délután elkísérik gyermeküket a házuktól 5 kilométerre fekvő eltérő tantervű iskolába és onnan haza. Nevelési elveik viszonylag lazák, a vezérelv a szabadságra, talpraesettségre nevelés. Csak nagyon csekély számú dolgot tiltanak meg a kicsiknek, gyakran hagyják, hogy a mi kultúránk számára megbotránkoztató dolgokat csináljanak nyilvánosan. Esetleg rájuk szólnak a boltban, hogy ne nyúljanak hozzá az áruhoz, vagy ha testvérviszály tör ki, különválasztják az ellenségeskedőket. A közösség számára elengedhetetlen viszont, hogy a gyerekek már nagyon kicsi kortól megtanuljanak osztozkodni. Mindemellert rendkívül nagy szerepe van a betegápolásnak. Amíg nem muszáj, nem viszik a beteget kórházba, hanem otthon ápolják. Ebben természetesen a kötődésen túl szerepet játszik a műtétektől való félelmük is. A halál körüli hagyományait szintén nagyon szigorúan veszik. Ha a családban haláleset történik, a halottat először felravatalozzák, majd gyertyákat gyújtanak és három napon keresztül virraszt a közösség minden tagja. Ezután eltemettetik keresztény szokás szerint. Az erre szükséges pénzt soha sem sajnálják, mindig összeadják a családtagok.

A MAGYARORSZÁGI CIGÁNYOK FELMÉRÉSE

Magyarország a cigányság létszámát (és arányszámát) tekintve – Románia, Bulgária és Spanyolország után – a negyedik helyen áll. (Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, 2005.) A cigány népesség lélekszámát illetően a 2003. évi felmérés óta rendelkezünk egzakt adatokkal, ugyanakkor az etnikai hovatartozásban jelentős eltérés mutatkozik az önbevallás (vállalt identitás) és a külső megítélés, csoportosítás adta szám és arány között. Jelenleg, mintegy 570 – 600 ezer főre becsülik a cigányok számát, de egyes vélemények szerint 800 ezer – 1 millió fős lélekszámban is élhetnek az országban. Még ennél is lényegesebb, hogy a halmozottan hátrányos helyzet körükben jóval magasabb arányban van jelen, mint a teljes társadalomban.

A cigány népesség területi megoszlása (Forrás: Bori István – Masát Ádám: A mai magyar társadalom. 2008, Budapest)

A cigányság jelentős részének történelmileg hagyományozódott megélhetési kultúrájában jelen vannak olyan meghatározó elemek, amelyek nem illeszkednek a többségi társadalom szintén történelmi gyökerű termelési és fogyasztási kultúrájába, kulturális tőkéjébe, és akadályozzák a cigányság integrációját, modernizációját. Ezek a többségi társadalommal konfliktusokat gerjesztő problémák már a 15. században Európába érkező cigányok esetében is fennálltak, és ahogy akkor, úgy napjainkban is igen nehéz a cigányság beilleszkedését. 1782-ben II. József rendeletet adott ki a cigányok oktatásáról, a mesterségek elsajátítására helyezve a hangsúlyt. Európa történelmében először az állam nem üldözte a romákat, hanem az ország lakosainak tekintette őket.

Alcsútdobozon József főherceg a 19. század utolsó negyedében a cigányok letelepítését és az oktatását saját tudományos kutatásainak eredményeire alapozta. Létre hozta a cigányiskolát, ahol 6-15 éves gyerekek tanultak együtt. Úgy vélte, az integrált oktatás sértené a cigányok önértéket. Számos tanulmányt publikált e témakörben, cigány-magyar szótárt készített és összeállított *Romane Sziklaribe Csibákero* címmel cigány nyelvtant is. A 20. században, az 1960-as évektől megindult a cigányság lassú, kis lépésekkel történő integrációja a munkaerőpiacra, illetve az iskoláztatásba. A bányákban, nagyiparban és építőiparban foglalkoztatott cigány emberek már munkajövedelemből éltek, gyerekeik többsége rendszeresen járt iskolába. A rendszerváltás óta a cigány társadalom sokkal rosszabb helyzetben van, ők a legnagyobb vesztesek, a szocialista időszak részsikereit a kapitalizmus megjelenése pillanatok alatt romba döntötte, és a romák társadalmi integrációjával

kapcsolatban pedig az elmúlt két évtizedben nem készült semmilyen stratégia, amely eredményre vezetett volna. A cigányság nagy részét - a foglalkoztatási diszkrimináció mellett - az alacsony iskolázottság akadályozza leginkább a munkavállalásban. A cigányság egészen az 1960-70-es évekig szinte kizárólag vidéki népesség volt, ekkor a politika a cigánytelepek felszámolása mellett döntött, elhatározta a cigányok integrálását és asszimilációját a magyar társadalomba. Felszámolták a vidéki, alacsony színvonalú cigánytelepek nagy részét, megindult a romák beköltöztetése a lakótelepekre. Egy biztos: egyetlen olyan törekvés sem lehet sikeres, amely nélkülözi a cigányoknak a világról kialakított elképzeléseit. Ez az intézkedés nélkülözött. Elfojtott és előtörő konfliktusok sora kísérte ezt az erőszakos integrációt. Az 1980-as évek végére a romák helyzete az előző évtizedekhez képest jelentősen megváltozott, bár az elért eredmények ingatag talajon álltak, ám sok cigány számára megnyílt a felemelkedés lehetősége. Az elindult asszimilációs folyamatot azonban a gazdasági összeomlás és átalakulás megállította. A rendszerváltást követő gazdasági, társadalmi átalakulás legnagyobb vesztesei kétségkívül a cigányok egyes csoportjai voltak. A rendszerváltás után sem szűnt meg teljesen a cigányok városba áramlása, továbbra is a megyeszékhelyek és Budapest adták a romák migrációjának fő irányait. A nagyobb létszámú cigány lakosság által lakott, főleg pesti belső kerületekben területileg elkülönülten, jellemzően régi bérházakban, körfolyosós, félkomfortos, leromlott műszaki állapotú lakásokban élnek, folyamatos konfliktusforrást jelentve a közelben élők számára.

A 2003. évi felmérés szerint a fővárosban él az ország cigány népességének 10,4%-a, mely Budapest lakosságának 3,5%-a. Pest megyében él a magyarországi romák 3,6%-a, amely a megye lakosságának 1,9%-a. Összességében tehát a Közép-Magyarországi régióban lakik a magyarországi cigány nemzetiség 14%-a.

A CIGÁNY NÉPESSÉG ALAKULÁSA BUDAPESTEN		
ÉVSZÁM	LÉTSZÁM	A TELJES CIGÁNY NÉPESSÉG SZÁZALÉKOS ARÁNYA
1971	25 000	7,9 %
1993	44 000	9,1 %
2003	60 000	10,4 %

A 1989-es rendszerváltást követően, a demokratikus állam keretei között sem szűnt meg a cigányok általában vett marginális helyzete. Kisebbségi helyzetükből kifolyólag, továbbra is alárendelt szerepbe kényszerültek. Egyszerre érzik a társadalmi (szociális), a gazdasági (jövedelmi) és a politikai kirekesztettséget. Politikai akarat és az erős érdekérvényesítő képesség elengedhetetlen feltétele annak, hogy a gazdasági, társadalmi és kulturális kirekesztés elmozduljon a holtpontról. A romák számára vonatkozó becslések nagyon becsült aránya a magyar társadalomban: 750.000-1.300.000 millió fő közé tehető. A 16 év feletti roma lakosság közel fele házas (49%). A 16-64 éves roma lakosság 17 százaléka 8 általánosanál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik; 53%-uk 8 osztályt végzett. A megkérdezettek 26 százaléka szerzett szakképzettséget/szakképesítést. Az érettségizettek aránya viszont mindössze 2%, a diplomásoké 1%. A 16 – 64 éves romák 59 százaléka tartozik (saját vélekedése szerint) valamelyik egyházhoz, gyülekezethez. Ez az arány magasabb, mint a teljes társadalomra jellemző arány.

MI A JÖVŐKÉPÜK A HÁTRÁNYOS HELYZETBEN FELNÖVŐ ROMA FIATALOKNAK?

Európában, 2010-et a szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelem évének nyilvánították. Ehhez egy kutatás is társult, melyből kiderült, hogy a magyar lakosság 12

százaléka él szegénységben, vagyis az országra jellemző medián 60 százaléknál alacsonyabb jövedelemből, miközben a 17 év alattiaknál ez az arány az európai átlaghoz hasonlóan 20%-os. A magyarországi szegénységkutatások kiemelik, hogy a szegénység egyaránt sújtja a cigányságot és a nem cigány magyar lakosságot. Azonban, ahogy mélyül a szegénység, úgy nő a cigányok aránya az érintettek körében. Manapság Magyarországon a szegénység legerősebb meghatározója a gyerekszám, a nagycsaládosnak számító magyar családok (három vagy több gyerek) harmada szegénységben él, ugyanakkor azt is meg lehet állapítani, hogy a családtámogatási rendszer ideáig megakadályozta a legszegényebbek teljes leszakadását. A 2010 óta fokozatosan bevezetett munkaalapú családtámogatás elsősorban a nem cigány középosztály gyermekvállalását jutalmazza az adókedvezmények formájában, így a munkanélküli vagy az alacsony jövedelmű népesség továbbra is a szegénység rétegét gyarapítja. Egy hallgató az e témában releváns kutatások eredményeit foglalta össze.

Kutatási beszámolómban két kutatás eredményeit foglaltam össze, egyrészt Kende Anna és Illés Anikó *Hátrányos helyzetű gyerekek jelen és jövőképe*⁵ és Dr. Hüse Lajos és Nyírcsák János *A hátrányos helyzetű fiatalok életesélyei*.⁶ Felméréseikben a hátrányos helyzetű fiatalok élethelyzetéről és jövőbeli elképzeléseikről kaptunk átfogó képet. Kende Anna és Illés Anikó kutatásukat elvégezve megállapították, hogy egy gyerek felnőttkorában várhatóan szegény lesz-e, ezt nemcsak akkor jelenthetjük ki, hogy ha ebben rendkívül erős a szülők iskolai végzettségének hatása, de sajnos ez a hatás meghatározóbb, mint az európai országok többségében. A szegénység fennmaradásában és újratermelődésében kiemelkedő jelentőségű a lakóhely, gondolok itt a település jellegére és földrajzi elhelyezkedésére. „*A lecsúszó, slumosodó városrészek is komoly problémákat jelentenek, legnagyobb hátrányban az elgettósodott aprófalvak lakói vannak.*”

A magyarországi romák számára a szegénység etnikai jellegű feszültséggel is párosul, helyi szinten nem független a rászorultság elvű politikától, és mélyíti a helyi társadalmakban a konfliktusokat. Mint például, fenntartja a túltámogatottság mítoszát a nem roma emberekben, és fokozza azt a feszültséget, amelyet a középrétegek lecsúszása, és ennek következtében a szegénységben élőkhez való közeledésük okoz. Az előítélet-, és a sztereotípiakutatások arra mutatnak rá, hogy míg az előítéletek és a sztereotípiák a megfigyelőkben keletkeznek, többé-kevésbé függetlenek attól a csoporttól, amelynek tagjaira irányulnak, következményeit elsősorban a célcsoport tagjai viselik.

Azonban, amíg a sztereotipizálás ideológiai funkciót tölt be, a következmények nem pusztán ideológiaiak, hanem komolyan befolyásolják a teljesítményt, az önértékelést és az identitás alakulását az érintett csoport tagjainál. Ezeknél a csoportoknál az elutasítottság érzése a kora gyermekkorban már megjelenő csökkentértékűség érzéséhez és az asszimiláció igényéhez vezet. A kisebbségi csoporthoz tartozó gyerekek a fejlődésük során két olyan jelenséggel néznek szembe, amellyel a többségi gyerekek nem találkoznak. A többségi társadalom részéről tapasztalható sztereotipizálás és előítéletek ereje, a többségi társadalom értékrendjétől eltérő értékek rendje a gyerekekben már fiatal korban kialakítja a kettős értékrendet. Ezek csak megnehezítik és veszélyeztetik a pozitív énkép kialakulásának folyamatát a hátrányos megkülönböztetésben felnövő gyerekekben. Akit a többségi társadalom negatív sztereotípiái és előítéletei sújtanak, akkor is rosszabb teljesítményt fog nyújtani és önmagát akkor is kevesebbre fogja értékelni, ha konkrét tapasztalatokkal nem rendelkezik valamivel kapcsolatban.

„*A saját környezetükhöz képest is hátrányos helyzetben lévő családok számára tovább nehezíti a pozitív énkép és pozitív jövőkép kialakítását a relatív depriváció, amely arra utal, hogy nem a tényleges depriváltság, hanem a másik, hozzánk viszonyított relatív előnye okozza a megfosztottság érzését, és akadályozza a pozitív én érzés kialakulását.*”

⁵ Kende – Illés én.

⁶ Dr. Hüse – Illés én.

Ugyanakkor, amiben kutatásom során végig reménykedtem, hogy e negatív folyamatok nem járnak együtt automatikusan azzal, hogy minden kisebbségi csoporthoz tartozó személynek egyfajta depresszív állapotba kell kerülnie és ellenazonosulást kell kialakítania. A felülkerekedés igénye a fenyegetett identitás állapotában is megjelenik. A Társadalomtudományi Karon a Bevezetés a társadalom kutatás módszereibe óráim teljesítési feltétele, egy egyhetes táborban való részvétel, ahol egy kutatási tervet kell készítenünk, személyes tapasztalatok és kutatások alapján, egy általunk választott témában. Személy szerint én a hátrányos helyzetben lévő településen, az ilyen fajta mentalitással rendelkező fiatalokkal szeretnék megismerkedni, akik hánytatott sorsuk ellenére szembe mernek nézni jövőjükkel. Biztatni szeretném őket a kitörés lehetőségére, nem szabad engedi, hogy kialakuljon bennük a beletörődés veszélye. Kende Anna és Illés Anikó elmondása alapján „*a személy igyekszik olyan megoldási módokat kiválasztani a fenyegető helyzet feldolgozására, amelyek óvják az énképet és az identitást.*” Vizsgálatuk során várható volt, hogy a pszichológiai megküzdés számos formájával lehet majd találkozni. A kutatás eredményei szerint, már a 10 év körüli gyerekek számára is világosak a társadalmi mobilitás lehetőségei, illetve a mobilitás lehetőségeiben rejlő társadalmi különbségek. Kende Anna és Illés Anikó, Gerő Zsuzsa és munkatársai 1978-as vizsgálatának ötletét alapul véve kutatásukat a hátrányos helyzetű gyerekek jelenlétéről és jövőjével kapcsolatos elképzeléseiket tárták fel, gyerekrajzok és interjúk alapján. A gyerekrajzok a jelenkori lakóhelyet, a felnőtt kori és a vágyaikban elképzelt otthonot ábrázolták. A vágyott jövő bemutatásával pedig arra a kérdésre keresték választ, hogy a reálisan elképzelt jövő mutat-e eltéréseket a vágyaktól, illetve milyen akadályait látják a vizsgált gyerekek a vágyak beteljesítésének. Kérdés tehát, hogy a hátrányos helyzetű, többségében roma gyerekek rajzain hogyan jelenik meg a jelenlegi helyzetük ábrázolása, a felnőtt korokkal kapcsolatban milyen elképzeléseik vannak, és megjelenik-e bennük a felfelé irányuló mobilitás perspektívája? Kutatásuk eredményei, pedig azt mutatják, hogy a hátrányos helyzetű gyerekek számolnak a felfelé mobilitás lehetőségével. A vizuális kifejezés jó eszköznél bizonyult a gyermeki vágyak és az identitás megragadásához. Mind a rajzokon megjelenő visszafogott vágyak, a jelen vágyteljesítő ábrázolása, mind az interjúkban megfogalmazott ellentmondások arra utalnak, hogy a marginalizáltság élménye inkább a kerülőutakon, mint nyíltan fejezhető ki.

Dr. Hüse Lajos és Nyírcsák János vizsgálatában a hátrányos társadalmi helyzetű fiatalok élethelyzetére és felzárkózási esélyeire szerették volna felhívni a figyelmet. A mélyszegénységben élő gyerekek közül valamennyien kapcsolatban állnak a gyermekjóléti szolgálatok intézményrendszerével. Ezeknek a fiataloknak a társadalmi érvényesülése az átlagosnál jobban gátolt, ezért számukra indokolt olyan speciális programok kidolgozása, melyek az esélyegyenlőség megteremtése felé hatnak. A kutatás során, mikor a jövőjükről kérdezték a fiatalokat, egyfelől bizakodás és remény, másfelől bizonytalanság és szorongás, sőt, a kilátástalanság jelent meg a témához tartozó válaszokban. A félelmek, a problémák, a tolatkodó élethelyzetek, szinte állandóan jelen vannak a megkérdezettek egy részének gondolataiban. Mikor a jövőbeli céljaik lett a téma, elsősorban anyagi jellegű célok kerültek szóba, aztán jött a család, mint cél. Az anyagi jellegű célok esetében szinte meg sem jelenik a pénz, mint önálló cél, szinte kizárólag a saját lakásról beszéltek. Aki nem anyagi vagy családhoz kapcsolódó célt említett, egyéb kategóriába sorolták, ahol jellemző válasz volt a munka, a tanulás esetleg a továbbtanulással kapcsolatos válaszok. Több esetben a diploma megszerzése zárta a tanulmányi célok felsorolását. Az értékek szóba jötte esetén meglepően ritkán megjelenő családi célok között, túlnyomórészt a családalapításra és a szülővel való kapcsolat javítására, helyreállítására vonatkozó válaszok kaptak szerepet. Az értékekből egy hiányzó, kategória is megjelent a célok között, melyet leginkább az álmok kategóriájának nevezhetnénk. Többet foglalkozásokat említettek meg, vagy a tipikus, mi szeretnél lenni, ha nagy leszel kérdésre várt választ kapták. Arra a kérdésre pedig, hogy pontosan mire is lesz

szükségük ahhoz, hogy elérjék céljaikat, a megkérdezettek elsősorban a tanulásra, tudásra, megfelelő képzettségre, esetleg a diploma megszerzésére helyezték a hangsúlyt, kapcsolatokra, ismeretségre, vagy személyes jó tulajdonságaikra van szükség a célok eléréséhez. Páran az anyagi háttér szükségességét is megemlítették. Az, hogy a megkérdezettek ilyen hangsúlyosnak találják a tanulást, tudást, mint céljaik elérésének eszközét, jó motiváltságra utal a számukra fontos képzésekre vonatkozóan. Megnyugtató volt olvasni a kutatás összegzését, hogy a fiatalok reálisan látják céljaik és álmaik elérését, az odavezető úttal pedig tisztában vannak.

A mit tennének a céljaik elérése érdekében, a munkán és a jó fizetésen kívül látnak-e más megoldási lehetőséget céljaik eléréséhez kérdésre, pedig a legtöbben a tanulást említették, mint célt és eszközt. A tanulásra a leírtakból nekem úgy tűnik, mintha csupán csak szükséges eszközként tekintenének, mint a jó munkalehetőség megteremtéséhez, ami további lehetőség az életcélok eléréséhez, melyek megfogalmazásáig már nem jutottak el a megkérdezettek.

Ám a munkán és a pénzen túlmutató, de a célok elérését segítő további eszközként említettek pár alternatív célt, mint például a családot, baráti kapcsolatokat. Mivel a társak, vagy a szeretet alkalmas arra, hogy rajtuk keresztül elérjük az életcéljainkat.

Céljaik elérését természetesen különféle tényezők gátolhatják, amik lehetnek képzetlenség, anyagi jellegű problémák vagy a család, mint akadályozó tényező. Szomorú, de így van, elmondások alapján személyes negatív tulajdonságok miatt, a rossz iskolai szocializáció, az iskolarendszer miatt, a hátrányos helyzetű tanulók képzésére alkalmatlan tanárok miatt, valamint a nem megfelelő viselkedésű fiatalok „bűne”.

Egyéb válaszok között szerepelt, hogy túl fiatal még vagy, hogy gyermeket vár, az ismeretség hiánya vagy a meglévő ismerősök rossz hatása és hogy nincs munkahely.

A gátak a megkérdezettek szerint leginkább tanulással küzdhetőek le. Néhányan említették a család életében bekövetkező pozitív változás szükségességét, vagy a munka lehetőséget. Nagyon sokan sajnos azonban úgy vélik, hogy az akadályok semmiképpen sem küzdhetőek le. Akik ki is fejtették, hogy miért, javarészt arról beszéltek, hogy roma származásukon nem tudnak változtatni, és ez társadalmilag hátrányt jelent számukra.

Amikor arról kérdezték a fiatalokat, hogy ki tudna segítséget nyújtani nekik az akadályok leküzdésében, leginkább a családjukat említették. Kisebb arányban csak önmagukra számíthatnak. Egyéb válaszok voltak pedig valamiféle szakemberek, tanárok és a barátok.

Egy egyén számára megfogalmazott példakép magában rejti mindazokat az értékeket, attitűdöket, amelyek elérésére törekszik. Megpróbál hasonulni a példaképéhez, iparkodik, hogy annak viselkedését, gondolkodását, külső és belső tulajdonságait átvegye és beépítse önmagába.

A megkérdezetteknel többségükben közvetlen környezetből, a helyi közösségből kerül ki a mintául szolgáló személy. Ezen belül is elsődlegesen a szülőt tartják, de jelen vannak a rokonok, barátok, tanárok is. Talán kijelenthetjük, hogy számukra talán elérhetetlen távolságban vannak a hírességek, mint példaképek.

Azonban Dr. Hüse Lajos és Nyírcsák János kutatásának összegzése végeztéül megemlítették a fiatal életkorhoz kapcsolódó pozitív életérzést, a „carpe diem”, a pillanatnak való élest, amit felfedeztek a gyerekek körében a kutatás során. Másoknak ezzel szemben fontos szempontot jelent a számtalanszor visszatérő tanulás megemlítése, az előrelátás, a jövőorientáltság. Többen megfogalmazták alapértékként a család fontosságát. Sajnálatos módon, de nem meglepően meghatározó csoportot alkottak azok, akik számos problémával terheltnek érzik jelenlegi helyzetüket. A válaszokban gyakran megjelent a pénz hiánya, mint meghatározó probléma, de a családi konfliktusok is jelentős nehézségeket jelentenek az elmondottak alapján. Meghatározóak voltak azonban az anyagi jellegű célok. Emellett a család, a megfelelő családi környezet nemcsak alapértékként, hanem célként is megfogalmazódott a gyerekekben. A célok elérése, megvalósítása érdekében a megkérdezett fiatalok hajlandóak

sokféle eszközt bevetni. Mondhatjuk azt is, hogy jól látják, elérni valamit a megfogalmazott céljaik és álmaik közül első és fontos lépés hozzájuk a tanulás, vagy egy jó munkahely megszerzéséhez megfelelő kapcsolatrendszerrel kell rendelkezni. Az is igaz, amit említették és tisztában vannak vele, hogy alacsony iskolai végzettséggel a magasabb jövedelem megszerzésére elsősorban külföldön van lehetőség.

Látszólag a kutatásban résztvevők jól motiváltak a tanulásra, elismerik, sőt, gyakran túlértékelik a tanulás jelentőségét a társadalmi érvényesülésben. Ugyanakkor sajnos tanulmányaik ennek ellenkezőjéről árulkodnak. Alulmotiváltságról, sikertelenségről, a tanulmányaik alatt bekövetkező személyiségromboló hatásokról. Sokan csak az iskolakötelezettség éveig tanulnak, majd ott hagyják az iskolát és jobb esetben munkát vállalnak, ez sok esetben jellemzően a kiskülföldi településekre képzés hiányában illegális munkák.

Gyakran merül fel bennünk az az érzés, hogy a megkérdezett fiatalok válaszaikban a környezetüknek kívánnak e megfelelni. Tudatukban rögzültek-e azok az értékek, amelyeket folyamatosan közvetít felénk a környezet, az iskola, a társadalom vagy a család. Ugyanakkor kérdés, hogy rendelkeznek-e azokkal a szocializáció során elsajátított értékészletekkel, készségekkel, motivációval, amelyek hozzásegítik őket a célok eléréséhez.

A mélyszegénységben élő fiataloknak, sokkal nehezebb és kevesebb kitörési lehetőségük van. Azonban kevesebb támogatással családjuk részéről és kevés pozitív példával maguk előtt, bízom abban, hogy vannak olyanok, akik rendelkeznek elég ambícióval és erővel ahhoz, hogy mernek nagyot álmodni. Jó lenne azt tapasztalni, hogy tudnak érvényesülni egy igenis az átlagnál jobban gátolt háttérrel rendelkező gyerekek is.

Végezetül pedig személy szerint arra szeretném ösztönözni a hátrányos helyzetben élő roma származású fiatalokat, hogy bizakodóak legyenek jövőjükkel kapcsolatban és küzdjenek meg az esélyegyenlőségért, és az életükben megálmodott céljaikért.

A CIGÁNYOKRÓL A TÖBBSÉGI TÁRSADALOMBAN ÉLŐ SZTEREOTÍPIÁK

A magyarországi hátrányos helyzetű cigány csoportok kitörését befolyásolja a többségi társadalomban róluk kialakult kép. Jelentős a szakirodalma a kérdésnek. A „ciganológiai műhely” keretében olyan kisebb léptékű kutatások, esettanulmányok lefolytatására volt lehetőség, melyek egy-egy konkrét célcsoport megfigyelése nyomán árnyalják az összképet. Fülöp Hajnalka egy Budapest agglomerációjához tartozó kisváros középiskolájában tanulók körében vizsgálta meg a kérdést.

Kutatásom témája felmérni a roma társadalommal kapcsolatos véleményeket, a gimnazisták körében. Arra voltam kíváncsi milyen gondolataik és milyen véleményük van már a roma társadalomról. Alanyaimnak 11. osztályos diákokat választottam, azért döntöttem e korosztály mellett mert, ilyen korban kezd el a személyiség a világgal, és benne történő eseményekkel foglalkozni, valamint az ekkor megszilárduló vélemények tartósan kihathatnak a későbbi viselkedésre. Kutatásomat a Gyömrői Teleki László Gimnázium és Informatikai Szakközép iskolában végeztem el, a 11/b osztályos tanulókkal. Hipotézist nem állítottam, ugyan is úgy ítélt meg, részemről csak elköteleződés lenne egy negatív vagy éppen pozitív oldal felé, mely ez esetben kritikusan hatna az eredményekre, tekintve hogy a roma társadalommal kapcsolatos pozitívan vagy negatívan kialakult képet kívántam vizsgálni. Kérdőívemet egy hétfői napon, egy osztályfőnöki óra keretében töltöttem ki, összesen 23 diákkal. Az osztályba roma kisebbséghez tartozó személy nem járt, amit azért tartottam fontosnak, ugyan is véleményem szerint számára kifejezetten érzékeny a téma. A huszonhárom főt tizenhárom fiú és tíz lány alkotta. Korszerűt megosztva nézve a egy tizenhat éves diák, egy tizenkilenc éves diák, hat tizennyolc éves diák és tizennégy tizenhat éves diák alkotta a huszonhárom főt. Mint később kiderült az osztályban többen évismétlők közé tartoznak, ezért van ilyen sok

tizennyolc éves és tizenkilenc éves diák. Kérdőívemet, igyekezte úgy elkészíteni, hogy semleges maradjon, és minden válasz lehetőséget tartalmazzon, ezért mind pozitív és negatív valamint tartózkodó tartalmú válaszokat is feltüntettem.

A kutatási eredmények

Első kérdésemben arra voltam kíváncsi hogyan vélekednek a roma társadalomról. Válaszaik alapján 87% negatívan /20 fő/ míg a maradék 13% pozitívan /3fő/ vélekedik. Ezen adatok alapján összességében negatív vélemény rajzolódik ki. A következő kérdésem az volt van e előítéletük a roma társadalommal kapcsolatban. A kérdést tudatosan tettem fel, első célom ez hazugság vizsgálás volt, hiszen ha az eredmények meg egyeznek az előző kérdésre adottal akkor bizonyítja a kérdőívre szentelt figyelmet és komolyságot. Az eredmények eltérőek lett, 83 %-nak /19 fő/ van előítélete, míg 17% -nak /4 fő/ nincs. Az eltérés egy fő esetében történt. A következő kérdésem vélemények okát kutattam, konkrétan arra voltam kíváncsi min alapszik. A kérdésben több válasz lehetőséget is meg lehetett jelölni, bár ezt csak néhány diáknál tapasztaltam. Az adatokat összesítve a saját tapasztalatra alapozott előítéletet 14 fő jelölte meg, mely a válaszok 60% teszi ki. A második legtöbbit jelölt opció az ismerősök és/vagy barátok véleménye alapján kialakuló előítélet volt, melyet 9 fő jelölt meg /40%/. További lehetőségek között szerepelt még a szülők és rokonok elmondása alapján kialakuló előítélet /26%/ és a televízióban, rádióban valamint interneten hallottak alapján kialakuló előítélet /34%/. Az eredmények számomra azt mutatják, inkább saját élményeik alapján ítélnék a diákok, valamint figyelembe véve hogy többen több lehetőséget megjelöltek, a fennmaradó opciók csak megerősítésre szolgálnak. Számomra meglepő volt, hogy a média nem hat erősen rájuk A médiával kapcsolatos az eredményt igazolja a következő kérdésem is. Kíváncsi voltam a figyelemmel követik e a roma társadalommal kapcsolatos híreket, mely kérdésre, 87% nem-el felelt, és igennel csak 4 fő /13%/ felelt. Bár arra nem kérdeztem rá mennyire kivetik figyelemmel a médiában megjelenő híreket így nem állítható, hogy nem hatnak rájuk a roma társadalommal kapcsolatos hírek, elfordulhat, hogy egyszerűen nem követik a hírek így nem jut el hozzájuk. Érdekelt hogyan viszonyulnak egy roma származású személyhez, ezért megkérdeztem mennyire számít ismerkedésnél, hogy az egyén roma származású-e. A diákok 43% fontosnak és meghatározónak tartja a származást, míg 23% nem érezte fontosnak. A fennmaradó 36% nem gondolkodott ezen, bár ebből két fő külön feljegyezte az egyéb kategóriába hogy „nem ismerkedek romákkal”. Ezen a kérdésen is érezhető a negatív hozzá állás, bár nem olyan erősen, mint az első két kérdésben. Ebből arra következtettem, hogy bár előítéleteik vannak, de nem zárkoznak el teljesen a roma társadalomtól. A kérdőívben megkérdeztem azt is van e roma származású ismerősük, és válaszaik kifejezetten megdöbbenőek voltak. Az eddigiek alapján kifejezetten negatív vélemény tükröztek felém. Több mint a diákok felének /57%/ van roma származású ismerősük, míg 23% /5 fő/ nem figyeli, hogy van e roma származású ismerőse. A fent maradó 13% /4 fő/ nem tud róla, hogy lenne és összesen egy fő jelezte, hogy nincs neki. Az előző kérdéssel összevetve az eredmények diszharmonikusak. Véleményem szerint a diákok nagyobb részében meg van az előítéletet, még is ez nem mindig valósulnak meg tettekben, nem feltétlenül jelenik meg viselkedésükben egy roma származású ember felé. Rákérdeztem arra is, mi a véleményük a roma szokásokról, a válaszokat pedig igyekeztem ellentétpárokban meghatározni valamint több válaszadás is lehetséges volt. A többséget vagy is 11 főt /49%/ nem érdeklik a roma szokások, jobban mondva nem foglalkozik vele. Visszataszítónak elítélendőnek nyolcszor jelölték, még kilencszer undorítónak, ezzel szemben szimpatikusnak egyetlen egyszer se és a viccesnek is csak háromszor, míg érdekesnek kétszer. A következő kérdésnél személyiség jelzőket kellett értékelniük egy négyes skálán.

Személyiség vonás	Nem jellemző	Kicsit jellemző	Általában jellemző	Nagyon jellemző
Lusták	0	5	10	6
Szorgosak	10	10	2	1
Piszkosak	0	5	8	10
Tiszták	14	7	1	1
Hazugok	2	3	9	8
Megbízhatók	12	9	2	0
Kötekedők	0	2	7	14
Barátságosak	6	13	4	0
Lopnak	0	7	8	7
Kedvesek	7	12	4	0
Gorombák	0	9	9	4
Segítőkések	10	9	3	0
Átverősek	1	5	9	8

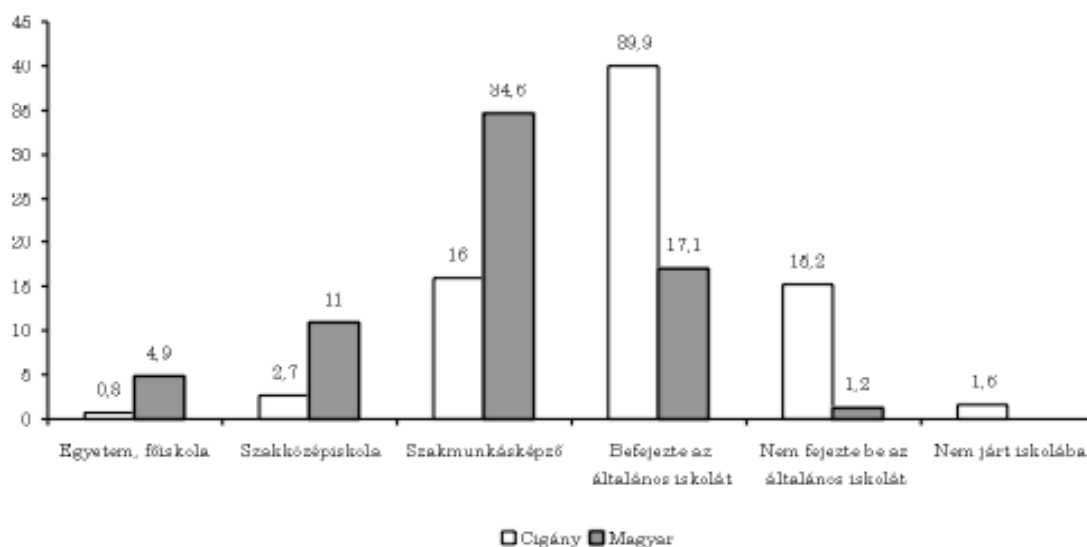
Az eredmények alapján lustának tartják a roma társadalmat, nem túl szorgosnak és igen csak piszkosnak. A hazugságot általános jellemzőként értik a társadalom tagjaira, és ebből fakadóan nem tartják megbízhatónak sem őket. A válaszadók több mint a fele szerint kötekedőnek és nem túl barátságosak tartja a romákat. A lopás, mint jellemző változó eredményeket mutat, minden diák szerint jellemző rájuk a tulajdonság, de a mennyiségben már megoszlik a vélemény, 30 % szerint kicsit jellemző, míg másik 30% szerint nagyon jellemző rájuk, és 34% szerint általában jellemző. Nem tartják őket túlzottan kedvesnek, de a gorombaságot se mondják feltétlenül. A diákok több mint a fele inkább tartja átverősnek, mint segítőkésznek a roma társadalmat. Végezetül utolsó kérdésben arra tértem ki érdeklí e őket a roma kultúra vagy sem. Hetven négy százalékuk egyértelmű nemmel felelt, míg a megmaradtak diákok csak még nem gondolkoztak ezen, és mindössze egyetlen fő mondta hogy csak bizonyos részei.

Kutatásomból származó eredmények szerint arra a következtetésre jutottam, hogy a diákok többségében van egy negatív előítélet táplálnak a roma társadalom iránt, ami főként saját tapasztalataikra valamint a külső környezetből származó információkra épül még is, a diákok több mint a fele nem zárkózik e mereven a roma társadalommal való kapcsolattól. A negatív véleményüket nem feltétlenül érzetik a romákkal. A kérdőív elkészítése után folytatott rövid beszélgetésemben azt éreztem nem vállalják fel egyértelműen neheztelésüket, véleményem szerint a legtöbb negatívum megfogalmazódik bennük, de nem mindig e szerint a negatív vélemény szerint viszonyulnak a roma kisebbséghez.

NEVELÉSI, ISKOLÁZTATÁSI KÉRDÉSEK

Gordos Ágnes ezredforduló tájékán végzett kutatásai nyomán összeállított diagram jól mutatja a cigány és a nemcigány csoportok iskolai végzettségében kimutatható különbségeket.

Forrás: Gordos 2000.

Gordos kutatásai igazolták, hogy azok a cigány tanulók, akiknek édesapja még az általános iskolát sem fejezte be, magasabb arányban (33%) érzik úgy, hogy szüleik csak néha vagy sohasem várják el a jó iskolai teljesítményt tőlük, mint azok a cigány tanulók, akiknek édesapja befejezte az általános iskolát (12%). A szaktunaképzőt vagy szakközépiskolát végzett édesapák gyermekeinek csupán 3-4% véli úgy, hogy a jó iskolai teljesítményt csak ritkán vagy sohasem várják el szüleik. Hasonló tendenciákról árulkodnak a nem cigány diákok adatai is, de a befejezett általános iskolai végzettséggel sem rendelkező cigány édesapák gyermekei több mint kétszer nagyobb arányban vélik azt, hogy a jó iskolai teljesítmény nem olyan fontos (33%), mint a hasonló iskolai végzettséggel rendelkező magyar édesapák gyermekei (13%). Az előzőekből kiderült, hogy milyen otthonról hozott beidegződésekkel kezdi meg egy roma fiatal az általános iskolát, illetve, hogy még mindig nem általános szülői elvárás a 8 osztály elvégzése. Ebből kifolyólag az általános iskolát elvégző cigány diákok továbbtanulási terveiben csak 15%-uknál szerepelt a gimnázium, illetve a szakközépiskola, míg a magyar tanulók közül több mint kétszer annyian (33%) készülnek középfokú intézménybe.

Magyarországon, a cigány gyermekek oktatásának problémája a szakpolitika és a társadalmi nyilvánosság színterén elsősorban a szegregált oktatás témájához kapcsolódik. Szegregált osztályok és iskolák kialakulhatnak szervezett, tudatos és spontán módon is, utóbbi esetben az adott iskola társadalmi bázisa jelentős cigány népességre épül, így a cigány tanulók szükségszerűen magas arányban vagy kizárólagosan alkotják az oktatási csoportokat. Farkas Zsuzsanna egy Budapesthez közeli kisváros általános iskolájának igazgató nőjével készített interjút, ahová 2007 nyarán 40 helyi lakosú roma diák került, akik korábban a város egy másik iskolájának tanulói voltak. Az iskola szegregált roma iskolává vált, amelyben az oktatást az önkormányzat 2007 júniusában felfüggesztette, ezáltal a közoktatási intézmény megszüntetésére került sor. Az igazgató mellett Zsuzsanna interjút készített az iskolába járó gyermekek szüleivel is.

A mélyinterjú elkészítése előtt meglehetősen hosszasan kerestem az arra legmegfelelőbb alanyt. A vizsgált gyermekoktatási intézmény működési mechanizmusára, továbbá az iskolába átirányított 40 hátrányos helyzetű tanuló beintegrálási folyamataira voltam leginkább kíváncsi. Végül az erre legmegfelelőbb személynek magát az intézmény vezetőjét találtam, aki hajlandó volt egy személyes beszélgetés alkalmával válaszolni a kérdéseimre.

Kérem, mondja el, miként került az intézményükbe 2007 szeptemberében 40 roma gyerek?

„Az iskola bezárása viszonylag hosszú előkészítő folyamat eredménye volt. Az előző három évben már látható volt, hogy a gyermekoktatási intézmény társadalmi összetétele nem megfelelő, több mint 80 százalékot képviselt a roma tanulók létszáma, valamint a helyi önkormányzat számára sem volt pénzügyileg tovább fenntartható az intézmény. Ennek következtében került sor tehát a szegregált intézmény felszámolására. Többféle variáció létezett az ott tanuló gyerekek elhelyezésére, míg végül az a megoldás került előtérbe, hogy a tanulói létszámon az iskolához földrajzilag legközelebb álló intézmények osztozzanak. Hozzáteszem, csak 28 gyereket vártunk, de több család is jelezte, szívesen idejárná gyermekét, és mivel bejelentkeztek a körzetünkbe, így senkit nem utasítottunk el.”

Hogy fogadták az új helyzetet az átirányított tanulók szülei?

„Nem volt tapsvihar a részükről, de kénytelenek voltak elfogadni az önkormányzati döntést. Nagyon bizonytalan helyzet állt fenn, nem tudták milyen környezetbe kerülnek a gyermekeik. Ráadásul ők nem is a városrész frekventáltabb területein élők, még a régi iskolájukba való eljutás is körülbelül fél órás sétát vett igénybe. A mi iskolánkhoz való eljutásuk még időigényesebb, de még mindig ez áll földrajzilag közelebb lakóhelyükhöz.”

Hogy tudnak a gyerekek reggelente pontosan érkezni ekkora távolságból?

„Az érintett tanulók minden reggel 7 óra 10 perckor megjelennek régi iskolájuk előtt, és az iskolabusz szállítja ide őket, majd tanítás után ez a folyamat megismétlődik a hazafelé úton is.”

Intézményükben milyen attitűdökkel fogadták a pedagógusok az újonnan érkezett gyerekeket?

„Ugyanúgy, ahogyan a szülők. Nagyon sok volt a bizonytalanság mindenkiben a fennálló helyzettel kapcsolatban. Pedagógusaink sem voltak kivételek ez alól, hiszen sok esetben csak híreket, pletykákat hallottunk azzal kapcsolatban, hogy milyen élet folyik a másik iskolában. De azt azért tudjuk, hogy a pletykának általában nincs pozitív hozadéka, hozzánk is csak a negatívumok érkeztek el. Féltünk. Attól tartottunk, hogy miként fogjuk tudni az iskola rendjébe bevonni ezt a 40 gyereket. Számtalan előzetes beszélgetés történt a kollégákkal, amelyek során próbáltam őket az ügy mellé állítani. Ez egy nemes feladat, amellyel be kell bizonyítanunk ezeknek a gyerekeknek és szüleiknek, hogy a számukra az egyetlen felemelkedési út a tanulás lehet, amihez nekünk kutya kötelességünk minden segítséget biztosítani a részükre.”

Ön szerint mekkora elhivatottsággal rendelkeznek a kollégái a feladat iránt?

„Nem voltam biztos abban, hogy ez mindenkinél megértő fülekre talál, sőt jelenleg is elmondhatom, hogy a tantestület megosztott az ügyel kapcsolatban. Bár meg kell mondanom, hogy az utóbbi időben egyre inkább abba az irányba billen a mérleg, miszerint egyre többen átérzik a feladat jelentőségét, és teljes mellbedobással igyekeznek az ügy mellé állni. Azonban ért minket egy nagy trauma a nyáron, megcsappant a pedagógusi létszámunk. A különböző megszorító intézkedések következményeképpen 14 pedagógusállás szűnt meg az intézményünkben. Ha azt vesszük alapul, hogy a pedagógusok megcsappant létszámára ugyanannyi létszámú gyerek jut, mint korábban, nem csoda hogy az újonnan érkező gyerekeket fenntartásokkal fogadták. A kollégákat mindig azzal biztatom, hogy ha egy hátrányos helyzetű gyerekekkel nem érnek el olyan eredményt azonnal, mint például egy matematika tagozatos diákkal, aki röptében elkapja a gondolataimat, aki inspirál a kérdéseivel és megsokszorozza a gondolataimat, velük, a másik véglettel éppen olyan nagy sikereket lehet elérni, csak sokkal nehezebb és időigényesebb. Azonban hatalmas előrelépésnek tekinthető, amikor a volgai hajó vontatókhoz hasonlítva örült nagy erőfeszítések

árán, ha kell az árral szemben is haladva, sikereket érünk el. Kell, hogy legyen szemünk arra, hogy meglássuk az apró jeleket is, ha az érintett gyerekek fejlődnek.”

Mekkora az intézményük autonómiája szakmailag illetve az integrációval kapcsolatosan?

„Szakmailag teljes mértékben önállóak vagyunk, mi határozzuk meg a pedagógiai programjainkat, a nevelési programjainkat, a módosítások hatásköre is a mi feladatkörünk, amelyet a nevelőtestület határozatával végre is hajthatunk. Az integráció azonban egy adott dolog, amelyre nekünk feladatként kell tekintenünk, és minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk a megvalósítása érdekében.”

Lenne-e szükségük külső segítségre az integrálást illetően, és ha igen, akkor ön szerint honnan érkezhete a leghatékonyabb segítség?

„Olyan nehézségekkel találtuk szembe magunkat, amelyek gátat szabhatnak az integráció sikeres véghezvitelének. Például több pedagógusra lenne szükségünk. Amikor egy pedagógusra 32 fős osztályközösség jut, nem biztosított az, hogy minden gyermekre megfelelő mennyiségű időtartamot tud szánni. Az viszont tagadhatatlan, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek sokkal több odafigyelést igényelnek. Ők kikövetelik maguknak azt, hogy a pedagógus csak velük foglalkozzon. Az osztályösszetételekből az derül ki, hogy minden osztályban átlagosan 4 hátrányos helyzetű tanuló került. A lelkiismeret-furdalás a másik 28 gyerekkel kapcsolatos, akik más tempóban haladnának. Anyagi támogatásra lenne szükségünk a kiscsoportos osztálylétszámok beindításához. Szükség lenne továbbá sokkal több fejlesztő pedagógusra, mivel intézményünkben jelenleg egy fő dolgozik ebben a munkakörben. Rendkívül nagy létszámmal kell egyedül megbirkózni. Még 2 kolléganő van, akik diszlexia prevencióval foglalkoznak. Azon kívül számos olyan terület van, amely pszichológusi közbenjárást igényelne, nem beszélve a kisiskolások heti egy alkalmas logopédussal való foglalkozása rendkívül kevésnek bizonyul. Folyamatos a kapcsolatunk a nevelési tanácsadóval, de ahhoz, hogy a gyermek elkerüljön a tanácsadóhoz, nem elég az iskola szakvéleménye, hanem a szülő beleegyezésére is szükség van. Itt sok esetben falakba ütközünk. Mi csak látjuk a problémát, amely szakemberek segítségét igényelné, azonban amíg a szülők tájékozottsága nem erősödik, illetve bizalmatlanságuk nem csökken, nem tudjuk áthidalni a gondokat. Tehát, elmondhatjuk, hogy nagyobb szülői közreműködésre is szükség lenne.”

Mely kapcsolatkör kiépítése, illetve ápolása a legsürgetőbb a hátrányos helyzetű gyerekek érdekében?

„A családi háttér feltérképezése rendkívül fontos, valamint a szülőkkel való folyamatos kapcsolattartás is elengedhetetlen. A gyermek indíttatásának, gondolkodásmódjának a hátterét meg kell ismernünk. Minden erőmmel a szülők bizalmának megnyerésén vagyok, igyekezetem e téren úgy nyilvánul meg, hogy minden adandó alkalmat megragadok és megkeresek a szülőkkel való kommunikációra. Elmondom nekik, hogy nem rosszat akarunk, hanem éppen hogy segíteni áll szándékunkban a gyermekek jobb fejlődésének céljait illetően. Ennek ellenére nagyon nagy a szülői ellenállás még mindig, de ha az az egyetlen megoldás, hogy egy szülővel akár huszonöt-ször kell leülni beszélgetni, akkor huszonöt-ször teszem meg azt, hogy megértessem vele, miszerint ebből a gyermekének csak előnye származhat. A célom az, hogy gyereke fel tudjon zárkózni a többi átlag gyermek fejlettségi szintjére.”

Miként alakult az iskola halmozottan hátrányos tanulóinak a létszáma a másik iskolából jött gyerekek megérkezése után?

„Tavaly összesen öt halmozottan hátrányos gyermek tanult az intézményünkben. Most azonban 32-re nőtt a számuk. Tehát összesen 27 halmozottan hátrányos gyermeket kaptunk.”

Miként fogadták a már itt tanuló gyermekek szülei az iskola új diákjait?

„Nagyon nehéz időszak volt! Már szeptember előtt kaptuk a visszaérkező híreket, miszerint a „ez az iskola is lehúzhatja a rolót, nem lesz már a magasan teljesítő iskolák között. Ugyanarra a sorsra fog kerülni, mint a megszüntetett iskola, stb.” Féltették a gyerekeiket. Igyekeztem a megfelelő tájékoztatásokat megtenni. Már a nyár folyamán a helyi tévén keresztül, valamint a helyi rádió segítségével próbáltam eloszlatni a félelmeiket. Szeptemberben aztán sok nehéz helyzeten kellett átverekednünk magunkat. A szülők elég hatékonyan képesek az érdekeiket érvényesíteni még akkor is, ha úgy érzik, hogy a gyerekeiket nem olyan gyerek mellé ülteti a pedagógus, aki a gyermekük fejlődése szempontjából a szülő szerint megfelelő lehetne. Sok nehézségünk akadt ebből kifolyólag. Ebbe azonban mi nem engedünk beleszólást, mivel a pedagógiai elveinkkel ellenkezne. Ez ügyben annyit tudunk tenni, hogy megpróbáljuk a szülők előre vetített félelmeit, előítéleteiket elűzni. A szülői értekezletet, valamint a szülői munkaközösséget vontuk be a cél érdekében. Egy tapasztalt pedagógus azonban érzi, így én is éreztem, hogy a szavaim hosszú időn keresztül lepattantak a szülőkről. Ez nem egy éves munkát igényel, hanem sok-sok éven át tartó, kitartó elhivatottságot, mert a fejekben óriási rendet kéne tenni. Az azonban igaz, hogy nem csak a többségi társadalomban, de a kisebbségi társadalomban is szükségeltetik az a bizonyos „rendrakás”.

A roma szülők részéről milyen ellenállásokat tapasztaltak?

„Hát igen, az előbbi bizonyos „rendrakás” őket is nagyban kéne, hogy érintse. Hatalmas előítéletekkel rendelkeznek ők is. Hogy okkal, vagy ok nélkül, erről nem vagyok kompetens dönteni, bizonyára nekik is vannak negatív tapasztalataik, azonban én mindenképpen szeretném elérni azt, hogy kölcsönös bizalom alakuljon ki közöttünk. Ha ez megvalósítható, akkor bebizonyosodhatna, hogy senki nem akar nekik rosszat. Ha csak az itt tanuló 741 fő gyerekszámot és a hozzájuk tartozó szülői létszámot vesszük, akkor egy kétezres nagyságrendű populációt kapunk, amelynek a pozitív gondolkodásra való hatásával nem egy év alatt fogunk feltűnő eredményeket elérni. De két év távlatából is ki merem jelenteni, hogy vannak már apró jelek a sikereket illetőleg.”

Ön hogy látja, milyen módon fogadták a gyerekek az újonnan érkező társaikat?

„Az első időszak nagyon nehéz volt. A tanév első két hónapja a régi tanulóink félelmének az eloszlatásával telt. Nem rendelkeztek korábban olyan tapasztalatokkal, hogyan is kell a másságnak az elfogadását kezelniük. A helyzetet csak tovább nehezítette, hogy otthonról sem kaptak gyerekeink a mássággal kapcsolatos pozitív megerősítéseket.”

Hogy viszonyult a többiekhez az újonnan érkezett 40 gyermek?

„A kapott 40 gyerek is ugyanolyan félelmekkel érkezett meg hozzánk. Ők egy egészen zárt kis közösségből jöttek. Az iskolájukban 96-an voltak, ahol mindenki ismert mindenkit. Hirtelen azonban szembesültek 710 gyermekkel, mivel ennyi gyermek tanul a mi iskolánkban. A trauma rögtön a tanévnyitó ünnepélyen érte őket. El lehet képzelni az ő helyzetüket is, amikor egy kis közösségből beleszökkennek egy hatalmas, idegen közösségbe. Valószínűsíthető, hogy életükben nem volt még hasonló stresszben részük korábban. Azon sem lehet csodálkozni, hogy az első időszakban ők maguk is nagyon keresték egymás társaságát.”

Elmondható, hogy vannak mérhető eredményeik az elmúlt két év távlatából a hátrányos helyzetű gyermekeket illetőleg?

„Igen, határozottan vannak pozitív eredményeink. Sok esetben elmondhatjuk, hogy van közöttük olyan gyerek, aki már rendezettebben ül be az órára. Van olyan gyerek, aki már elkezdte a „matematikát” tanulni. Van felszerelésük. Igaz, hogy sokuknak több mint 2 hónapig

kellett könyörögni, hogy legyen testnevelés felszerelése és van már külön tornacipője, külön pólója. Mi ez, ha nem hatalmas eredmény? A héten több gyerek beült a könyvtárba olvasni, amíg nem jött értük az iskolabusz. Mi ez, ha nem fejlődés? Két hete volt a farsang az iskolában. Őszintén megmondom, hogy nagyon féltünk tőle, mivel több, mint 500 embert mozgat meg a szervezés és lebonyolítás. Elmondhatom így utólag, hogy évek óta nem volt ennyire jól sikerült farsangi bálja az iskolának. Tapasztalható volt még esetenként a kisebb csoportok elkülönülése, de egyre inkább az volt a jellemző, hogy együtt táncoltak, nevettek a gyerekek, nem volt klikkesedés. Elmondhatom, hogy az a mélységes szakadék, amely szeptemberben és októberben még jelen volt, mára már megszűnőben van a gyerekek között. Valószínűleg azért még sokat kell dolgoznunk, hogy mondjuk egymás vállára borulva táncoljanak, de nagyon kulturáltan zajlott le a farsangi rendezvény és öröm volt nézni, ahogy minden gyerek jól érezte magát. A jelen lévő szülőknek is feltűnt a dolog, ami mindenképp pozitívumként könyvelhető el. Kérdem én, mi ez ha nem óriási eredmény az induláshoz képest?”

Szerepelnek-e a terveikben a gyermekek tanulmányi eredményeinek javítását eredményező célkitűzések, illetve ezt elősegítő programok?

„A gyerekek iskolai elfoglaltságai úgy alakulnak, hogy a tanítás befejezése után a kicsik napközis foglalkozásokon vesznek részt, míg a nagyobbak (hatodik évfolyamtól) pedig tanulószobán végzik el a házi feladataikat. A házi feladatok elvégzésén túl fejlesztő feladatokat is kapnak játékos formában. Van közöttük egy olyan réteg, akik már rádöbbenek arra, hogy nagyon fontos a tanulás és szép eredményeket értek el. A féléves értesítő eredményeinek tükrében mondom, hogy van olyan kislány közöttük, akinek a félévi átlaga a 4,5-öt meghaladta. Azonban sajnós van egy olyan réteg is köztük, akiket még eddig nem nagyon sikerült a tanulás mellé állítani. Ha azonban a félévi eredményeket nézzük, akkor a bukottak közül mindössze csak a 22 százalékuk képezi azt a réteget, akik a másik iskolából kerültek át hozzánk. Nevelőtestületi értekezleten is megbeszéltük a kollégákkal, hogy ez nem rossz eredmény. Ez azonban nem tölt el bennünket meglepedettséggel, tovább dolgozunk a bukások lecsökkentésén. Ennek érdekében a második félévre nagyobb rendszerességű felzárkóztató foglalkozásokat, korrepetálásokat szerveztünk. Továbbá fontosnak tartottuk a tanulás módszertan oktatásának a bevezetését ettől a félévtől, felzárkóztatás céljából. Ennek kivitelezése csoportbontásokban egy kolléganő vezetésével történik.”

Milyen lehetőségek állnak rendelkezésre a gyerekek hasznos szabadidő eltöltéséhez az iskolán belül?

„A könyvtárban rengeteg könyvet találunk, igénybe is veszik, míg a gépteremben a számítógépek segítségével alkalmuk nyílik az internet nyújtotta lehetőségeket is felfedezni. Nem utolsó sorban tornatermünk is nyitott a számukra. Minden nap más tömegsport rendezvényeink vannak, például focizhatnak, rögbizhetnek, kézilabdázhatnak. Ezek a foglalkozások edzések formájában, tehát testnevelés szakos pedagógusok vezetésével biztosított a számukra. Korábban, amikor például a rögbi edzések beindultak, ez is félelemre adott okot a szülőknek, mivel hogy szerintük agresszivitásra hajlamosító sport. Azóta viszont több eredményt ért el iskolai csapatunk nem csak helyi, de országos szinten is, s ez után megbarátkoztak a szülők is a lehetőséggel. Az azonban nagyon fontos, hogy éppen azoknak a gyerekeknek ad sikerélményt, akik a tanulásban nem tudnak kiemelkedő eredményeket elérni. Véleményem szerint ez azért nagyon fontos, mert így ezeknek a gyerekeknek is megadatik, hogy kikerüljön a nevük a dicsőségtáblára. A hozzánk került 40 gyerek közül is sokan megtalálták ezt az utat.”

Ön szerint sikerrel fog járni az integrációs folyamat? Elképzelhető hogy ez a 40 gyerek úgy hagyja el majd az iskolát, hogy sikeres felvételt nyerhetnek valamelyik középiskolába?

„Nagyon bízom benne, hogy így lesz, ellenkező esetben nem is lennénk képesek végigcsinálni a folyamatot, ha nem hinnénk benne. Csak ismételni tudom magam, miszerint nagyon nehéz folyamat. Biztosan lesznek olyanok, akiknek ez talán nem maradéktalanul fog sikerülni, de a többségben azt látom, hogy van hajlandóság arra, hogy kiemelkedjen a hátrányos helyzetéből. Ugyanakkor, ami még nagyon pozitív, hogy sok szülőben is megvan a hajlandóság arra, hogy jobb életet szeretnének biztosítani gyermekeiknek és megértették, hogy ezt a tanulás lehetőségével tudják a legjobban biztosítani a számukra. Csak közös nevezőre jutással lehetséges ezt elérni, és erőfeszítések nélkül nem megy. Mindannyiunknak le kell vetköznünk az egymással szembeni előítéleteket. A tantestület is nagyon sokat változott az elmúlt fél év folyamán, és sok szülőről is elmondható ugyanez. Előbb utóbb remélhetőleg mindenkinek természetessé válik, hogy így kerek a világ, különbözőek vagyunk, de attól jól megférhetünk egymás társaságában, és mindenkinek vannak értékei. A mi feladatunk pedig az, hogy ezeket az értékeket felszínre hozzuk, és sikeres utánpótlást neveljünk függetlenül attól, hogy ki honnan jött, vagy éppen milyen a bőre színe. Számunkra ez nem szempont.”

Az interjú alapján leszűrhető eredmény, hogy a gyermekintézmény integrációs folyamatai a különböző anyagi vonatkozású nehézségek, és személyzeti jellegű hiányosságok ellenére pozitív irányban haladnak. Megállapítható, hogy az újonnan érkezők és a már korábban is az iskolában tanulók közötti ellentétek nagymértékű csökkenése tapasztalható. Elmondható, hogy a felzárkóztatás folyamata az eddigi eredmények figyelembevételével sikeresnek minősülő folyamat, amely során az érintett roma gyerekek többsége képes és hajlandó az integráció eredményes lebonyolításában való részvételre. Természetesen az integráció folyamatosságáért megállapításom a kezdeti sikerekre értendő.

Szülői szemmel: Tényfeltáró elemzések roma szülőkkel létrejött interjúk alapján.

A kutatás során olyan roma szülőkkel szerettem volna felvenni a kapcsolatot, akiknek a gyermekei a vizsgált általános iskolába kerültek át a másik iskola megszüntetése után. Elképzelésem azonban kitartást követelt, sőt az igazgatóasszony közbenjárását is, mivel a roma szülők igen passzív hozzáállása megnehezítette a sokrétű információszerzésről alkotott reményeimet. Összesen két család volt hajlandó megosztani velem nézőpontját, beavattak szokásaikba, tradicionális életvitelük lényegébe, hagyományaik megismertetésével. Fontos megemlíteni, hogy mindkét riport alanyom romának vallja magát és családját, erről nyilatkoznak az interjúk során is. Az első interjúra nem egyedül mentem, kísérőm a befogadó iskola igazgatónöje volt. A város szélén jártunk. A környék igen szegény. Tudtuk jól, hová tartunk, de amikor leszálltunk a buszról megállapítottuk, hogy nem a „milliomos negyedbe” érkeztünk. Hosszasan sétáltunk amikor megtaláltuk a címet. Pár perccel később már házigazdánk kedvesen invitált be minket otthonukba, amely nagyon szerény volt. Háziasszonyunk Ilona kedves, de igen tartózkodó, nem túl beszédes a húszas éveinek vége felé járó hölgy volt. Azt hiszem, hogy az igazgatóasszony közbenjárása nélkül, sőt pillanatnyi jelenléte nélkül soha nem ülhettem volna ennek a családnak a konyhaszékén. Kísérőm azonban kellőképpen felvezette személyemet igazi profi elhivatott pedagógus módjára elmondta, hogy valójában miért is jöttünk, és hogy anonim módon avasson be minket néhány sorsot meghatározó roma szokásba. Szeretnénk megismerni közelebbről a kultúrájukat, hogy jobban megérthessük a romagyermek viselkedését is. Megkértem hát Ilonát mesélje el, miképp került kislánya az új iskolába, és hogy mi a véleménye az ottani tanításról.

„Nem tudtuk mit tegyünk, a jánynak jó vót itt, de bezárták. Az embör meg csak károgott, jajveszékelt, hogy most mi lészen az ű kicsi jányával? Hát teccenek látni van itten még két puja, de azoké nem bánkódik, mer azok embörök lesznek, de amaz, a nagyobbik, az csak jány

asztán ez felink ugyebár igen csak veszíjes. Sok örömem nincsen énnékem abbú hogy a jányunk elkerűt amoda, mer hát mit tagaggyam ám féltem űtet én is. Azt mán biztosan meg kell hagyni, hogy amott sokkal több jót tanulhatik, ugyhogy én má nem kesergek annyit, de az embör, na űvele nembírhatok.”

Ilona elmondta, hogy a roma hagyományoknak megfelelően a lányok 11 évesen a családon belül már nőnek számítanak. Függetlenül attól, hogy még az általános iskola padját koptatják, már felnőtt nőként kezeli őket apjuk és ebben a korban már a párválasztást is eldöntöttnek tartják. Csak az lehet a lány későbbi férje, akit apja arra alkalmasnak tart. A lányok soha nem viselhetnek nadrágot és a hagyományaikhoz híven hajukat nem vágathatják le, nem foghatják egybe. Ha a lányt az iskolából valaki haza kísérné és erről a család valamelyik férfi tagja tudomást szerezne az a lány már „nem tiszta”. Kirekeszti a család is. Nem elég hogy roma származása miatt az emberek előítéletével kell szembesülnie még a családjá is kirekeszti köreiből. A lányokat apjuk legszívesebben kalitkába zárná, ne is lássa őket senki, nem hogy még esetleg szorosabb kapcsolatot létesítsenek. A fiúk azonban éppen ellenkezőleg, amikor elérik 14. életévüket apjuktól kapnak egy arany pecsétgyűrűt (a módosabb családokban) és attól a naptól fogva teljes jogú férfi tagjai a roma társadalomnak. Úgy élnek, ahogy a kedvük tartja, ha nincs kedve iskolába járni, akkor nem megy. Felnőtt férfi azt tesz, amit akar. Ilona elmondta, hogy nem ritka az sem, amikor a fiú gyerek még el sem érte a nagykorúságát és már „több gyerekes családapá”. Ilona nem tud kitörni hagyományaik köréből a férje erősen befolyásolt e téren.

Amikor megkértem házigazdánkat mesélje el miből élnek, a következőket mondta.

„Hát teccenek tudni abbú élünk leginkább amit a szocális asszony megállapít a riszünkre meg amit a családipótlék kitesz meg amit az embör hazaád. Mennyi az? Attú függ. Miko milyen a hónap. Az embör most dógozik egy építésen, most is éppen ottan van oszt nem keresne rosszú ha mindig mehetne. De csak akkó híjják amikó nincs elég embör. Akkó azonnal fölül a biciklire oszt elteker, mert kő a pész a pujákat mekkő etetni. Hát úgy naggyábú 50-80 ezer gyün össze ha az embört híjják, de ha nem híjják akkó kevesebb. Dógozna ű, de nem kő mindig mert van helyette más. Asztán meg nem is nagyon erős a teste, olyan viknya szegíny. No hát nem tehet rúla ű ijjen. Nekem má rígen nincsen munkám. Nem is vót soha folyamatába. Nem kő a cigány sehová még akkó se nagyon ha embör, de ha asszony akkó meg vége. Nem annyira jó van ez így mer hogy nekünk is kő enni valamicskét asztán meg itt a három puja. Hát azoknak meg mit ágygék a cigányasszony ha nincsen semmije?.,

Ilona, a kislánya Edina szereti az új iskolát?

„Hát tuggya fene, mostmán csak elvan jobban mint az elsőre, de nem örülünk hogy bezárták a mi iskolánkat. Ha oda ké járnia hát oda jár. Én mán nem bánom. Mer látom, hogy nincsen néki rossz helye, de az embör az biza hajthatatlan abbú, hogy mié kell odajaratni űtet. Monttam mán néki, hogy gondold úgy, hogy okosabb lesz a jányod, mint te meg én vagyunk, de beszélhetek én annak. Az egyik fűlin bemegy a másikon meg kimegy! Nem nagyon tanácsos ám énnékem magamra haragítanom űtet, mer akkor szorúlunk ám mindannyian, asztán kinek hijányzik az? Ű se tud mit tenni, a lyánynak oda ké járni asztán punktumm!”

Ilona elmondta, hogy két fia, akik most 2 és 3 évesek is ebbe az iskolába fognak majd járni, ha elérik az iskolaköteles életévüket, mivel ez lett a körzeti iskolájuk. Nyílt az ajtó. Megérkezett Sándor, a férj. Tényleg gyenge fizikumú szikár ember. Bemutakoztunk, - igaz, az igazgatóasszonyt már ismerte személyesen - szemmel láthatóan nem örült nekünk.

Kértük, mondja el a véleményét nekünk, de mereven elzárkózott a beszédétől, csak Ilonával váltott néhány szót cigány nyelven, amelyből mi egyetlen szót sem értettünk. Mivel Ilona

abban a pillanatban jó asszony módjára az ebédet tette férje elé az asztalra, mi felálltunk, megköszöntük a segítséget és elindultunk a buszmegálló felé, ahonnan érkeztünk korábban.

Második alkalommal a városrész egy frekventáltabb részén jártunk. Erika fogadott otthonukban, aki 44 éves és nyolc gyermekét neveli egyedül, de népes gyereksereg fogadott mivel az egyik lánya (20 éves) már kétcsaládos anyuka, aki szintén egyedül neveli gyermekeit édesanyja házában. Erika ötödik és hatodik gyermeke jár iskolába, ők az iskolaköteles korúak. Kértem, hogy mondja el szeretik-e a gyerekek az új iskolai környezetet.

Erika: *„Hát az van, hogy nagyon nem tetszett ám a dolog elejinte, mert hogy sokkal messzibre kerültek, mint eddig voltak, de mostanra már megszoktuk. Jó hogy van iskolabusz, az ám nagy segítség. Így aztán mindegy énnékem hol tanulnak, csak legyen nekik iskolájuk, ne úgy mint nekem e! Látj-e hogy mijé váltam? Nyolc gyerek, oszt itten marattam velük magamra. Hát mostanra már ők is beleszoktak az új iskolába, elejinte volt sok bajom velük, mert minden nappal azzal állítottak haza, hogy ők bizony nem járnak oda! De akkor hová? Ez van, monttam, ide mentek oszt passz!”*

Erika megkérdezhetem miért maradt egyedül a gyerekekkel?

„Hát az úgy volt, hogy 15 vótam, amikor a Pistával összeálltunk aztán jött a három gyerek egymás után. Szülőkné laktunk, de a Pista meghalt. Utána még lett három uram meg öt gyerek. Itt a tanács atta a lakást még 15 éve. Két szoba van meg konyha meg az a kis mosókonyha, amit megcsináltunk fürdőnek.

Mindegyik uramtú elmarattam, egy meghalt megin, egy elment, mert nem állhatta a gyerekeket, tuggya kedves, azok az előzők nem olyanok vótak mint az övéi, szóval érti. A harmadiknak meg menni kellett, mer sok rosszat tett nekünk, aztán kiraktam. Az összes gyerek itt él velem, bár négy már nem iskolás, felnőttek, kettő meg még csak később megyen iskolába mert kicsik. Mindegyiknek mondom hogy tanújjanak az én esetemből ne jussanak addig mint az anyjuk. Nincsen nekem szinte semmim, de a gyerekekér bármire képes vagyok. Mi ám vóltunk evégett még a „Mónika-Show-ban” is a Bettivel, ő a legnagyobbik. Nagyon büszke vagyok ám rá, mert minygyá érettségizni fog. A többinek is mondom mindig hogy tanújjanak vagy megcsapom a fejüket, de nem mind olyan mint a Betti.”

Erika meséljen nekem a hagyományairól, hogyan befolyásolják az életüket?

„Mi cigányok vagyuk, annak születünk. Én nem tartom a hagyományokat főleg mióta szüleim sincsenek már. Ők vótak inkább olyan hagyományosdisak. Én azt tartom, hogy ne felejtjük el, kik vagyunk, de éljünk úgy hogy mindenkinek jó legyen. Én a szomszédokkal is kijövök a nem cigányokkal is, igaz nem beszélgetünk túl sokat. Sokan lenéznek a nagycsalád miatt, de nem érdekel. Az már biztos igaz hogy én bármeddig élek is sose fogok egyedül ücsörögni egy kávézóba bámulva kifelé az emberekre tejjesen egyedül, mint néhány úri dáma. Nekem mindig lesz családom, mindig lesz mér élnem.”

Erika mi a véleménye a gyerekek szegénységéről?

„Szomorú hogy létezik. Egy cigány embernek ez nem új. Mindig is szegények voltak, mármint a legtöbben. Mert vannak ám gazdag cigányok is! Mi legalábbis mindig szegények voltunk, igaz sose éhezünk. Több segiccség kéne meg több munka meg több pénz. Én éjszakánként takarítok hetente háromszor itten nem messze egy panzióban. Nem fizetnek rosszul, a kicsik sincsenek magukba éjjel mert itt a többi nagy velük. Nekem szerencsém van ebből nézve, mert van munkám. Akárhonnan is nézem a dolgot szerencsés vagyok az biztos. A gyerekeim meg az unokáim is egészségesek nem éhezünk, szegények vagyunk de nem a legszegényebbek. A nagyok karácsonykor számítógépet vettek a kicsiknek. Olyan öröm volt, hogy na! Az iskolába

meg már különben is követelmény. Én azt akarom, hogy nekik jó legyen. Olyan jó mintha magyarnak születtek volna.”

Erika kérem, mondja el miből élnek? Kapnak anyagi segítséget?

„Hát a családi pótlék, meg amit én kapok fizetést meg az árva pénz a Melindának, neki még jár, meg hát a nagyok is segítenek, amikor tudnak. A Betti a piacon segít a zöccségesnek árulni a portékát, onnan kap fizetséget, meg hát csinálja az érettségit közben. A Pista fiam jó gyerek apjárú kapta a nevét, ő már dógozik kőműves mellett van, oszt segít nekünk sokat pézzel, A Renáta az meg itt van a két gyerekkel, má montam neki hogy valami munkát nézzen nappalára, amíg én itthon vagyok a gyerekekkel, mer ugye én este menek dógozni. Kapunk szocális segélyt meg a tanács ingyen viszi a szennyvizet mióta ennyien lettünk. Hát ennyi.”

Mi a véleménye a két fiú szeret már az új iskolába járni?

„Ja a Gabi meg a Zoli ők kerültek át oda. A Zsuzsi meg a Marika még kicsik ők majd két év múlva mennek. Most már szeretik az új helyet, kezdik megszokni a sok magyar gyereket is. Itt azelőtt csak olyanok vótak mint mi, cigányok csak kevés magyar vót aztán azt is mind ismerték már. De ott sokáig tartott mire nem kellett összevesznem velük esténként, mert asztmonták ők nem mennek többé. De már szeretnek ott lenni főleg a foci miatt. Ott most fociznak tanítás után, oszt úgy hozza haza őket a busz. Meg van a lecke is mire hazajönnek, a napközibe megcsinátassák velük.”

A beszélgetések eredményeként megállapítható, hogy a roma családok életkörülményei nagyban eltérőek. Szubkultúrájukból fakadó hagyományaik követése erős tradicionális hatással bírnak életkörülményeikre. Amíg nem sikerül felülkerekedniük hagyományaikon mindig is lesznek az utcákon kitaszítottként prostitúcióból élő roma lányok. Más választásuk nem lévén meg kell élniük valamiből. Mindkét megszólaltatott roma szülő azonban a gyermekei legeredményesebb előrejutását reméli, amelyhez az új általános iskola nagyban hozzájárul az ő álláspontjaik szerint is. Bár nincs tapasztalatom a roma szülők hozzáállását illetően az iskola összevonás előtti időszakból, ennek ellenére tisztán érezhető, hogy mára már elfogadták a gyermekeik érdekeit képviselő központi döntést. Az is kiderült az interjúk során, hogy nagyon igyekeznek beilleszkedni jelenlegi környezetükbe, valamint próbálnak hasznossá válni a társadalmi élet területén is. Remélhetőleg nem maradnak magukra ezután sem és minden lehetséges és szükséges segítséget megkapnak a felemelkedésükhöz.

A szegregált oktatás ellentéte az integrált oktatás. Ezt a kérdéskört járta körül Sebán Zoltán *Gyermekek nevelése integrált osztályközösségekben* című kutatásában. Mielőtt a cigány gyermekek integrált neveléséről esne szó, szükséges tisztázni néhány alapfogalmat. *„Cigány az, akit a nem cigány környezete – különböző ismérvek (például életmód, antropológiai jelleg) alapján – cigánynak tart.”*⁷ Természetesen ezt a definíciót a nem cigány származású személyek alkották, az értelmezéseik szerint így azonosítható legjobban a kifejezés. Az iskolában tanuló gyerekek, nem csak, mint egyének jelennek meg, hanem, mint valamely társadalmi csoport tagjai. Ezen gyermekek természetesen magukkal hozzák kultúrájukat, nyelvüket, szokásaikat, a tanuláshoz és az oktatáshoz való viszonyulásukat, elvárásaikat, attitűdjüket, illetve a csoporthoz való tartozásukból fakadó előnyöket és hátrányokat. A különleges bánásmódra szükség van, de ez a bánásmód a csoport tagját illeti meg, mely a csoport közös érdekeit szolgálja. Tehát szükség van különleges pedagógiai eljárásokra, hatásokra. Ezek alapján a cigányság oktatása, nevelése a különleges bánásmódot igénylő csoportok közé tartozik. *„Különleges pedagógiai bánásmódot azok a rendszerint kisebbségi*

---

⁷ Kemény 1999. 13.

*társadalmi csoportok igényelnek, amelyek támogatás nélkül nem, vagy csak aránytalan nehézségek árán képesek társadalmi helyzetük megőrzéséhez, javításához, csoportjuk fenntartásához és tagjaik boldogulásához hozzájárulni.*⁸

Mindezek alapján 3 csoport különböztethető meg:

- Nemzeti kisebbségek
- Etnikai kisebbségek
- Bevándorlók csoportja

A cigányság az etnikai kisebbségek csoportjába tartozik. A különleges bánásmódot igénylő csoportok különbözhetnek abban, hogy

- a tagok mennyire birtokolják anyanyelvüként a csoport nyelvét, illetve a többség nyelvét
- a csoport kultúrája mennyire tér el a többség kultúrájától, illetve melyek a kulturális sajátosságai
- milyen a többséghez való viszony, vagyis a csoportkohézió

Az etnikai kisebbségnek érdeke, hogy olyan oktatásba vegyenek részt, amelyben az egyéni szocializáció, olyan társadalmi szocializációként megy végbe, amely a csoportok érdekeit és értékeit is vállalja.⁹ Az egyének és csoportok identitását, énképét erősen befolyásolja, ha valakit a csoporthoz való tartozása miatt hátrány ér, ebben az esetben megerősödhet negatív énképe, identitása akár sérülhet és negatív attitűdjei, érzelmei szaporodhatnak. A nevelés feladata, hogy az egyén létrehozza kölcsönösségén alapuló kötődését valamely csoporttal és annak nyelvét sikeresen elsajátítsa. Ez többek között fontos a csoportkohézió, kommunikáció és a hagyományok fenntartása miatt is. Ennél fogva a kisebbségi csoportoknak érdekük, hogy az intézményi oktatásba, nevelésbe beviessék saját nyelvüket és kultúrájukat, így sikeresen át tudják adni ezt a későbbi generációnak. Nem elhanyagolható az sem, hogy ezt a többség is megértse.

Az előzőekben kifejtett gondolatokat mi sem bizonyítja jobban, mit a pedagógiai multikulturalizmus és interkulturalizmus fogalma: *„A pedagógiai multikulturalizmus olyan nevelés-oktatás, amely bevezeti a kisebbségi társadalmi csoportok nyelvét és kultúráját a pedagógiai hatásrendszerbe, hogy az egyének egészséges identitásokat és kölcsönös pozitív csoportközi attitűdöket alakítsanak ki.”* *„Ha egy iskolában a többséghez és a kisebbséghez, vagy különböző kisebbségekhez tartozó gyermekek együtt vannak, ha az oktatás céljai, tartalma, módszerei és eszközei a kölcsönös megismerést és megértést szolgálják, akkor interkulturális nevelés-oktatásról beszélünk.”*¹⁰

Jogi alapok

Két fontos ténytet állapíthatunk meg a kisebbségek jogaival kapcsolatban. Az egyik, hogy senkit sem érhet diszkrimináció, vagyis hátrányos, előítéletes megkülönböztetés, ez demokratikus alapelv. A másik, pedig, hogy akarata ellenére, illetve beleegyezése nélkül kisebbségi osztályba, illetve iskolába nem kényszeríthető. A Nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény alapján.

Cigány tanulók nevelése, oktatása

A cigány etnikai csoport mind kulturálisan, mind nyelvileg, mind pedig szociálisan heterogén. Magyarországon három főcsoport különböztethető meg:

---

⁸ Falus 2003. 448.

⁹ Falus 2003. 449.

¹⁰ Falus 2003. 451.

- Romungró (magyar anyanyelvűek)
- Oláh (roma nyelvet beszélnek)
- Beás (a román nyelvet beszélnek)

Legnagyobb lélekszámban a romungró, vagyis elmagyarosodott cigányok élnek az országban, arányuk meghaladhatta a cigány népesség háromnegyedét. Átlagosan elmondható, a roma népesség jelenleg is alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik, mint a többség. Iskolai előrehaladásuk jelenleg is problémás, ennek oka lehet, a roma nyelv és kultúra, szegény szubkultúra, a kétnyelvűség hibás iskolai kezelése. A roma gyermekek oktatásának a célja hol a hátránykompenzáció, hol a fejlesztés. Egy ritka, de elfogadott cél a roma nyelv oktatása az iskolákban.

Az etnikai kisebbségi oktatás iskolai keretei között az alábbiak szerepelnek:

- Az egyik osztályban kisebbségi, a másikban nem kisebbségi oktatás folyik.
- Az iskola egyik osztályában cigány tanulók és a nem cigány tanulók együttes nevelése folyik, az iskola másik osztályában nem folyik kisebbségi oktatás.
- Egy iskola minden osztályában kisebbségi oktatás folyik.
- Többségi program szerint haladó osztályba roma tanulók járnak.
- Kisebbségi kétnyelvű oktatás esetén a tanítás célnyelve a kisebbség nyelve¹¹

Az oktatás módszerei

Kisebbségi oktatás során a módszereket szembe kell állítani a tanulók aktuális nyelvtudásával és kulturális hátterével, illetve a kitűzött célokkal. Ügyelni kell, hogy ne legyen sértő a tanuló számára a szemléltetés és a diák kultúrájában is érvényes legyen. Inkább a gyakorlati, mintsem az írásbeli csatornára támaszkodjunk információforrásként. Elbeszéléskor a kisebbség kultúrájából válasszunk anyagot, hogy könnyen befogadható és érthető legyen a tananyag. A kisebbségek oktatásánál különösen nagy jelentősége van a rendszeres visszajelzésnek, mivel növeli a teljesítményt és a motivációt. Az értékelésnél el kell különíteni a nyelvi hiányosságokból, nyelvi félreértésből és a kulturális különbségekből fakadó hiányosságokat, más hiányosságoktól. A tanulót lehetőleg azon a nyelven kérdezzük, amelyiken tanult, de lehetőséget kell adni arra is, hogy azon a nyelven is beszámoljon a tudásáról, amelyet jobban beszél.

Kutatási statisztikák a roma gyermekek neveléséről, oktatásáról

Egy 1998-as kutatáson¹² keresztül látható a pedagógusok véleménye a cigány gyermekek integrált, vagy szegregált neveléséről. 27 iskolában készítették az országban kutatást, amelyben 93 pedagógus vett részt. Az intézmények közül kilenc sorolható a kisebb méretűekhez, ez olyan 140-310 tanulót jelent, kilenc közepes méretű (350-720 tanuló), még kilenc, pedig nagyobb létszámú (720-1080 tanuló) iskola. A cigány tanulók aránya intézményenként 4,7-34,5% között szóródott. Nyolc iskolában az arányuk 10% alatt, 14 iskolában 10-20% között, öt iskolában, pedig 20% felett volt.

Eredmények

A pedagógusok 2/3-a elutasítja a cigányosztályt, 26% helyeselné, 10%-nak vannak érvei és ellenérvei is. Akik helyeselték az integrációt, azok szerint a cigánygyerekek felzárkózhatnak, illetve a jobb fegyelmelés érdekében pártolnák a vegyes osztályokat és iskolákat. Akik elutasítják az integrációt, azoknak az volt az érvük, hogy így még jobban el lehet szigetelni a cigányokat a magyaroktól. A tanárok 23%-a a vegyes osztályt a modellkövetés miatt támogatná, 17% szerint a szegregált osztály, vagy intézmény

¹¹ Falus 2003. 455.

¹² Forrai – Hegedűs 1998. 113-114.

diszkriminatív lenne, 16% tart tőle, hogy a cigányok még inkább elkülönülnének a többségtől a vegyes osztályokban. A cigány nyelv, iskolai oktatását a kutatásban résztvevők $\frac{3}{4}$ -e elutasítja. A cigány nyelv bevezetésének okai között az alábbiakat említették meg:

- Ez a cigányság anyanyelve
- Ne tűnjön el a roma nyelv
- Maguk a cigányok akarnák a bevezetést

A cigány nyelv bevezetését elutasítók indokai az alábbiak voltak:

- A cigányoknak már nem ez az anyanyelve, idegen nyelvként kellene tanulniuk (40%)
- Felesleges a cigány nyelv tanulása, úgy ahogy van, teljes egészében (13%)
- Egy ilyen bevezetést a cigányok diszkriminációnak tekintenék (2 f□)
- A cigány nyelv, iskolai oktatása nem az iskola feladata (7,5%)

Az integráció „tőkefelhalmozása”

A többség és a kisebbség megismeri egymást az integrált osztályközösségekben. Egymás nyelvének, kultúrájának, szokásainak és környezetének megismerése által könnyebb lesz az együttélés, vagyis egymás elfogadása, az ellenségeskedés és negatív sztereotípiák elkerülése. Ehhez természetesen időre van szükség. Új helyzeteket, szituációkat ismerhetnek meg, problémamegoldásokat lehetnek el egymástól az egyes szituációkban. Egyfajta mintát jelentenek egymásnak, egymástól tanulhatnak. A kisebbség ellesheti a többség tanulási szokásait, amellyel képes lesz érvényesülni az iskolában, segíthetik egymást az ismeretszerzésben, tehát az inkorporált kulturális és társadalmi tőke felhalmozódik. Ez által a tanulási szokások, minták inkorporálása, interiorizációja hosszú távon gazdasági tőkét jelent a romák számára, mivel a tanulásba fektetett energia idővel megtérül. Így a továbbtanulás is megvalósulhat, különféle szakmákat szerezhetnek a cigány egyének, illetve nőhet a roma értelmiség aránya is. Így természetesen nő az intézményesült kulturális tőke is, a titulusszerzéssel, amely gazdasági tőkenövekedéshez vezet. Az integrációval a többség negatív sztereotípiája is csökkenhet, az mellyel megbélyegzik a cigányokat. A negatív sztereotípiák hatására a roma gyerekek úgy viselkednek, ahogy azt a tanár várja a cigányoktól (neveletlen, lusta). A többség is természetesen rengeteget tanul az integrált közösségekben kisebbségi társaitól. Többek között az elfogadást, mivel ha egy többségi gyereknek a legjobb barátja cigány származású, soha többé nem fogja cigánynak éreznie barátját, neki már ugyanolyan gyerek lesz, mint bárki más, nem pedig „cigány”.

Egy másik hallgatói dolgozat hasonló témákat járt körül. Úgy vélem a cigány-magyar feszültséget fokozatosan kell megoldani, nem fog menni egyik napról a másikra. De a legjobb út, ha ezzel kapcsolatban az új generációkra támaszkodunk, akik még alakíthatóak és előítéletmentesek. Ezért tartottam fontosnak, hogy megvizsgáljam szakirodalmak, újságcikkek és törvények alapján, hogy mik a kilátások, milyen esélyek vannak a cigány gyermekek szocializációjával kapcsolatban. Személyes tapasztalatom és véleményem az, hogy sokszor elzárkózunk a cigány gyermekek integrációjáról az oktatásban, mert feltételezéseink és előítéleteink vannak, mindannyiunknak, szülőnek, tanárnak és sokszor a gyermekeknek egyaránt. Mindez pedig egyszerűen a tudatlanságból akad, nem ismerjük a szokásaikat és el is zárkózunk előlük. A legtöbb szakirodalom, amely feszegeti ezt a társadalmi problémát mind a képzésben és az oktatásban látja a megoldást. A rendszerváltás után éleződtek ki valójában a cigányság oktatásával kapcsolatos viták Magyarországon. A mai napig az a legmegosztóbb a szakértők között, hogy a cigány tanulók iskolai problémáinak kezelése etnikailag semleges vagy markánsan etnikai szempontú legyen. A tanulmányom egyik legfontosabb szakirodalma a Forray R. Katalin és Hegedűs T. András szerzőpáros által készített Cigány gyermekek szocializációja című könyv. Mint említettem a rendszerváltást követően változások következtek be, a szakirodalomban úgy nevezik ezt, hogy az „etnikai újjászületés”. Ennek a

változásnak a lényegét a fentebb említett szerzőpáros így fogalmazza meg: *„A cigányság egyre több és nagyobb csoportja számára, már nem az egyéni asszimiláció, hanem a saját kultúra megőrzésével való egyenrangú társadalmi beépülés jelent értékes alternatívát. Következésképpen fel kell rá készülnünk, - mind a többségi kultúra hordozóinak, mind a kisebbséghez tartozóknak-, hogy a gyermeket mindkét kultúrához való alkalmazkodásra képessé tegyünk.”*

Ebből a részletből egyértelműen kiderül, hogy az egyik megközelítési mód szerint, az a legcélravezetőbb, ha a cigány gyermekek nem veszítik el ősi kultúrájukat, de megtanulnak alkalmazkodni a magyarság kultúrájához és ezáltal könnyebben zajlik a társadalomba és ezáltal az oktatásba való integrálás is.

A cigányság megítélésének háttere

Mielőtt rátérnék arra, hogy melyek azok az elméletek, amelyek a cigány gyermekek oktatásával foglalkoznak, először fontos, hogy néhány háttér információt megemlítsünk a cigányság kultúrájáról, a rájuk aggatott negatív jelzőkről illetve azokról a tényezőkről, amelyek befolyásolhatják a kisebbség iskolai teljesítményét. Nem dolgoznak. Ezt látjuk és ezt halljuk a legtöbbször, ha a roma probléma szóba kerül. Ez valójában azt jelenti, hogy cigány társadalomban van a legtöbb állástalan, állandó munkajövedelemmel nem rendelkező. Ennek forrása az iskolázottságban keresendő. Ugyanis a romák közül valóban sokan nem rendelkeznek állandó munkahellyel és ezzel egyarányosan semmilyen iskolai végzettséggel sem. Mi ennek az oka? Erre a kérdésre keresik a választ a szakértők, a média és a közvélemény is. Egyik okként több helyen megemlítik magát a térségeket, ahol a romák koncentráltan élnek. Ugyanis itt kevés a jól kereső munkalehetőség, itt a legrosszabbak az életlehetőségek és itt a legtöbb a munkanélküli. (A legtöbb általam vizsgált szakirodalom és internetes forrás Borsod-Abaúj-Zemplén megyét jelöli meg, mint a legtöbb roma lakossal rendelkező terület.) A szegénység hatására, a társágban a romák egymáshoz jobban kötődnek, bennrekedtek egy szegregált lakóhelyen, faluban vagy városrészen. Ez már alapjában véve megnehezíti az ott élő gyermekek tanulmányi lehetőségeit.

Ahhoz, hogy megpróbáljuk integrálni a roma gyermekeket az oktatásba és a társadalomba ismernünk kell azok családi szocializációját, hogyan működik és épül fel a roma kultúra. Azt fontos tudnunk, hogy a magyarországi roma fiatalság minden tagja beszél magyarul is. Tehát az iskolában a nyelvi problémák nem jelenthetnek akadályt. Legtöbbször azonban nem is a roma tanuló teljesítményével van probléma, hanem viselkedésbeli gondok merülnek fel, amik mind abból fakadnak, hogy a cigány családokban máshogyan történik az egyén szocializációja, mint a többség esetében. Fontos továbbá az is, hogy a cigányság nem egy összefüggő, egységes csoport. A cigányságon belül is vannak eltérések, különböző csoportok. Ezeknek a csoportoknak nem csak - bizonyos esetekben- a nyelvjárásuk, hanem a kultúrájuk is különbözik. Ennek ellenére a családon belüli szocializáció folyamatában közös elemeket találunk a legtöbb esetben. Az egyik legfontosabb közös tulajdonság az a gyermekszeretet. A románoknál különösen fontos a gyermekvállalás, a gyermek jövedele mindig hatalmas ünnep még a legszegényebb családok esetében is. A gyerek a közösségben nevelkedik, részt vesz a felnőttek tevékenységében is. A romák nagyon ragaszkodnak gyermekeikhez, kincsként kezelik, ez az egyik oka annak, hogy sok roma nem adja be a gyermekét sem bölcsődébe sem óvodába, mert nehezen engedi ki a családi biztonságból. (Ez mára már modernizálódni látszik, a roma gyermekek többsége ma már jár óvodába.) A kisgyermekek kezdetben könnyen beilleszkednek a közösségbe, a fordulat serdülőkorban következik be. Ugyanis a cigányság körében egy 12 éves lány például felnőttnek számít. Egyedül meg tud főzni, ellátja a ház körüli teendőket és így alkalmas a családalapításra, és ez a mi kultúránkban kevésbé elfogadható tényező. Ebből kifolyólag az iskolával való konfliktusok leggyakoribb oka az, hogy bár saját közösségében a roma serdülő már felnőttnek számít, az iskola változatlanul

gyermekként kezeli. Eltérő kultúrák ütköznek össze. A szidás, a fegyelmezés és a korlátozó viselkedés sokszor sérti a felnőtt nőként, férfiként kezelt roma lány vagy fiú büszkeségét.

A kisebbség és a továbbtanulás

Nagyon kevés adatot találunk azzal kapcsolatban, hogy mégis pontosan mennyi roma származású tanuló van jelen a felsőoktatási intézményekben. Az azonban a legtöbb szakirodalomban megjelenik, hogy akár nappali, akár levelező tagozatról beszélünk, gyakori, hogy a cigány tanuló lényegesen idősebb évfolyamtársainál. Ennek többféle oka lehet. Kevesen jutnak el a megszokott folyamat szerint a felsőoktatásba (általános iskola, utána rögtön gimnázium majd felvételi). Sokan közülük előbb szakiskolát végeznek, majd a felnőttoktatás keretein belül érettségiznek le és csak azután tanulnak tovább. Mások pedig miután megszerezték az érettségit csak sokkal később folytatják tanulmányikat (ha folytatják). Láthatjuk, hogy nem egy olyan példa van, amikor az egyes iskolai szakaszok között évek telnek el. A megszakított iskolai tanulmányok különösen a roma nőket jellemzik leginkább. Ugyanis kultúrájukban a nők korán alapítanak családot, majd teljes körű feladatuk a gyermekek nevelése, és az otthoni teendők elvégzése. Sok esetben miután a gyermekeik felnőttek, csak ezt követően engedhetik meg maguknak, hogy folytassák tanulmányaikat. Azonban a sok kihagyás miatt teljesítményük is gyengül. A tananyagok egymásra épülnek, ismereteik halványulnak az évek során, a felsőoktatásban pedig olyan tanelemek vannak jelen, amelyekhez a korábban elsajátított tudásuk nem elegendő. Mindezekben felül az interperszonális kapcsolatokat nehezíti a korkülönbség, az ellentmondásokba ütköző tanár-diák viszony és maga a diákszerep is.

Az oktatáspolitikákban megjelenő roma tanulók

Az évek során változó oktatáspolitikák nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy lassacskán az ambiciózus, tehetséges cigányok számára is elérhetővé válik a diploma megszerzése és az értelmiségi körökbe való beilleszkedés. Azonban még nem teljesen alakult ki olyan oktatási reform, amely megfelelő lenne a kisebbség tanulási igényeinek. Az egyik általam vizsgált szakirodalom ennek kapcsán a fiatalság meghatározásának problémáját veti fel. *„A 30, esetleg 35 éves korhatár a pályakezdő diplomások, doktorhallgatók számára nyújtott kedvezmények esetében éppen azokat nem éri el, akik közül sokan népük évszázados művelődési hátrányait most kezdenék ledolgozni, s 30-35 évesen tanulmányaiknak legfeljebb a kezdetén tartanak.”*

Két elmélet van, ami a leginkább megosztja a szakértőket. A kérdés ebben az esetben az, hogy integráltan vagy szegregáltan folyják-e az oktatás, melyik megoldás lenne hosszútávon a legeredményesebb mind a kisebbség, mind pedig a magyarság számára? Valójában teljesen szegregatív módszerrel eddig nem találkozhattunk sehol. Az elkülönítő megoldások először az 1960-as évek körül alakultak ki. Ekkoriban a cigányságok teljes egészében a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok körébe sorolták. Az volt a kiindulási pont, hogy a hátrányok néhány tanév alatt megszűnnek majd, ha intenzíven folyik tanulás és ezt követően a cigány gyermekek a többiekkel együtt folytathatják tanulmányaikat. Tehát tulajdonképpen a felzárkóztatásban látták a megoldást. Pár év elteltével azonban kiderült, hogy ez a speciális fejlesztés rosszabb iskolai feltételeket jelent, és ezáltal az ebben résztvevő cigány tanulók végleg lemaradtak a kortársaiktól. Ráadásul a hátrányos helyzetűek elkülönítése végül komoly szegregációt eredményezett. A rendszerváltás idején már elismerték a cigányság önálló kulturális arculatát és megértésre talált az az igény, hogy más nemzetiségekhez hasonlóan ezt a népcsoportot is rá szabott oktatási jogok illessék meg. Ennek ellenére még az 1993-as kisebbségi törvény is felzárkóztatást javasolt. Pedig ekkor a roma tanulók számára kifejlesztett programokban résztvevők után ugyanannyi fejkvótát kaptak az iskolák, mint a nemzetiségi programokban tanulókéért. Ennek hatására a szakma és a politikai körökben

felmerült a kérdés, hogy lehet-e egy egész népcsoportot hátrányos helyzetű rétegbe sorolni, és ennek megoldásaként a felzárkóztatást kitűzni?

Az 1990-es évekre kettévált a szociális és a kulturális kérdés. A témában érdekeltek egy része a hátrányos helyzetűek felzárkóztatását támogatta, függetlenül az egyén etnikai hovatartozásától, a másik fele pedig a cigány kisebbségi oktatást. Erre hatással volt, a 90-es évek közepén Magyarországon is kezdett elterjedni az úgy nevezett interkulturális vagy multikulturális szemlélet, amely még jobban erősítette a cigányság önálló kulturális arculatának elismerését többek között az oktatásban is. Erre példaként állítható a szolnoki Roma Esély (mai Hegedűs T. András Középiskola), amely vállaltan multikulturális arculattal szerveződött.

A cigány közösséget másként emlegetjük és ezt a másságot a mindennapokban, közbeszédben hangsúlyozzuk is. Ez tudományos körökben is megjelenik, mégpedig abban a formában, hogy egyes kutatók szerint külön romapedagógia szükséges a cigány gyermekek oktatásához. Ez az elmélet több helyen is rendkívüli felháborodást eredményezett. Az elméleti viták napjainkban is folynak, a gyakorlatban azonban az következett be, hogy egyre több szegregált cigány osztályok szerveződtek, a nemzetiségi oktatás ürügyén. Ennek ellensúlyozásaképpen a mai oktatáspolitikai egyik fontos feladatának tartja a szegregáció felszámolását, ehelyett a középpontban az integrált oktatási módszer áll. Lassan már nem csak elméletek születnek, hanem a gyakorlati megvalósításra is látunk némi esélyt. Finanszírozási módszerekkel és a tanárok szisztematikus, módszertani képzésével, arra próbálják megtanítani az iskolákat, hogy képesek legyenek etnikailag és társadalmilag heterogén tanulókból álló csoportokat magas színvonalú oktatásban részesíteni. Kérdés, hogy a kezdetleges próbálkozásokon túl számíthatunk-e valós törekvésekre.

A fentebb leírtak csak egy kis szeletét képezik annak az összetett társadalmi, kulturális, politikai problémának, amelyre évek óta nem sikerült tényleges megoldást találni. Véleményem szerint ennek egyik oka az, hogy a szakértők között sincs egyetértés sőt, egyes esetekben rendkívül szélsőséges elméletekkel találkozhatunk. Mindezt a tanulmányom megírásához segítségül vett szakirodalmak esetében is tapasztaltam. Az elolvasottak között nagyon kevés olyannal találkoztam, amely közéletet ragad meg a roma kérdésben nem billen át a magyar társadalom vádolásába vagy a cigány közösségek bírálásába. Én magam úgy vélem, hogy mindenféleképpen már az óvodás korú cigány gyermekeket is integráltan kell nevelni, hogy beleszokjon a társadalomba, beilleszkedjen és ezzel párhuzamosan megtanítani a többi gyerekekkel, hogy elfogadja a másik kultúrából származókat. Azt gondolom, ha hagyjuk őket elszegregálódni, és úgy teszünk mintha nem vennénk tudomást a problémáról, azt a magyar társadalom egésze megszenvedni majd, ugyanis a cigány közösségek részét képezik a magyar társadalomnak annak ellenére, hogy kultúrájuk részben eltér a miénktől.

Abay Gizella mélyinterjúkon keresztül próbálja megvilágítani a „nevelhetetlen cigány” sztereotípiájának cigány családokra való hatását, s magának a sztereotípiának kialakulásának okait. Ebben az antropológiai megközelítésben fontos mérföldkő az ELTE tanárának és kutatójának, Bakó Boglárkának a csobánkai kutatása.¹³

Igaz a sztereotípiát, hogy „a cigányok rossz szülők” és nem törődnek a gyerekeikkel? A cigány szülők nem tekintélyvel nevelnek, amit a kicsi kér, azt szinte azonnal teljesítik, és amit tudnak azonnal megadják nekik. Emiatt nem tudnak az iskolába kerülő gyerekek várni, hiányzik az önkontroll és a késleltetés képessége, nem élnek meg dackorszakot sem. Nyugtalanok, impulzívok, aktívok, szaladgálnak az órákon is. Mivel otthon alig van részük büntetésben, fegyelmezésben az iskolai nevelés hatástalan az esetükben. A kisebbek nagyon igénylik a testi kontaktust a pedagógussal is, mivel otthon ezt szokták meg. Azok a tanító

---

¹³ Bakó 2009.

nénik tudnak hatni rájuk, akik elsősorban dicsérnek megerősítenek és minta-követésre alkalmasak. Az osztálytársaikkal aránylag jól kijönnek Később felső tagozatban megváltozik a kép: kezelhetetlenné válnak, nem hat rájuk semmilyen fegyelmezés, indulatosak, érdektelenek, zajosak, zavarják az órákat és a társaikat. A szülői mintakövetés nagyon fontos a számukra. Miközben idősödnek felfedezik, hogy ők mások, más a származásuk, szokásrendszerük. A 12-13 éveseket a szülők már komolyan bevonják a család ügyeibe, mint felnőttet kezelik. A lányokat nagyon korán nőként kezeli a családja, emiatt is járnak feltűnően kifestve, nőiességüket kihangsúlyozva. Az iskola ezzel szemben kiskorúsítja az akár 16 éves fiataalt, bünteti, buktatja. Mivel már felnőtt problémák foglalkoztatják őket (házasság, „turi” Ausztriában, megélhetés) a saját korosztályukkal nem tudnak szót érteni. Az iskolában a „peremre” szorulnak és csak azért járnak mert kötelező. Kettős követelménynek és értékrendnek kellene megfelelniük, ami szinte lehetetlen. A cigány családok a többségi társadalomban túlélésre és a saját identitásuk megőrzésére nevelik a gyermekeket. A cigány szülők természetesnek veszik a jogukat arra, hogyha a család érdeke (pl. munka) úgy kívánja, nem engedik iskolába a gyerekeket. A hiányzás emiatt sokkal jellemzőbb. A legtöbb cigány család csak azt várja el az iskolától, hogy számolni, írni, olvasni tanítsa meg a gyerekeket, a többi, az életre való felkészítés, az életre nevelés a család dolga. A pedagógusok és a cigány szülők között gyakori az ellentét, a különböző látásmódok miatt. Nem csak a pedagógus és a szülő között létezik konfliktus, hanem „roma- gádzsó” ellentét is: a szülők az oktatást az iskolától várják annak minden velejárójával. Nem fizetnek az ebédért, tankönyvért, nincs a gyerekeknek felszerelése, sőt nem szokták engedni őket otthon leckét írni, tanulni sem. Ahhoz viszont úgy érzik, joguk van megvédeni a gyermeket, ha sérelem éri. A lányok esetében különösen nem érték a tanulás. Azért sem nézik jó szemmel az iskolába járást, mert konkrét gazdasági hasznát nem érzékelik. A cigány fiatalok vagy nem kapnak munkát, vagy nagyon alantas munkát végezhetnek velük. Van olyan cigány tanuló, akinek a szüleit is tanította. Azok is muszájból jártak, valószínűleg ezt a mintát adták tovább a gyermekeiknek is. Ráadásul, mivel ellenséggként tekintenek az iskolára, kommunikáció helyett agressziót vált ki belőlük és ezt mutatják a gyerekeiknek is, így a probléma újratermelődik. Az „elismerő szép szavak” mindegyikre hatnak, mert nagyon érzékenyek minden apró megjegyzésre, amit etnikai hovatarozásukkal hoznak kapcsolatba. Természetesen ez a szülők nélkül nem megy, akikkel szintén „hímes tojásként” kell bánni. Az egyik legnagyobb probléma, hogy a cigány gyerekek nem járnak – bár kötelező lenne – egy évig sem óvodába, így az iskolakezdés komoly törést okoz. Nem iskolaérettek és csak gyűjtik a kudarcélményeket. Az óvodák nem bánják, sőt kihangsúlyozzák a beíratáskor. A cigány gyerekek sem szeretnek óvodába járni, hiszen odahaza nincsenek kötelezettségeik, mindent akkor csinálnak, amikor jólesik, szemben az óvoda kötött napirendjével.

Az óvoda egyik legfontosabb funkciója bizonyos ismeretek, készségek, szocializációs sémák átadásán és a magyar nyelv begyakoroltatásán kívül, hogy olyan rendszeres tevékenységekhez szoktat, amelyekre az iskola is épít. Nagyon fontos, hogy az óvoda megtanítsa a szülőt is ezekre a rutinokra: meghatározott időben elvinni-elhozni a gyermeket, ellátni a szükséges felszerelésekkel, tehát felkészülni a másnapi tevékenységre. Az roma tanulókat érintő iskolai kudarc egyik legnagyobb oka nem az iskola, hanem a családban keresendő – így a megoldásnak is a tanulókra, mint egyénekre, illetve családjaikra, szüleikre kell közvetlenül irányulniuk (pedagógusok, andragógusok képzése). Az előítéletesség és a szegregáció mind az iskolai teljesítményre, mind az önértékelésre negatívan hat. Fő veszélyük, hogy önbeteljesítő jóslatokként, ördögi körökként funkcionálnak. Fontos, hogy az iskolázottság munkaerő-piaci értéke nőjön, higgyenek benne, hogy megéri, hogy lássák értelmét a tanulásnak. Emellett ki kell alakulnia a bizalomnak, hogy a szorongáskeltő ellenséges külvilággal ne kelljen folyton küzdeni. A roma gyerekek számára a család az egyetlen hely, amely a gyerekek pozitív énképének megerősítését szolgálja: az iskola csak akkor lehet

eredményes, ha ahelyett, hogy rivalizálna a családdal, és megpróbálná szembefordítani a gyereket a hagyományokkal, a kultúrájukkal, inkább az otthonról hozottakra építene. A cigány kultúrát ismerő, értő és minél kevésbé előítéletes pedagógusokra és andragógusokra van szükség.

A szocializációból eredő sajátosságok a cigány gyermekek esetében

Mivel a cigány csoportok a magyarországi társadalmon belül egy külön réteget képeznek (autó- és heterosztereotípiák alapján), ezért egyértelmű, hogy a gyerekek is másképpen szocializálódnak, mint a nem roma gyerekek. Ez persze jó pár sajátosságot von maga után, amely a nem cigány gyerekek esetében nincsenek jelen. Az egyik ilyen sajátosság, hogy a cigány gyerek már csecsemőkorától intenzíven jelen van a család életében. Az életkor előrehaladtával aztán szinte belenő a család életébe, ugyanis részt vesz pl. a család anyagi helyzetével kapcsolatos, de olykor a legintimebb megbeszélésein, együtt osztozik a család örömeiben, bánatában. A nem roma családokban a gyereket kizárják az őt nem érintő döntésekbe. Ez a cigányoknál nem így van: a gyerek, mint előbb említettem, nagyon is jelen van a család, a közösség életében. És ez vonja maga után azt, hogy már rendelkezik bizonyos döntési képességgel, ugyanis a családot, a közösséget érintő kényes, olykor kritikus kérdésekből nem zárják ki, hanem nagyon is megadják neki a jogot, hogy beleszólhasson a döntési folyamatba. Vagyis itt a gyerek nem passzív, hanem nagyon is aktív szerepet tölt be. További ilyen eltérés, hogy a cigány családok a gyerekeiket bensőségesen szeretik, és a gyerek is ezt adja majd át másnak: fontos számára testközelség, a gyerek azt adja, amit megszerzett, megszokott. Mivel a cigányok igen közel állnak a természethez, akárcsak más természet közeli népek, ezért érzelmileg sokkal gazdagabbnak mondhatják magukat, mint a civilizáltabb környezetben felnőtt gyerekek. Továbbá a roma lét velejárója, hogy nagyfokú érzékenység alakul ki a gyermekekben. Ez elősegíti a család kohézióját, ezért kell funkcionálisan érzékenyeknek lenniük a hangulatokra, érzelmekre. Ez magában foglalja továbbá azt is, hogy érzékenyek kell lenniük az örökölt szakma magabiztos folytatásához, továbbá érzékenyeknek kell lenniük a környezet finomabb, esetleg durvább impulzusaira a szociális elfogadottság érdekében.

A cigány gyerekek családban eltanult erkölcsi szabályokkal rendelkeznek, ami azonban – főleg a egyes iskolai osztályokban – szembe kerül a nem cigány közösség erkölcsével. Végül, ami a legfontosabb, ami véleményem szerint a cigányok múltbeli életformájára, a vándorlásra vezethető vissza: a be nem illeszkedés, és ezzel párhuzamban a nagyfokú alkalmazkodókészség folytán tér el a roma gyerek a nem roma gyerektől a szocializáció terén. Ebből is látszik, hogy a roma gyerekeket leginkább a vándorló, azaz a mobil életmódra nevelik, ami múltjukból gyökerezik, ami azonban ellentétes a nem cigány emberek felfogásával.

A szocializáció

A cigánygyermekek szocializációjának vizsgálatánál nem árt figyelembe venni, hogy ez egy teljesen külön kultúra, amely szemben áll a magyar kultúrával. Emellett a roma gyerekek szocializációjában szerepet játszik az együttélés folyamán kialakult bizalmatlanság, a6 állandó ideiglenesség, valamint az egész életet végigkísérő idegenségérzet is. A roma gyerekek szocializációjában fontos szerepet játszik az is, hogy elmondható róluk, hogy igen korán felnőtté válnak. Ugyanis a gyerek már igen korán elsajátítja a családban a gazdasági tevékenységeket, melyeket a család folytat: ebből kifolyólag igen korán részese lesz a családban zajló vállalkozásoknak, teljes jogú tagja lesz a családnak. 13- 14 éves korban pedig már házasságot kötnek, azaz lezárul a felnőtté válás folyamata: innentől már felnőttől beszélhetünk az ő esetükben. Mint ahogy a kurzuson szó esett róla: a roma gyerekeknél sokszor ez is az oka az iskolai kudarcoknak, hiszen két ellentmondásos világban élnek.

Otthon felnőttként, az iskolában pedig gyerekként kezelik őket. Ezt azonban a tanároknak igen nehéz megérteni, hiszen ők gyermekekkel dolgoznak, nem felnőttekkel, így számukra is ellentmondásos a "felnőtt gyerek" fogalma.

Hogyan nevelik a gyermekeiket a romák?

A cigány családok főbb vonása, hogy nem engedik, hogy gyermekeiket az iskola szocializálja, emellett viszont elmondható róluk, hogy igen gyermek-centrikusak. Mivel a kurzus keretén belül szó esett róla, hogy a cigányok életformája eredendően a vándorlásról szól, folyamatosan változtatták helyüket régebben, nyilvánvaló, hogy a gyermekeiket is eszerint nevelik, hogy felkészítsék őket majd a várható vándorlásra, mobilitásra. A cigány családok számára a gyerek jóléte azt jelenti, hogy a gyereket nem korlátozzák sem a napszakok során kialakuló, sem az életciklusok következtében kialakuló időperspektívák szerint. (Ami persze ellentmond az iskolai napirendnek, ahol meg van határozva, hogy milyen tevékenység milyen időponthoz kötődik.) Felmerül a kérdés, hogy mennyire törődnek a gyerekekkel a cigányok: Pont ellenkezőleg: olyan szinten nem akarják a gyereket kiengedni a közösségből, hogy az a tanárok szerint már túlzott ragaszkodásnak is felfogható. Közrejátszik ebben az is, hogy normál körülmények között a gyereket megtanítják arra, hogy hogyan vállalja a kockázatokat, azonban a cigányoknál ez nem működik. Tartózkodnak a gyereknevelésben a kockázatoktól, és a gyereket sem tanítják meg erre: inkább fokozottan védik a gyereket. Véleményem szerint ez a felfogásuk igen túlzó, hiszen az egész élet tele van kockázatokkal, és valamilyen szinten kellene rá nevelni a gyereket, hogy legalább a hétköznapiakban felmerülő kockázatokkal szembe tudjanak nézni.

Nyilvánvaló az is, hogy ha a gyerek jót tesz, akkor azért jutalmat érdemel, de ha rosszat csinál, büntetés jár érte. Ez a cigányok esetében igen féloldalas, főleg a szabályok megszegése esetén (véleményem szerint.) Ugyanis náluk minden lehet, de nem mindig: például hogy szerelheti a lakásban levő elektronikai cikkeket vagy esetleg az autót, de nem mindig- ez nekem egy kissé ellentmondásos, mert nem dönthető el, hogy valamit lehet, vagy nem lehet egyáltalán. A dicséretet, ha mód van rá, szinte túlzott mértékben alkalmazzák, a gyereket szinte emancipált családtagként kezelik. Az viszont fontos, hogy a szabályokat áthágni nem szabad, mint például, hogy a gyerek nem szólhat bele a felnőttek beszélgetésébe. Ilyen esetekben- azaz a szabályok megszegése esetén- büntetés jár: enyhébb esetben elhangzik egy-két figyelmeztető szó, olykor testi fenyítést is alkalmaznak –ezt ritkán, mint ahogy ezt később írom-, vagy az is megesik, hogy átküldik a gyermeket a szomszéd szobába. A legsúlyosabb büntetés az, amikor a gyerek vágyai nem azonnal teljesülnek: gondolok itt arra, hogy pl. nem kapja meg azonnal a legújabb mobiltelefont, stb. Bár a testi fenyítést nem igazán alkalmazzák, a cigányoknál a szeretet a jellemző. Inkább a szóbeli fenyítést alkalmazzák, vagyis rákiabálnak a gyerekre. Általánosságban azonban minden meg van engedve a gyerek számára. Fontosnak tartom kiemelni, hogy a fiú- lány közti különbség a nevelésben is megmutatkozik, hiszen más- más dolgokra készíti fel a nevelés a két nemet. Részint érvényesül a hagyományos felállás, miszerint „a lányt a családnak, a fiút a világnak nevelik”. Vagyis a lányokat ennek megfelelően nevelik, korlátozzák képességeik, személyiségük kibontakozását: ezzel szemben a fiúknak korán önállóknak kell lenniük, ezért szabadabban, sőt szabadosabban nevelik őket. Véleményem szerint a gyermeknevelésben is a múltjuknak is nagy szerepe lehet: azért nem korlátozzák semmiben a gyermeket, nem állítanak fel számára szabályokat, mert a régi vándorló életmódjuk igen kiszámíthatatlan volt, nem mindig lehetett előre felkészülni valamire. Véleményem szerint ez egyfajta rugalmasságot is eredményez, amely hozzásegíti őket ahhoz, hogy könnyebben alkalmazkodjanak a váratlan helyzetekhez.

Cigány gyermekek az iskolában. A cigánygyerekek az iskolában gyakran jelentős hátránnyal indulnak. Nem gyakori az sem, hogy 20- 24 éves korukra végzik el az általános iskolát. A

hátrányos helyzet leginkább abból ered, hogy a család rossz anyagi körülmények között él, a faluból nehéz az iskolába eljutni, valamint az is félelmet kelthet a cigány gyermekben, hogy a társai más nyelven beszélnek majd, mint ő. Véleményem szerint azonban ezért a helyzetért a pedagógusok is felelősek, hiszen nem ismerik eléggé a romák kultúráját. Számukra a cigánygyerek viselkedése - ami otthon nála megszokott - eltér az elvárttól. Mivel nem ismerik e nép kultúráját, nem tudnak megfelelő nevelési eszközöket kidolgozni. Emellett a kurzuson szó esett arról is, hogy a roma gyerek igen korán felnőtté válik, már tizenévesen, és a pedagógusok ezzel nincsenek tisztában a fent említett tokok miatt, sőt úgy gondolom, gyakran nem is akarják ezt elfogadni, ez is hozzájárul a roma tanulók iskolai helyzetéhez.

Nevelés az iskolában: célok, módszerek

Az iskolai nevelésben a fő cél roma gyerekek esetében a szülői ház pótlása. Emellett a tanulóira irányuló cél a személyiség formálása, az eddig fennálló hiányok pótlása, a személyiségzavarosoknál az ezt kezelő terápia, az önálló életvezetés megtanítása. Egy felmérés szerint a pedagógusok fele úgy gondolja, hogy a roma gyerekek sikeressége, a családdal való együttműködés sikere abban rejlik, hogy javítani kell az együttműködést. Ennek egyik módja, hogy a gyerekeket érzelmekkel teli, meleg légkör vegye körül, és az érzelmi kötődést szervezett formában lehetővé kell tenni, például úgy, hogy találkoznak a gyerek családjával az iskolában. Az ezt a nézetet vallók szerint olyannak kell elfogadni a roma gyereket, amilyen, és ügyelnie kell arra, hogy a szocializációja során kialakult érzékenysége ne sérüljön - különösen kamaszkorban - és emellett több figyelmet, törődést igényelnek, emellett a szeretet nyilvánvalóbb kifejezését igénylik - ezt meg kell, hogy kapják. A felmérésben részt vevők másik fele a roma gyerekek iskolai sikertelenségét a családi háttérben kell keresni, nem az iskolai környezetben - kiközösítésükben pedig az amúgy is túlterhelt tanároknak nincs szerepe. Vagyis: a roma gyerekeknél figyelembe kell venni, hogy sikertelenségeik az iskolában nagyfokú érzékenységükből, sérülékenységükből adódnak, és a tanár akkor jár el helyesen, ha ezt tiszteletben tartja, és biztonságérzetet nyújt roma tanítványainak. Vagyis igen fontos a tanító személyisége is: az iskolai munkát át kell hatnia az egyéni megismerésnek, ezzel lehet megkönnyíteni a robotolásnak ható iskolai tanulást, munkát: ilyenkor a gyerek érzelmeire, fantáziájára, elméjére kell hatni. A tanár megértő embersége teszi az iskolát otthonná a roma gyermek számára. Véleményem szerint pedig sok tanár ezzel a képességgel nem bír, ez nincs meg benne: a roma gyerekekben a problémát látják, és a velük szembeni türelmetlenség növeli az iskolai kudarcok esélyét. Emellett a hatékony neveléshez szükség lenne a szülőkkel történő kapcsolattartásra is – mint ahogy azt már korábban írtam -, de ez azonban nem mindig érvényesül. Emellett véleményem szerint az iskolai nevelésnek fontos szerepe van a cigánygyerekek nevelésében, főleg a mai világán, ahol egyre mobilabbak az emberek, egyre inkább alkalmazkodni kell a másikkal. Kisebbségi csoport tagjaként ez fokozottan igaz: meg kell felelni bizonyos vonásoknak, ami náluk elvárt, és erre már az iskolában fel kell készíteni a roma gyereket. Az iskola egyik feladata ezért a nyelvi nevelés. Az iskola - mint fentebb említettem - a mobilitásban tölt be fontos szerepet. Bár lehet, hogy ez ma már nem annyira hangsúlyos, de ha igen, azt valószínűleg a roma tanulók miatt őrizte meg. A nyelvi befolyásolás fontos az iskola szempontjából, főleg egy ilyen sajátos kultúrával, nyelvezettel rendelkező csoport esetében, mint a romák, hiszen a nyelv, a nyelvezet igen kényes pont a társadalomban, hiszen jelzi az illető státuszát, sőt mi több, az alapvető boldogulás egyik fontos kelléke. A tanároknak azonban nem az a feladatuk, hogy leszoktassák a roma gyerekeket az általuk használt nyelvről, amit ők alacsonyabb rendűnek tartanak, és ráerőltetni az ő nyelvét - vagyis a nem cigány társadalmuk által helyesnek ítélt nyelvet, hanem meg kell értetni velük, hogy bizonyos élethelyzetekben, az élet más és más területein különböző nyelvi viselkedések vezetnek a sikerhez. Figyelni kell azonban arra a pedagógusnak, hogy en állítson fel értékhierarchiát a nyelvezetek között,

valamint ne kényszerítse a tanulót arra, hogy az egyik nyelvi kód rovására kelljen alkalmazni a másikat. Az iskola második feladata, véleményem szerint, az együttműködésre való nevelés, ugyanis a munka világában ez elengedhetetlen. Roma fiatalok szempontjából pedig különösen fontos ez. Iskolában gyakori, hogy a roma fiatalok "szembeszegülnek" a tanárokkal: vagyis nem követik az óra tematikáját, irányvonalát, és ezt nem diszkréten, hanem néha feltűnően teszik. A pedagógus ilyenkor persze gyakran rájuk szól, ami azt eredményezi, hogy meg kell szakítani az órát. Jó módszer, ha csak akkor szól rá a pedagógus a tanulóra, ha túlságosan is zavarnák az órát, de az is, ha hirtelen felszólítja őket valamilyen kérdéssel: az elkalandozó figyelmező gyermek kis eséllyel tud jó választ adni. Ez véleményem szerint fontos, mivel az ellenszegülés akadályozza őket a nem roma társadalomba való beilleszkedésben, ami pedig jövőbeni boldogulásukat hátráltatja. Fontos, hogy a nevelés során a tanár figyelembe vegye a realitásokat, ne kényszerítse a roma gyereket, mint egy eltérő kultúrájú csoport tagját, a többi tanuló által követett ütemhez. Ugyanis ebben az esetben a többszöri bukás miatt kudarcélményei lesznek a gyerekeknek, esetleg emiatt sokszor vált közösséget, é nem alakul ki benne a kötődés az iskola iránt. Tehát alapkritérium, hogy a gyerek saját ütemét kell követni, ha a pedagógus megfelelő célt akar elérni. Az iskola, amellett, hogy oktatási intézmény, szociális szolgáltatásokat is nyújt, és ezt a nevelésben is érvényesíteni kell. Főleg azért, mert a roma családokat leginkább az érzékenység tartja össze, és ha a gyereket valamilyen sérelem éri az iskolában, természetes reakció lesz, hogy az egész család majd a védelmére kel. Így véleményem szerint a nevelés egyik alapfeltétele, hogy a realitások szerint gondolkodó tantestület a megfelelő eljárásokkal, módszerek kidolgozásával megfelelően tudja kezelni az esetlegesen kitörő érzelmi rohamokat. Ezért - mint ahogy azt fentebb is írtam - igen fontos a családdal, a szülőkkel való együttműködés, kapcsolatépítés- akár még azt is vállalhatja ennek a problémának a megoldására az iskola, hogy egy külön cigány szülőkből álló munkaközösséget hoz létre. Vagyis az iskolának igen nagy szerepe van a roma gyerekek nevelésében, azonban a pedagógusoknak még számos más feladattal is meg kell küzdeniük a fentiekkel szemben, hogy egy iskolához kötődő, iskolába járn szerető roma gyermek legyen az eredmény. Az egyik ilyen feladat, hogy a roma gyerekek hátrányos kulturális helyzetét korrigálja, hogy az összhangba kerüljön a nem cigány társadalom kulturális szintjével. Véleményem szerint ez a kulturális hátrány abból adódik, hogy a roma családoknak gyakran nincs elég pénzük a kulturális szolgáltatások megvásárlására, valamint a nem roma társadalom az előítéletei miatt képes kizárni a romákat a kulturális szolgáltatásokból, gondolok itt pl. egy könyvtárra, ahol az előítéletek miatt elehet, hogy távozásra kényszerítik a romákat. Véleményem szerint az iskolai nevelésnek ezeket a hiányokat ki kell elégítenie, hogy a roma gyerek a későbbiekben megfeleljen a nem roma társadalom által megkövetelt általános kulturális műveltségi szintnek. A tanár egy másik feladata - és amire véleményem szerint sok pedagógus nem képes, vagy egyszerűen nem is akarja, nem törekszik rá, hogy megtegye - az eltérő kultúrából fakadó szokásrendszer, viselkedési sajátosságok elfogadása. Véleményem szerint a pedagógus ne akarja ráerőltetni egy más kultúrából származó, más etnikumba tartozó gyerekekre a saját, azaz a nem roma társadalom kultúráját, mert ezzel rosszabb esetben ellenállást válthat ki a gyerekből, másrészt véleményem szerint nem fog eredménnyel járni vele. Szintén ezzel egyenlő a családi értékrend elfogadása is, ugyanis ez egyenértékű az előbb leírttal. Ha nem szegregáltan oktatja az iskola a roma gyermekeket, akkor igen fontos szerepe van annak, hogy az előítéletből fakadó frusztrációt, konfliktusokat tudja kezelni a gyermekekkel foglalkozó pedagógus. Véleményem szerint, ugyanis, ha szegregáltan oktatják a roma gyermekeket, akkor a saját etnikumába tartozónak érzi magát, és nem fogja érezni, hogy előítélet tárgya lenne. Ha azonban vegyesen tanulnak roma és nem roma tanulók, ott már esetleg érzékelheti a gyermek, hogy ő más, mint a többi, és ez frusztrációt fog okozni neki. Ez fordítva is igaz: a románoknak a nem roma társadalomra irányuló előítéletességét is kezelnie kell az iskolának. Véleményem szerint ez a legfontosabb,

hiszen ez mindennek az alapja: a később a munkaerőpiacon együttműködni tudó, a nem roma társadalomba beilleszkedés alapja. Véleményem szerint az iskolának el kéne érnie azt, hogy a romák ne érezzék magukat számkivételként a nem roma társadalomból. Ennek eléréséhez azonban az kell, hogy a nem roma gyerekekkel megismertessék a romák eltéréseit a nem roma társadalomtól, de mivel ez nem ennek a dolgozatnak a témája, ezért erre itt nem térnek ki.

Összefoglalás és vélemény

Mint fentebb láthattuk, a roma közösség, az ide születő roma gyerekek egy igen sajátos szocializációs folyamaton mennek keresztül, ami lényegesen eltér a nem roma társadalomtól. Megfigyelhető, hogy inkább a természet-közelség jellemzi őket- a vándorló életmódjukból kifolyólag. Ez a nevelésben is érvényes, hiszen gyerekeiket a mobilitásra nevelik, nem állítanak fel számukra határokat. Az iskolában így aztán gyakori, hogy ellentmondásossá válnak a nem roma pedagógusok szemében. Tehát véleményem szerint a pedagógusokat már a tanárképző főiskolán ki kéne képezni a roma gyermekekkel való foglalkozásra, a meg kéne velük ismertetni a romák sajátos szokásrendszerét, viselkedését, értékrendjét. Véleményem szerint a magyar iskolák, a magyar pedagógusok ezzel nincsenek tisztában, nem is akarják elfogadni a roma gyermekek „mátságát”: az a fő probléma, hogy nem képesek levetkőzni az előítéleteiket- legalábbis addig, amíg abban az osztályteremben vannak, ahol roma diákok is tanulnak. Véleményem szerint ezen kéne sürgősen változtatni, mivel az iskola a siker alapja, a beilleszkedésre, az együttműködésre való nevelést itt kell elkezdni.

Elmondható, hogy a hátrányos helyzetben lévő roma és cigány származású gyermekek már egy meglévő “hátrányt”, illetve lemaradást hoznak magukkal. Sokuk szegregáltan, a megfelelő eszközök nélkül nő fel. Ha ebben az időszakban nem tanulják meg az alapkészségek elsajátítását, az a továbbiakban sok nehézséget jelenthet számukra. Nagyon fontosnak tartom, hogy minden gyermek megkapja a megfelelő figyelmet, amire szüksége van ahhoz, hogy tanulni tudjon. Vajon milyen negatív hatások érik a cigány származású gyermekeket az iskolában? Van-e megoldás arra, hogy az oktatási rendszer ne zárja ki őket az előítéletek miatt? A továbbiakban ezekre a kérdésekre keresem a választ. Kutatásomban az 1990-es évektől nézve figyelembe veszem milyen tényezők alakították és javították a roma és cigány gyermekek helyzetét. A cigányság helyzete az oktatási rendszerben Statisztikai adatok arra vonatkozóan, hogy a romák milyen arányban és mennyi ideig vesznek részt a közoktatásban:

- Az 1993-94-es adatok alapján kijelenthető, hogy míg a teljes népesség 15 éves vagy annál idősebb korosztályának 90%-a befejezte az általános iskolai tanulmányait, addig a roma diákok körében végzett tanulmány alapján a 14 éves roma gyerekeknek csak közel 44%-a fejezte be a 8. osztályt. Ez az arány azóta nő, napjainkban a romák közel 90%a megszerzi az általános iskolai 8. osztályos bizonyítványt. Azonban az esetek nagy többségében a 14 éves kort meghaladja az általános iskola elvégzése. Sokszor több osztályt is ismételnék, gyakori a tanulási zavar.
- A 2000-es évek elején az állami és önkormányzati iskolák fenntarthatósága csak úgy volt megoldható, ha minél több gyermekkel töltik fel az iskola padjait. Ezáltal az iskolák érdekelté váltak abban, hogy a roma és cigány tanulókat is felvegyék intézményeikbe. Így tehát javuló tendenciát mutat az a kezdeményezés is, hogy a cigány és roma gyermekek 14 éves korukra már írni és olvasni tudjanak.

Hátrányos megkülönböztetés az iskolában. Az iskolák erőteljesen kiszűrnék a szerintük oda nem való gyermekeket. Ez a tendencia mutatkozik meg sok magyarországi általános iskolában. A tanárok nagy része előítéletes a roma és cigány gyermekekkel szemben. Országszerte jellemző, hogy az általános iskolák gyakran alkalmazzák azt a módszert, hogy a

gyermeknél valamiféle problémát észlelnek (gyakran magatartási és / vagy beilleszkedési probléma) és speciális osztályba vagy kisegítő iskolába küldik őket.

Indokok lehetnek:

- A gyermekek nem járnak kellő ideig óvodába. Egy 1998-ban végzett kutatás alapján kiderült, hogy azok a gyerekek akik jártak óvodába, sokkal sikeresebbek voltak az iskolában, mint azok, akik nem. A Nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény (Nkt) 8. § (2) bekezdés értelmében : A gyermek abban az évben, amelynek augusztus 31. napjáig a harmadik életévét betölti, a nevelési év kezdő napjától "legalább" napi négy órában óvodai foglalkozáson vesz részt. A szülő kötelessége, hogy biztosítsa gyermeke óvodai nevelésben való részvételét, továbbá tankötelezettségének teljesítését! [Nkt. 72. § (1) b)]
- A családban szociális hátrányosságok vannak
- Társadalmi, kulturális szempontból hátrányos helyzetűek, tehát nem tudnak olyan ütemben haladni, mint a nem roma származású társaik. Az esetek legalább 50%-ban ezen indokok nem igazak az elutasított és más intézménybe irányított gyerekekre. Közeli rokonom értelmi fogyatékos, ezáltal speciális, gyógypedagógiai iskolába jár. Az iskolában megfigyelhető, hogy 60-70%-os arányban roma gyermekek vannak. Az ide járó roma származású gyermekek többségének semmilyen tanulási problémája nincsen, ami miatt gyógypedagógiai intézménybe, szegregált oktatási intézménybe kellene járniuk. Azonban a körzetükben lévő iskola elutasította jelentkezésüket. Az áthelyezés helyett segítővel, pedagógiai asszisztensekkel kellene segíteni a gyerekeket az osztállyal való együttműködésben. Mivel minden gyermek tanköteles 16 éves koráig, a gyermekeket a kerület más iskoláiba irányítják, ahonnan pedig a minőségileg akár rosszabb, de döntően nem számukra való iskolába kerülnek. Ezen gyermekek más tanrendben tanulnak, ami azt eredményezi, hogy az átlagnál sokkal lassabban és kevesebbet tanulnak. Figyelmüket nem köti le az óra, nem tudnak rendesen tanulni, mellyel csak további hátrányokat szereznek. Nem utolsó sorban pedig az értelmileg akadályozott iskolatársaikat is zavarják, akik viszont igénylik a több odafigyelést. Sok konfliktus is adódik, mikor a roma gyermekek nem képesek tolerálni azt, hogy értelmi fogyatékos, sérült gyermekek között kell tanulniuk. A kisegítő iskolák tehát teret nyitnak arra, hogy a roma gyermekeket elkülönítsék a nem roma gyerekektől. Ez azért is nagy probléma, mert ha később kiderül, hogy nincs problémája a tanulással vagy felzárkózott, már nem kerülhet be a normál általános iskolai rendszerbe. Probléma továbbá a romáknál a nagy óraszámú hiányzás. A tanulás hanyagolása mellett (ez természetesen sztereotípiát sem mondhatjuk mindenkire) a sok elmulasztott tanóra azt eredményezheti, hogy a tanuló megbukik és köteles az évet megismételnie. A szülők úgy vélik, hogy amelyik iskolába több roma gyermek jár ott az oktatás színvonala is alacsonyabb. Sőt, egyes iskolákban külön osztályt nyitnak csak roma származású gyerekek részére, amely ugyancsak nem jó megoldás.

Diszkriminációellenes jogalkotás

Az esélyegyenlőségi törvény külön foglalkozik az oktatási szegregációval, kiemelve, hogy az egyenlő bánásmód követelménye megsértésének minősül, ha valamely személyt vagy csoportot jogellenesen elkülönítenek egy oktatási intézménybe, illetve az azon belül létrehozott tagozatban, osztályban vagy csoportban, vagy ha olyan nevelési, oktatási rendszert vagy intézményt létesítenek, tartanak fenn, amelynek színvonala nem éri el a kiadott szakmai követelményekben meghatározottakat, illetve nem felel meg a szakmai szabályoknak, és mindezek következtében nem biztosítja a tanulmányok folytatásához, az állami vizsgák letételéhez szükséges általában elvárható felkészítés és felkészülés lehetőségét. (Az egyenlő

bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény, részletek)

Gyermek helyzete az oktatásban

Amikor egy roma gyermek helyzetéről beszélünk meg kell jegyezni, hogy bizonyos szempontból hátránnyal indul. A külső jegyek, mint például a sötétebb bőrszín és haj, az elvártnál alacsonyabb színvonalú ápoltság az emberek többségéből egy negatív előítéletet vált ki. A gyermekek meglévő jó képességeit kellene értékelni, és továbbfejleszteni az iskolában is. Ezzel együtt motiválni lehet a tantervben előírtak elsajátítására is. A pedagógusoknak megfelelő empátiával kell rendelkeznie ahhoz, hogy tolerálják a hiányosságokat és segítsenek a többi tanulóval együtt haladásban.

Fel kell ajánlaniuk a szociális segítségeket, mint például:

- rendszeres gyermekvédelmi támogatás
- ingyenes étkezés
- ingyenes tankönyv
- települési segély (átmenetileg igazoltan nehéz helyzetbe került családoknak) Ezekon felül az iskolának is kötelessége, hogy a gyermekek felzárkóztatását biztosítsa például fejlesztő pedagógussal vagy pedagógiai asszisztenssel. Miért maradnak le a tanulásban a roma és cigány gyermekek?

Ennek számos oka lehet:

- A diákok nagy száma szegregáltan él. Hiányzik a megfelelő szocializáció és a jó családi minta.
- Az eltérő kulturális és etnikai különbségeket nem tudják megfelelő módon befogadni.
- Míg az iskola rendszere az elméleti tudásra épül, a roma kultúra több figyelmet szentel a zenének és mozgáskultúrának, a gyakorlatiasságnak.
- Míg egy nem roma családban fontos szerepet töltenek be a könyvek, addig egy roma családnál ez nincs így. Még napjainkban is sok az analfabéta roma származású felnőtt. A kisgyermek tehát nem látja kiskorától kezdve a mesekönyvben a képeket, rajzokat, életének nem része a meseolvasás.
- A roma közösségekben a 10-13 éveseket már kis felnőtteknek tekintik otthon. Ezzel a tudattal mennek az iskolába, ami sok konfliktus forrása, hiszen nem tudnak azonosulni azzal, hogy a tanár még gyermekként kezeli őket.
- A roma családok sokszor több generációja él együtt. Már gyermekként sok olyat látnak, amit egy nem roma származású csak tinédzser korában lát.
- A roma családok nagy létszáma miatt a szülőknek nem marad elég ideje tanulni a gyerekekkel.
- Gyakran munkanélküli, alacsony jövedelmű családokban nem marad elég pénz az iskolai tanszerek megvásárlására. Nem tudják az iskolán kívüli programok fedezetét biztosítani, így a gyerek kimarad a közösségi programokból, emiatt elveszítheti kedvét az iskolába járástól, kirekesztődhet az osztályközösségből.
- A roma lányokra hamar nagy felelősség hárul. Már 12-13 éves korukban elvárják tőlük, hogy szüljenek és háztartást tartsanak fent, így kikerülnek az iskolából. (Bár napjainkban ez már egyre kevésbé jellemző tendencia.)
- Az iskola előkövetelményeként regisztrálhatjuk az óvodát. Itt már fontos készségeket és a szocializálódás folyamatát, a higiénia igényének kialakulását sajátíthatják el a gyerekek, amik hiánya nélkül szinte lehetetlen elkezdni az általános iskolát. Az óvodai oktatás hiánya tehát egy további fontos szempont arra nézve, hogy milyen tényezők alakítják egy gyermek lemaradását az iskolában.

Összegzés. Nagyon fontos lenne, hogy minél több roma végezzen középiskolai és felsőfokú tanulmányokat, ezzel is példát mutatva közösségünknek. Továbbá elengedhetetlen, hogy megmutassuk a tanulás fontosságát és értékét, valamint hogy a szegény, nincstelen embereknek is lehet erős akarateréje és jelleme. *“Az emberek nagysága nem a gazdagságban vagy a hatalomban rejlik, hanem a jellemében és a jóságban. Minden ember ugyanúgy ember, mint a többi, minden embernek vannak hibái és hiányosságai, de születésétől fogva mindenkiben rengeteg jóság is van. S ha az ember arra törekszik, hogy inkább felszínre hozza a jóságot, mint elfojtsa magában, s a szegény embereknek megadná azt az érzést, hogy ők is emberek, ehhez nem csak pénzre vagy vagyonra van szükség, mert ebből nincs mindenkinek elajándékozni valója.”* (Anne Frank)

Lendvai Lilla a cigány oktatással kapcsolatos nemzetközi vizsgálatok néhány fontos adatára hívta fel a figyelmet. Abajo Alcede kutatásai¹⁴ alapján, a tanárok cigány családokkal kapcsolatos legeggyöntetűbb megállapításai: a tanárt ritkán vagy soha nem keresi meg a cigány gyerek szülője (98%); soha nem vesznek részt a szülői munkaközösségben (97%); az iskolai összejöveteleken soha nem vesz részt (95%). A kérdésre, hogy milyen a tanárok elképzelése, hogy a többi tanuló milyennek látja a cigány/roma tanulókat:

1. Szorgalom: 80%-uk szerint közepes vagy rossz.
2. Intelligencia: 80%-uk szerint rossz vagy kifejezetten gyenge.
3. Szolidaritás a többi tanulóval?: 39%-uk szerint közepes vagy rossz.
4. Rokonszenv: 54%-uk kicsit vagy nagyon ellenszenvesnek tartja.
5. Összességében: 63%-uk megítélése közepes vagy rossz.

Hogy milyen a gyereknevelés a kultúrájukban? Amíg a gyerekek kicsik, otthon nevelik őket az asszonyok, akárcsak nálunk (legalábbis még nem olyan rég nálunk is így volt). Viszont aztán a fiúk és lányok egyaránt iskolába kerülnek. A különbség csak az, hogy a lányok nem igazán tanulhatnak tovább: még felső tagozatba sem járnak. Egy esettanulmány, melynek főszereplője Katinka esete szintén erről szólt, ő ugyanis egy jó tanuló kislány volt – negyedikes. Ötödikesben ugyanis már rájött arra, hogy felesleges sokat foglalkoznia az iskolával, hiszen úgysem folytathatja már sokáig. Így az ötödik osztályt már nem fejezte be. Az apák és fiúk általában (vagy inkább legfeljebb) nyolcadik osztályig tanulnak, aztán – ahogy a házasság ideje eljön – inkább dolgoznak és a családi élettel törődnek.

Érdekes helyzet alakult ki akkor, amikor Katinkát az iskolai osztályából a fiúk besúgták a családjának, amiért nadrágban részt vett a testnevelés órán. Ezután már soha többé nem vehetett részt azokon az órákon. Hogy a tanár hogyan oldotta meg ezt a nehéz helyzetet? Valószínűleg nem írta be a hiányzást, így elkerülve a konfliktust a családdal és a törvénnyel.

A Magyarországon felnövő cigánygyerekeknek sajnos nagy része nem jár rendszeresen iskolába, s sokan analfabéták, persze ez főleg az idősebb korosztályra jellemző. A hetvenes években a roma fiatalok 73-74 %-a volt majdnem teljesen analfabéta, míg azért a kilencvenes évekre már 75%-uk elvégezte az általános iskolát. A Gáboroknál sem ritka az ilyesmi, hiszen például Katinka nagymamája is úgy halt meg néhány évvel ezelőtt, hogy nem tudott sem írni, sem olvasni, de Katinka férjének néhány férfi (!) rokona is analfabéta. Viszont valamennyire talán jobb a helyzet a mostani nemzedéket tekintve, hiszen a fiatalok általában legalább írni és olvasni megtanítják gyermekeiket.

Már óvodától kezdve hátrányban vannak, hiszen a rossz magaviseletű gyerekeket, főleg ha cigányok, nagyobb eséllyel tanácsolják kiegészítő iskolákba. (Persze az is előítélet volna, ha azt mondanánk, ez mindig így van, és ez így teljesen rossz, hiszen sokszor valóban a kiegészítő iskola lehet az, amely segít a felzárkózásban.) Az óvoda után az iskolában is ugyanez lesz a helyzet: az alsó tagozatban már problémák jelentkeznek, és a legtöbben nem kerülnek

---

¹⁴ Alcalde 2008.

középiskolába sem. Persze már az anyaméhben való fejlődésük is különböző, szocializációjuk is más, mint a nem cigány gyerekéké, ami máris hátrányokat tapasztaljuk. Bár ha megnézzük az okokat, miért nem tanulnak a cigány gyerekek, hamar rájöhethetünk, hogy egyszerűen nincs motiváció, ahogyan Katinka példáján is látjuk. A férfiaknál pedig azért nincs, mert valószínűleg úgysem kapnak munkát – gondolják. És sajnos van is okuk ezt gondolni az emberekben élő előítéletek miatt. Hiába próbálnak beilleszkedni, ha meg is van bennük az akarat, az iskola és a foglalkoztatási rendszer nem hagyja őket sem tanulni, sem dolgozni. Ennek ellenére egy 2000-es kutatás szerint a szakmunkásként dolgozó (cigány) apukák több mint negyven százaléka szeretné, hogy gyermeke az érettségiig eljusson, ötven százalékuk azt szeretné, ha szakmát szerezne, az inaktívoknak pedig hatvan százaléka szeretne szakmát gyermekének. Ezekből az adatokból is látszik, hogy vannak, még hozzá nem kevesen, akik szeretnék gyermekeiket taníttatni. Ugyanakkor ezzel ellentétes adatként jelent meg az is, hogy míg átlagosan a szülők 18,9%-a szeretne volna, hogy gyermeke leérettségizzen, addig mindössze 8,2%-uk nyilatkozta azt, hogy vállalja is a taníttatással járó költségeket! Ebből az látszik, hogy esetleg az ösztöndíjas programok segíthetnek ennek a helyzetnek a megoldásában. De hogy mi a feladata az államnak azokkal, akiket a szülei nem engednek iskolába? Valószínűleg semmi, mert az iskolák maguk keresnek megoldást a helyzetre. Úgy, ahogyan Katinka esetében is, vagy nem is írják be a hiányzásokat, vagy megbuktatják a gyerekeket mindaddig, amíg el nem jutnak abba a korba, amikor már nem iskolakötelesek.

Az iskolázottsághoz, tanuláshoz kapcsolódik a jogosítvány megszerzésének kérdése is. Mivel sokaknak már az írás és olvasás is nehézséget okoz, esetleg nincsenek meg a kresz megtanulásához kellő készségeik, az autóvezetésre sincs sok esélyük. A nőknek egyáltalán nincs, hiszen az ő feladatuk más, így a közlekedés tekintetében a férjükre kell bízniuk magukat. Azért okozhat nehézséget, problémát e kérdéskör, mert azok, akik nem élnek letelepedve egy adott helyen, (mint például a fiatal párok, így Katinka és férje sem) hanem egyik szülői háztól a másikig utaznak, nem biztos, hogy tudnak annyi időt eltölteni egy helyen, hogy a jogosítványt a férj megkaphassa. Így van ez Katinkáéknál is. A férj egész nap Robival és rokonaival dolgozik, még hozzá fizikai munkát végeznek, amíg a nők otthon végzik el teendőiket, s így nem jut elég idő egyéb teendőkre. Igaz, hogy Katinka férje már elkezdte a tanulást, de már majdnem egy éve, és még nem tudta befejezni az utazások miatt. Ha Katinka is járhatna ilyen tanfolyamra, könnyebb lenne a hazautazás is, hiszen neki több ideje lenne eljárni az oktatásra, így hamarabb kaphatna jogosítványt.

A cigánykérdés szociális-kulturális és közgondolkodásbeli kérdés. Szociális kérdés, mert az általuk ismert hagyományos foglalkozásokra már nincs szükség. Más értékrend szerint gondolkodnak családról, tulajdonról, erkölcsi rendről, ugyanakkor az elmúlt időben ezek valós, megtartó erőt jelentettek a cigányságnak. Kulturális kérdés, mert a cigány közösségek életmódja nem tette lehetővé, hogy elsajátítsák azt a munka és viselkedés kultúrát, amelyet az európai polgárt már 6 éves korától nevelik. A kívül rekedés ezen az oktatási rendszeren a mai beilleszkedési zavarok alapja. „Lakatos Menyhért írta még 1971-ben: a putrik világában korlátlan szabadságot élveztek, sem nyelvi, sem illemszabályok nem kötötték őket... Aztán váratlanul jön az iskola szabályokhoz kötött, szűk világa, alig egy padnyi szabadteret nyújtva számukra. Ezt nem előzte meg szülői felvilágosítás (hisz maguk is alig vagy egyáltalán nem ismerik az iskolát) nem szoktatta fegyelemre őket az óvoda. És szeptember 1-jén faragatlan magatartásukat, nyelvi nehézségüket viszik magukkal, meg nevüket, hogy cigány.” Ezzel már el is jutunk a közgondolkodás kérdéséhez, azaz a cigánykérdés előítéletes, a másság elutasításával terhelt probléma. A műveletlen cigány képe nem újkeletű, már a 18. században is úgy írnak róluk, hogy a szülők nagyon szeretik a gyerekeiket, de az oktatásukat nem tartják fontosnak. A cigány társadalom segítségre szoruló, gyermekük nevelésére képtelen. Ez a vélemény volt Nyugat-Európában és a szocialista országokban is. Magyarországon 1961-ben

az MSZMP politikai Bizottsága határozatot fogadott el, amellyel cigányság felemelkedését segítse a többségi társadalom kulturális szintjére, hogy a cigányokból „felnőtteket” neveljen. Ez a politika nem kívánta bevonni a cigányokat saját sorsuk alakításában, valójában gyámkodni kívánt felettük. Keleten és nyugaton egyaránt az asszimiláció volt a cél. Ez a gondolkodás figyelmen kívül hagyja azt, hogy a cigány társadalomban is létezik nevelődés. A kulturális antropológiai kutatások bebizonyították egy saját szocializációs folyamat meglétét. „Azok a képességek, amelyeket a cigány szülők a gyermekeiknek átadnak minden szempontból koherensek azokkal, amelyek gazdasági tevékenységükhöz nélkülözhetetlenek. A kutatások arra is rámutattak, hogy a többségi társadalom számára mennyire ismeretlen a cigány kultúra. A két világ természetes találkozhelye lehet az iskola, mely a 21. században az emberi tőke felhalmozásának egyik legfontosabb állomása. Már idéztük Lakatos Menyhért írásából, hogy honnan indul a cigány gyerek az iskolába. Az azóta eltelt években a roma gyerekek döntő többsége -remélhetőleg- már nem putriban él, az iskola azonban még mindig lehet idegen környezet a gyerekeknek. Kemény István kutatásában utal arra, hogyan alakult át a roma családok iskolához való viszonya. 1971-ben még elég volt, ha 4-5 osztály elvégeztek, 1993-1994-ben már -különösen a nem telepi romák- szükségesnek tartották a 8 osztály elvégzését. Ma inkább az a probléma, hogy a lakóhelyi szegregáció és a társadalom kirekesztő magatartása következtében a cigány gyerekek egyre nagyobb része olyan iskolában tanul, ahol ők vannak többségben. 2016-ban Piliscsában kérdőíves felmérés alapján a szegregáció jelenlétét vizsgáltam. A szakirodalom alapján azt feltételezzük, hogy a városban is megvannak azok a körülmények, amelyek a szegregált oktatás kialakulását megalapozzák. Jelen van a cigány kisebbség. A városrészek között megtalálható a slum, a villanegyed és a lakóparki rész. Ez utóbbiak lakóinak anyagi helyzete jobb, következésképpen a gyerekeiknek is a jobb iskolát fogják keresni helyben vagy más településen. Ez az iskolák közötti szelekció pedig azt eredményezi, hogy a szegények és a romák egy iskolába kerülnek. A Liskó tanulmány országos minta alapján kimutatta, hogy évről évre növekszik azoknak az iskoláknak a száma, ahol 50% fölé fog emelkedni a roma tanulók aránya. Az adatok 2000 és 2004-ből vannak, amely szerint 88 iskolában 9%-kal nőtt a roma tanulók iskolai aránya. Saját vizsgálataikat és más kutatások adatait figyelembe véve azt a következtetést vonták le, hogy a magas roma arányú iskolák létrejötte és fennmaradása a többiskolás településeken az iskolák közötti szelekció következménye. Az átlagos tanulólétszám átlagosan 77%-kal nagyobb azokban az iskolákban, ahol 50% alatti a roma tanulók aránya. Megvizsgálták a más körzetbe eljáró gyerekek arányát is a többiskolás településeken. Az derült ki, hogy ahol több a roma tanuló, onnan sokkal többen járnak máshova iskolába. Piliscsaba lakossága 2011-es adatok (kevésbé 8000 fő feletti, 348 fő vallotta magát cigánynak. A roma lakosság 37,9%-a él a Csaba „slum”, 7%-a Csaba régi falu, és 1,7%-a a lakópark területén. Az egy főre jutó jövedelem a régi falu és a „slum” területén élőkénél a legkevesebb. A komplex szegényégi mutató itt a legnagyobb (slum: 26,3% és a régi falu: 19,8%). A szociotábor keretében megkérdezett 416 fő közül 38 fő volt roma nemzetiségű és mindannyian a szegények közé sorolhatók. Az iskolai végezettség is ezeken a szegény település részekén a legalacsonyabb, a legtöbb diplomás pedig Magdolna-völgyben él. Munkanélküliségi ráta a régi falu részen 9,3%. Az iskolák létszáma között kiugróan alacsony az állami fenntartású iskoláé. A szakirodalom szerint ez az iskolák közötti szelekció következménye, ott lesz ugyanis nagyon alacsony az átlagos tanulólétszám, ahol magad a cigány gyerekek aránya. A település egyetlen állami iskolája a Jókai, a legrégebbi, mindenki által ismert és a település központjában van. Ez egy nagy befogadóképességű iskola volt *„40 fős osztályok, tehát 300 gyerek járt, és ide 57 gyerek járt tavaly... nagy tragédiának élem meg, mint lokálpatrióta, hogy a Jókai iskola lassan bezár, hogy abból csak cigány iskola... nem indul már első osztály.”* (Karitás szociális bizottság vezetője) A 15 megkérdezettből mindenki ismeri és néhány kivétellel úgy emlegeti a Jókai iskolát, ahová csak roma gyerekek járnak. *„Ide már nem szívesen íratják a gyerekeiket.”*

(szociális szakember) „... a Jókai, arról nincsenek jó véleménnyel, magyar gyereket nem is nagyon iratnak.” (CKÖ képviselő) „A Jókai... ez tulajdonképpen itt a többségük lényegében cigány származásúak.” (önkormányzati dolgozó) „A Jókai iskola küszködik a gyerekiánnal, mivel a szülők nem akarják oda íratni a gyerekeiket a cigány gyerekek miatt és ezért 50-60 gyerek jár oda.” (pedagógus) Egy válaszoló szerint nem helyes szegregált iskolának nevezni a Jókait, mert akkor a német nemzetiségi iskolát is lehetne annak tartani. „Miért ne lehetnének a cigányok büszkéek egy saját iskolára?” (rendőr) „A Jókai... valahogy elveszítette a gyerekeket az iskola, akkor volt, hogy lehetett választani a Hauck meg a katolikus iskola között... elindulhatott egy ilyen szegregáció.” (óvoda pedagógus) Ez a válaszoló már utalt rá, hogy a szülők választhattak az iskolák között, és ez indította el a szegregációt. A városban lévő másik 3 iskola a '90-es években alakult: egyházi, német két tannyelvű és alapítványi. Az iskolák a felvételi elvárásaikkal szelektáltak. Pl.: az egyházhoz való viszonytal már meghatározzák a jelentkezők körét, így „viszonylag jól szituált családok... anyagilag, erkölcsileg, gyerekeit veszik fel... Az a bizonyos leszakadó réteg... meg sem jelenik.” (tanár) Egy másik tanár szerint szintén a felvételi beszélgetés alapján döntenek el, hogy az iskola követelményeinek megfelelő háttérrel tudja-e a szülő biztosítani. Az interjúmban két adatot találtam arra, hogy roma gyerekek közül más településről 3 jár egyházi iskolába és a nemzetiségi iskola tanulóinak 10-20%-a roma származású. Ezek valószínű nem pontos adatok, a válaszolók így tudják. A fenti táblázat szerint 113 tanuló az egyházi, nemzetiségibe 15, az alapítványiba 122 diák jár. Nem csak Piliscsabára, innen is járnak el más település iskoláiba, Pilisvörösvárra, Esztergomba, Dorogra, Jászfalura, Budapestre, Solymárra. „Mindig van egy 10%, akik el is mennek egy évben tőlünk is. Vagy azért, mert úgy gondolják, hogy Budapesten egy jobb profilú iskolát választanak, vagy azért mert az alternatív iskolát választanak... a jobb anyagi körülmények között lévő családok.” (tanár) Arra nincs adat az interjúmban, hogy a más településre járó diákok között milyen arányban vannak roma származásúak. „... nagyon sokan átjárnak Jászfalura is, és sokan Tinnyére meg Budapestre viszik a gyerekeket a romák közül is.” (tanár) Feltételezésünk, hogy van iskolai szegregáció Piliscsabán, beigazolódott. A városban működik egy, csak cigány gyerekeket oktató iskola. A megkérdezettek a roma népesség nagyságáról, annak növekvő vagy csökkenő számáról, egymástól eltérő adatokat mondtak. A Jókai iskoláról viszont egységesen úgy nyilatkoztak, hogy oda csak roma tanulók járnak. Ezt hivatalosan a város is elismerte, ugyanis a Helyi Esélyegyenlőségért Program Intézkedési Terve egyik feladata a Jókai Mór Ált. Iskola szegregálódott osztályainak felszámolása. Az iskolai szelekció szakirodalom által bemutatott formái az interjúmban felismerhető: szülői döntés a jobb iskoláról, iskolák felvételi módszerei. Azt nem tudtuk adatokkal alátámasztani, hogy a szülők anyagi helyzete miatt járnak a gyerekek másik településen iskolába, és mennyi közöttük a jó módú roma származású. Ráutaló megjegyzések vannak, pl. legtöbb családnak van autója, így meg tudják oldani, de a jövedelmi mutatók alapján ezt joggal feltételezhetjük. Ezt erősíti még, hogy a legjobb jövedelműek nagy százaléka más településen dolgozik, tehát viheti magával a gyereket is az iskolába. A fentiekből látható, hogy létezik az iskolai szegregáció. A településen lévő iskolák közül 3 „megóvja” magát a cigány gyerekektől, az egy állami fenntartású pedig kevés gyerekekkel működik, de a jövője -tud- e indítani új első osztályt- bizonytalan. A város által 2013-ban készített intézkedési terv megvalósítására az interjúmban nem találtunk bizonyítékot, így nem tudunk róla, hogy valami változás már elkezdődött volna. Többen utaltak viszont arra, hogy valamit tenni kellene „meg kell oldani annak az iskolának a problémáját... annak az 50 gyereket, hogy most mi lesz velük.” (tanár) Az oktatási rendszer átalakítása nem segít megoldani ezeket a problémákat, gondoljunk például az iskolaköteles korhatár 16 évre csökkentésére. Korábbi kutatások kimutatták, hogy a cigány gyerekek egy része nem fejezi be az általános iskolát 14 éves korára. Így számukra itt be is fejeződik a tanulás. Köztudott, hogy a munkanélküliség és így a szegénység is létszámukhoz képest nagyobb arányban súlytja a

cigányságot, így nem kell meglepődnünk azon a híren, hogy az iskolát elhagyó 16 évesekből közmunkások lesznek, ezzel ő is bekerül a szegénység „mókuskerekébe”.

Tanulmányom célja az, hogy megkíséreljek képet alkotni a cigány származású gyermekek óvodai mindennapjairól, és feltárjam azokat a tényezőket, amelyek befolyásolják helyzetüket a közoktatásba való belépésük előtt. Óvónőkkel való személyes beszélgetések és egy általam összeállított kérdőív alapján tájékozódtam két borsodi óvodában. A kutatásom mondható összehasonlító elemzésnek is, mivel két egymástól nagyban különböző intézményt választottam kutatásom helyszínéül. Az egyik intézmény egy miskolci óvoda volt, amelyben arányaiban tekintve meglehetősen alacsony a cigány származású óvodások száma, a másik intézmény pedig egy Alsózsoltán található óvoda volt, amelybe az átlaghoz viszonyítva meglehetősen magas számban járnak cigány származású gyerekek. A két óvoda kiválasztásakor tulajdonképpen nem volt nehéz dolgom, mivel az iskolákhoz hasonlóan, az óvodai szférában is erősen jelen van a nem intézményesített, de a szülők által létrehozott és fenntartott szegregáció. Miskolc óvodáin belül is vannak olyan óvodák, ahol már elindult a folyamat, de a városon belül még nem mondható kiterjedtnek az elkülönülési, illetve elkülönítési folyamat. A cigány- és nem cigány származású lakosság aránya nagyban befolyásolja, hogy hol fog előbb- utóbb megindulni a szegregációs folyamat. A gádzsó szülők nem szívesen viszik olyan óvodába a gyermekeiket, ahová nagy számban járnak cigány származású gyermekek. Egy-két gyermek jelenléte még nem kifejezetten zavarja őket, de ha a cigányok százalékos aránya a megközelíti a csoport 50%-át, már nem szívesen íratják az adott intézménybe saját gyermekeiket. A szegregációs folyamatok a Miskolchoz közel eső településeken indultak el legerőteljesebben, mivel könnyen megoldható a gyermek utaztatása is. A várostól távolabb eső települések iskolái alapvetően valamivel tovább tartják meg szociális és etnikai értelemben vett sokszínűségüket. Jellemző a megyeszékhelytől távolabb eső településekre is azonban, hogy csomópontokat alakítanak ki. Vagy egy-egy nagyobb város iskolái válnak a gádzsó szülők által támogatottá, vagy két egymás melletti település „osztja fel” maga között a két pólust. Gyakori, hogy két egymás melletti, hasonló etnikai arányú faluban nem két egymáshoz hasonló óvoda működik, hanem „A” településre járnak a magyar származású, „B” településre pedig a cigány származású óvodások. Érdekes tény azonban, hogy míg valahol az egyház próbálja elmosni a kulturális különbségeket, mint a Szuhay Péter által írt 'A cigány-magyar együttélés változatai' című tanulmányban, amelyben olvasható, hogy egyes településeken a katolikus és a református egyház is külön módszert fejleszt ki a közösség összekovácsolására, illetve az etnikai a határok elmosására, az óvodai életben gyakran pont az elkülönülési folyamat létrejöttét támogatják indirekt módon. Több településen alkalmazták már azt a módszert, hogy a meglévő állami óvoda mellé létrehoznak egy egyházi óvodát is, és a nem állami intézmények privilégiumát kihasználva szabályozzák, hogy kik járhatnak oda. Ezzel a falun belüli óvodáztatási lehetőséget próbálnak biztosítani az olyan gádzsó szülőknek, akik eddig etnikai kérdések miatt járatják máshová gyermeküket, de tulajdonképpen csak nagyobb széthúzást eredményeznek ezzel, mintha valós megoldásokat próbálnának eszközölni. A cigány származású gyermekek helyzetét nyilván az ő szemszögükből lenne a legegyszerűbb megközelíteni, azonban erre kutatásom során nem nyílt lehetőségem. Kérdeztem viszont az óvónőket saját magukról, a szülőkről, illetve a gyerekekről. Ki mit gondol a másikról? Mennyire élnek a sztereotípiák az óvodában? Először a gyermekek szemszögéből próbáltam megközelíteni a kérdést. Sok érdekes választ kaptam, amikor a cigány származású gyermekek szociális képességeiről kérdeztem az óvónőket. Érdeklődtem, mennyire sikeresen illeszkednek be a csoportba, mennyire szereznek könnyen barátokat, elfogadják-e őket a csoport tagjai. Nem meglepő módon más helyzet vázolódott fel a miskolci és az alsózsoltai óvodában. Alsózsoltán, ahol a csoport több mint kilencven százaléka cigány származású, nem lehet nagy gond a beilleszkedéssel. Az óvónők szerint a

gyermek jó közösséget alkotnak, szeretnek óvodába járni, a néhány nem cigány származású óvoda is ugyanúgy a közösség része, nem adódik különösebb probléma. A miskolci óvodában, ahol csak egy, legfeljebb két cigány származású gyerek van egy csoportban, már problémásabb a helyzet. A gyermekek nagy többsége alapvetően nem ellenszenves azzal az 1-2 taggal, az óvónők elmondása szerint ha csak egy cigány származású gyermek van a csoportban, nagyrészt problémamentes a beilleszkedésük. Szeretnének és tudnak is alkalmazkodni, a nehézségek akkor adódnak, ha többen vannak egy csoportban. Ilyen esetekben az óvónők elmondásai alapján „elszabadulnak a dolgok”. A cigány gyermekek lesznek ellenségesek társaikkal szemben, akár bántalmazhatják, fenyegethetik is társaikat. A csoport többi tagjában félelmet keltenek, akik nem tolerálják viselkedésüket, ők is ellenségesek hozzáállást alakítanak ki, ez lehet az egyik indok, amiért a magyar származású gyerekek ellenségesek lehetnek. A másik két eset, amelyről beszámoltak nekem, az a szülők ellenségességéből fakadó távolságtartó magatartás, vagy a „tisztátalan cigány” sztereotípiára visszavezethető, azonban a gyakorlatot tekintve valószínűleg mégsem a sztereotípián alapuló vélekedés, miszerint a kellemetlen testszaguk miatt tartózkodnak egyes gyermekek cigány származású társaiktól. Előfordul, hogy az óvónő próbálja segíteni egy-egy cigány gyermek beilleszkedését, próbálja felajánlani a közös játék valamilyen formáját, a gyerekek a „Nem akarok játszani veled, mert XY büdös, koszos” kategóriába sorolható válasszal utasítják el ennek lehetőségét. A szociális beilleszkedést kissé problémásnak tűnő óvónők esetében feltettem azt a kérdést is, hogy mivel lehetne megoldást találni az ilyen nehézségekre. A megoldás kulcsát a felnőttek példamutató magatartásában látták a legtöbben. Az óvodán belüli szülő-gyermek programok szervezését tartják jó ötletnek, ahol a gyermekek láthatják, hogy beszélget egymással a szülői közösség, persze ehhez kell az is, hogy a szülők is megfelelő hozzáállást tanúsítsanak. Egy ilyen rendezvény ellentétesen is elsülhet, ha a szülők nem megfelelő módon viselkednek, és előítéletesen viszonyulnak egymáshoz. Érdekes feltevés volt az egyik óvónő ötlete, aki szerint kellenének cigány származású óvónők is a szakmába, főleg a vidéki óvodákba. Véleményem szerint ez jó ötlet lehet, megoldást nyújthat az ellentétek elsimítására, egy vegyes összetételű csoportban az óvónők körében való sokszínűség is csak előny lehet. Az óvónők szerint az előítéletesség inkább csak a szülők szintjén van jelen, az óvoda életét alapvetően nem határozza meg. A gyermekek elfogadó attitűdje, és a világhoz való alapvetően pozitív hozzáállása csak a fent említett esetekben változik meg olykor. A magyar szülők hozzáállása csak néhány kirívó esetben rossz az elmondások alapján, azonban így is gyakori, hogy a szülők elfogadják ugyan, hogy cigány származású gyermek jár a gyermekével egy csoportba, de nem szeretnék, hogy együtt játsszanak. A cigány szülők hozzáállása meglehetősen szélsőséges. Van, hogy nem fogadják el a szakmai jellegű kritikát, ami gyermeküket éri, és előfordul, hogy a konfliktusokat elfogultan kezelik, nem fogadják el, hogy az ő gyermekük is hibás lehet az adott probléma kialakulásában. Nem fogadják el olykor az óvónők tanácsait, nem követik a gyermek fejlődését szolgáló teendőkre való utasításokat. A másik véglet viszont nagyon tiszteli az óvónőket, szeretné megmutatni, hogy tiszteletre méltó ember mindenki. Édesanyám mesélt egy történetet: Egyszer, amikor családlátogatásra került sor, amikor egy miskolci óvodában dolgozott, egy Veronika nevű, cigány származású lány családja került sorra a látogatási listán. A látogatást megelőző nap bepisilt a gyermek, és mivel mégsem jöhetnek úgy az óvónők, hogy pisis a matrac, elmentek a boltba és vettek egy új matracot, a másikat pedig kidobták. Ez a történet jól szemlélteti, hogy miként tekintenek olykor a cigány szülők az óvónőkre, és hogy mennyire szeretnék a legjobbat mutatni magukból. Megkérdeztem a kérdőívben azt is, hogy a válaszadó óvónő mennyire tartja problémásnak a cigány származású gyermekek nevelését, problémásnak tartja-e egyáltalán, illetve problémásabbnak tartja-e, mint a magyar származású gyermek nevelését. A válaszadók véleménye megint csak két egymástól élesen elkülönülő csoportra oszlott. Az alsózsolcai óvónők nem tartják problémásnak a nevelésüket, azt állítják,

hogy meg kell tanulni néhány szélsőségesebb eset kezelését, de ha jól áll hozzá az ember, nem problémásabbak. Egy másik alsózsolcai óvónő szerint „nem nehezebb csak más” a gyermekek nevelése. A miskolci óvoda óvónői azt nyilatkozták, hogy sokkal nehezebb azzal a pár cigány származású gyermekkel szót érteni, azért is, mivel nem ugyanonnan kell kezdeni a nevelésüket. A gyermekek gyakran trágár kifejezéseket használnak, míg nem tudnak kulturáltan étkezni, az illemszabályokat nem ismerik, az alapvető viselkedési normákat nem veszik figyelembe. Előfordul, hogy nem elég leszidni XY-t, hogy nem szép dolog elvenni a másik kisvontatát, a kihívás az, hogy meg is kell érttetni ezekkel a gyermekekkel, hogy miért nincs ez rendben. Nem látják a hibát a rossz cselekedeteik mögött, nem úgy viszonyulnak a társadalom alapvető szabályaihoz. A kérdőív utolsó kérdése így hangzott: „Ön milyennek találja a cigány származású gyermekek foglalkozásokon való teljesítményét?”. Erre a kérdésre is sok érdekes választ kaptam. A városi óvoda esetében hasonló vélemények formálódtak, mint a nevelés kérdésénél. A gyermekek sokkal kisebb ismeretanyaggal rendelkeznek óvodába való lépésükkor, így akármennyire igyekeznek mind az óvodások, mind az óvónők, nehéz ugyanazt elérni, mint a többi gyermeknél, ha folyamatosan új hiányosságok bukkannak fel, amelyeket pótolni kell, mivel anélkül nem lehet felépíteni az új tudásanyagot. Gyakran megesik, hogy a cigány származású gyermekek elkedvetlenednek egy-egy feladat végzése közben, mivel látják, hogy nem megy nekik olyan jól, mint a többieknek. Ilyenkor sokat segít a biztatás, általában jobban is örülnek neki, mint a többiek. Ha megdicsérik őket, a csillagot is le szeretnék hozni az égről, mindent megtesznek, hogy jó munkát adjanak ki a kezükből. Kiemelte több óvónő is, hogy nagyon jól érzik magukat a zenei fejlesztéseken, nagyon jó ritmusérzékük van. Sokan közülük szeretnek szerepelni, mondókázni, verset mondani, énekelni az óvodai műsorokon. A vidéki óvodában nem igazán emelt ki senki egy-egy területet, ahol jól teljesítenének vagy alulteljesítenének a gyerekek, alapvetően meg vannak elégedve az igyekezetükkel, képességeikkel. A kérdés az, hogy vajon az összehasonlítás lehetőségének hiánya miatt vannak-e megelégedve a gyerekek teljesítményével, vagy tényleg jó kompetenciákkal rendelkező gyermekekről van szó. Ennek kiderítésére az iskola első osztálya lenne jó kísérleti terület, azonban ez sem járható út, mivel a miskolci óvodából valószínűleg miskolci iskolába fognak menni a gyermekek. Az alsózsolcaiak közül megeshet, hogy 2-3 gyermek Miskolcon kezdi el tanulmányait, de valószínűleg az pont nem a cigány származású gyerekek közül fog kikerülni, de ha mégis, akkor sem alapozhatunk két gyermek teljesítményére. Azért választottam ezt a kérdéskört dolgozatom témájaként, mert míg az iskolások helyzetéről sokat hallani, az óvodai problémákról, nehézségekről, fejlesztési lehetőségekről nem nagyon beszél senki. Pedig akárhogy hámozzuk le lassanként a héjat az iskolarendszer hibás működéséről, nem nagyon talál megoldást senki. Kíváncsi voltam, hogy hol kezdődnek tulajdonképpen a problémák. Az óvónők nyilatkozatai alapján arra jutottam, hogy míg az óvodai rendszer sem ad túlzottan sok lehetőséget a külön fejlesztésre, esetleg korai érzékenyítő programok rendezésére, lehetőségeikhez mérten igyekeznek az óvónők jól kezelni a helyzetet. Persze más kérdés, hogy mit tudunk meg egy ilyen interjúkon alapuló tanulmány során, és mit élünk át négyéves cigány kislánként. Más kérdés, hogy én vajon a helyében be tudnám-e hozni a lemaradást, amivel már az ovi kezdetekor indulok. Remélem, hogy a jövőben sikerül kidolgozni egy olyan tervet, amely lehetővé teszi a lemaradás behozását és lehetőséget biztosít a kulturális különbségek elmosására. Véleményem szerint az, hogy foglalkozunk a témával, már egy jó kezdet lehet ahhoz, hogy megértsük a körülöttünk élő emberek szociális, kulturális hátterét, és mi magunk is törekedjünk az előítéletesség elkerülésére, és az esélyegyenlőség létrehozására.

Több más kutatás eredménye azt bizonyítja, hogy a cigányok akarnak tanulni, viszont az iskolai rendszerekben elterjedő megítélés, és utána a foglalkoztatási arányok rossz eredménye sokat tesz azért, hogy a motiváltság alább hagyjon a cigányokban, és ne kezdjenek el tanulni

és dolgozni. A cigány gyerekek oktatási helyzete az utóbbi két évtizedben egyedül az általános iskola befejezése terén javult, a közép- és felsőfokú képzésben romlott. Az esélyegyenlőtlenségi indexek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a nem cigány gyerekeknek hatszor annyi esélyük van befejezni a szakmunkásképzőt, mint a cigány gyerekeknek, míg a középiskola befejezése szempontjából ez a különbség már több mint ötvenszeres: egy cigány gyerekek ötvenszer kisebb esélye van arra, hogy befejezett középiskolai végzettséget szerezzen és felsőoktatási intézménybe felvételizhessen, mint egy nem cigány gyerekeknek.

„Az esélyegyenlőtlenségek zöme az általános iskola 8. osztálya utáni továbbtanulásnál jelentkezik, a cigány gyerekek tizenhatszor kisebb eséllyel tanulnak tovább középiskolában, de ha már egyszer bekerültek oda, lemorzsolódásuk nem különbözik lényegesen a nem cigányokétól.” Magam is a minap elgondolkodtam, hogy a felsőoktatásban mennyire kevés cigány fiatal található meg, pedig a lehetőségek adottak lennének, hiszen az egyik ismerősöm is beszámolt erről: A Semmelweis egyetem orvosi karán évente 4-5 helyet biztosítanak a kisebbség számára, ám az elmúlt 6 évben 1 fiatal vette ezt igénybe. Kevés adatot találtam arról, hogy a felsőoktatásban összesen mennyi cigány vesz részt, de egy biztos, főként a levelező, de a nappali képzés során is idősebbek tanulnak. Természetesen kevesen vannak azok, akik az érettségi után rögtön felvételiznek, hiszen a roma családok kultúrája más módon épül fel, aki később felvételizik már gyermekszülés után teszi, de nem gyakori ez az eset. A cigánygyerekek iskolai sikertelenségét egyrészt az etnikai és szociális hátrányokra, másrészt az oktatási intézményrendszer rossz működésére vezetik vissza. A családi helyzet kapcsán a szocializációt, a kulturális különbségeket, a nyelvi különbségeket és a hátrányos szociális helyzetet, az iskola vonatkozásában pedig a cigánygyerekek másságára történő reakciókat szokták okoknak kiemelni.

Egy másik kutatás eredménye a következőként alakult: az oláh cigányok szokásairól szóló kutatások eredménye megdöbbentő volt, hiszen ezek a családok az életüket nem megszokott napirend / ütemterv szerint élik, ami rögtön magyarázat lehet arra, hogy miért is okoz nehézséget egy cigány fiatalnak az iskolai napirend. A másik nagy eltérés a magyar nevelés és a cigány gyermekek nevelése között, hogy a kisgyerekek otthon nincsenek önkontroll alatt tartva, szabadon járnak kelnek már egész kis koruktól kezdve, és a szülők helyett a nevelés, fegyelmezés, büntetés elmarad, ehelyett nagyobb testvéreik, barátaik utánzása során tanulják meg „a túlélés szabályait”. A serdülőkorban a cigány gyerekeket már inkább felnőttek kezelik otthon, míg ezzel szemben az iskola falai közt, még a tanár- diák alárendelt viszony az elfogadott, és normális. Ez a sok egymással szemben álló probléma, mind az iskolában való tanulás elleni eredményeket szül. „A kétnyelvűségből eredő nyelvi hátrányokat szokás bagatellizálni, hivatkozva arra, hogy nincs olyan cigány gyerek ma Magyarországon, aki ne beszélne magyarul.” Kontra Miklós nyelvész szerint elképzelhető, hogy valóban nincs ilyen gyerek, csak hogy az sem mindegy, hogy a cigánygyerekek mennyire jól beszélnek a nyelvet. Egy régebbi kutatás eredménye a következőket foglalja magába: „Az általános iskola nyolc osztályát el nem végző 25–29 éves romák között a legnagyobbak és valószínűleg a legfontosabbak az anyanyelvi különbségek. A nyolc osztálynál kevesebbet végzők közül a magyar anyanyelvű cigányok 22,9 százalékot, a román anyanyelvűek 41,6 százalékot és a cigány anyanyelvűek 48,2 százalékot tesznek ki.” Összességében megállapíthatjuk, hogy a motiváció okai már a családi körben kialakulnak, hiszen a tudás, az iskola által közvetített értékek a roma családok számára nem fontosak, és sok nézet szerint felesleges is, hiszen „úgyis munkanélküliség” van. Egy másik megközelítés szerint pedig az okokat visszavezethetjük a kudarcokhoz, amiket az iskolában szenvednek el a fiatalok. Szerintem sokkal inkább az első megközelítés a jó indok, hiszen minden családban van egyfajta „mérce”

amit a család, a szülők iskolázottsága határoz meg, hiszen ha egy családban a szülők egyetemet, főiskolát végeztek, ott nagy valószínűséggel a gyermekek úgy lesznek nevelve, hogy tanuljanak, amíg csak tehetik. Valljuk be, ez nem jellemző az átlagos roma családokra. A régebbi tanulmányaim során, első éven megtanultam, hogy a szókincs, a fogalmi készlet és a tájokozottság elsajátítása már egész kicsi gyermekkorban elkezdődik, és ez mind befolyásolja a későbbi iskolás éveket. Iskolázott családokban végzett olvasápszichológiai vizsgálatok azt mutatják: a szülők és az idősebb gyerekek tudatos tanító-gyakoroltató tevékenységének eredményeként a gyermekek már az iskolaelőtti életkorban rengeteg tapasztalatra tesznek szert írott vagy nyomtatott szövegek használatával kapcsolatban. A párhuzam érzékelhető számok elemek között, például a mesekönyvekből felolvasás, mesekönyvek forgatás gyermekkorban, mind fejleszti a kommunikációs és viselkedési formákat, melyeket később a gyerekek alkalmaznak az óvodai és iskolai évek alatt, gondoljunk csak arra, hogy sok gyerek már az iskola kezdet előtt tud valamennyit olvasni. A cigány családokban a könyvnek, olvasásnak, meséknek nincs nagy szerepük, a nevelésben nem fektetnek ezekre nagy hangsúlyt a szülők, ezzel tudat alatt pedig hátráltatják gyermeküket a későbbi tanulási folyamatoktól. Sok az írástudatlan szülő, egy átlagos cigány fogalmi készlete nem biztos, hogy olyan színes, mint egy magyar emberé, a viselkedési minták, amelyeket a szülők és a család sugároz a gyermek felé, pedig eltérőek az iskolában látottaktól. Ezek a tényezők garantálják az iskolai kudarokat, és az eredménytelenséget, amelyeket nagyon nehéz kijavítani és módosítani rajtuk, hiszen a probléma a születéstől már adva van. és nagyon kevés cigány fiatal jár rendszeresen óvodába, ahol más kultúrát, más közeget ismernének meg. Azok a gyerekek, akik 5 éves korukra sem kerülnek be az óvodai rendszerbe, jelentős többségében 7-8 évesen lesznek első osztályosok. A sikertelen tanulóknak (akik nem képesek elvégezni az általános iskolát) 22,9%-a magyar anyanyelvű, 41,6%- román és 48,2%- a cigány anyanyelvű. E eredmények tükrében pedig meg is kapjuk az általános kijelentést, miszerint a cigányok „nem dolgoznak”, pedig a valóságban ez annyit eredményez, hogy több az állandó munkajövedelemmel nem rendelkezők száma, mint a környezetükben élőknek. Andragógia szakos hallgatóként nap, mint nap találkozom az élethossziglani tanulás modelljével, ám ez a modell, nem hiszem, hogy megfelelő a cigány tanulókra, hiszen nem egy biztos alappal érkeznek már felnőtt korban a továbbképzésre, és előítéletekkel vannak tele, a sok éves kihagyás pedig gyengíti a tanulási képességüket, a tananyagokban pedig sok ismeretlen anyag bukkanhat fel. A jelenlegi oktatáspolitikai középpontjába a szegregáció felszámolása, az integrált oktatás került. Finanszírozási eszközökkel és a tanárok szisztematikus módszertani képzésével arra kívánják rávenni, megtanítani az iskolákat, hogy képesek legyenek etnikailag és társadalmilag heterogén gyermekcsoportokat magas színvonalú képzésben részesíteni, hogy a családi/közösségi és iskolai kötelezettségeivel birkózó cigány, roma gyerek ne akadályát jelentse a színvonalas iskolai munkának. Ezzel az oktatáspolitikai törekvéssel kapcsolatban azt hiszem, mindenki sok kérdést tud fel sorakoztatni, hiszen mi lesz, az olyan osztályokkal ahol alig vannak „magyar” gyerekek, vagy éppen mi a helyzet az olyan osztályokkal ahol „elnyomásban” vannak a magyar gyerekek a cigány társaik miatt. A tanárok hozzáállása is egy fontos pont, hiszen minden előítéletet nélkülöznie kell. De hogyan lehetne integrálni azokat a gyerekeket, akik le vannak maradva, úgy, hogy a többiek tanulási folyamatát ne akadályozzák, de ők is tanuljanak valamit? Vajon egyáltalán vonzó ez a cigányok számára? Becslések szerint a rendszerváltozás óta hatszorosára nőtt azoknak az iskoláknak a száma, amelyekben a roma tanulók aránya meghaladja a 80%-ot. Az általános iskola után főként szakmunkásképzőkbe mennek a cigány fiatalok, a 10. táblázat ezt reprezentálja. Egy másik felmérés szerint a magyar pedagógusok közepesen, 20%-uk azonban erősen előítéletesek, ez az előítéletesség pedig erősebb a kisebb településeken dolgozó pedagógusok és a férfi pedagógusok között.

10. táblázat • Középfokra felvett romák megoszlása az iskola roma tanulóinak aránya szerint (%)

A roma tanulók aránya	Szaktanárképző	Szakközépiskola	Gimnázium
10–25	72,4	20,9	6,7
25,1–38,5	68,7	20,9	10,4
38,51–62,5	76,2	15,1	8,7
62,51 felett	78,4	18,3	3,3
Összes	77,8	15,6	6,5
Átlaghoz képest	166,2	33,4	14,0

15

A támogatások és felhívások nap, mint nap megújulna, melyekre az iskolák pályázhatnak. A cigány kisebbségi programok vajon mennyiben befolyásolják az oktatást?

A roma gyerekeket képző iskolák közel felében (45,7 százalékában) van cigány kisebbségi program szerinti képzés. A képzés elindítása igen erősen függ az iskola roma tanulóinak az arányától. Ahol több mint a tanulók arányának fele roma származású, ott majdnem minden esetben van ilyen program. Azokban az általános iskolákban ahol vannak a cigányok számára programok, hogy a tanulási folyamatot könnyítsék nekik, jobb aránnyal jutnak be valamilyen felsőfokú képzésbe. Sajnos ennek vannak negatív vonatkozásai is, hiszen nem mindegy, hogy milyen intézménybe megy tovább a nyolcadik osztály után, hiszen a szaktanárképző tanulmányok során sok kudarc éri a roma fiatalokat és gyakran lépnek ki. Ezzel szemben nagyon kevesen vannak azok, akik érettségi képzést adó iskolába mennek tovább pedig az érettségi nélküli szakmai végzettség a gyakorlatban a munkanélkülivé válás előszobája. A cigány kisebbségi program tehát növeli az érettségi megszerzésének esélyét a roma fiatalok körében. Ugyanakkor igen lényeges kérdés az, hogy az érettségi szakmával társul-e, avagy gimnáziumi érettségit jelent (kevésbé hasznosítható).

Azon iskolák között, amelyekből viszonylag alacsony arányban kerülnek a roma fiatalok érettségit nyújtó képzésbe, a cigány kisebbségi program szerint az iskolatípus megoszlásában nincs lényeges különbség. Minél magasabb arányban kerülnek az iskolákból érettségit nyújtó középfokra a roma fiatalok, annál inkább az a tendencia érvényesül, hogy összességében a szakmát nyújtó képzésekbe magasabb arányban kerülnek, mint gimnáziumba – azokban az iskolákban, amelyekben van cigány kisebbségi program.

Az országunkban elterjedt hat és nyolc osztályos gimnáziumi osztályok még inkább felgyorsították a szegregációs folyamatokat, és élesebben elhatárolódott a roma és nem roma fiatalok oktatása. 2003-ban indult nagy erővel, a kormány integrációs politikája. Míg a tagozatok közül általában a „C-sek” voltak a főként vegyes tartalmú osztályok, szép lassan elkezdődött (nem minden esetben) a többi osztályokba is a cigány tanulók felvétele 1-1 fővel. Vélekedések szerint a kiegészítő iskolák, és a megkülönböztetett osztályok az emberi jogokat sértik (a cigányokét) és már a kezdetek kezdetén a munkanélküliségbe taszítódnak a gyerekek az iskolai évek alatt. Azok az iskolák, amelyek vállalják az integrált oktatást, plusz juttatáshoz, vagyis integrációs támogatáshoz juthatnak. Ehhez nemcsak a megfelelő arányokat kell településen, kerületen belül az iskolák között, illetve az iskolán belül betartani, hanem egy-két éven belül a hagyományos pedagógiai módszereiket is modernebb, innovatív pedagógiai módszerekre kell cserélniük, amelyek sokkal inkább a gyereket, mint a tudás számonkérését állítják a pedagógiai munka középpontjába. A támogatások negatívuma az, hogy olyan iskolák is igénylik, akik a működésüket akarják ezzel fenntartani és javítani, nem pedig az eszmékkel értenek egyet. Vajon mi kellene ahhoz, hogy az oktatási rendszerünk jól működjön és a most is érvényes elő ítéleteket, amelyekkel a cigány gyerekek találkoznak, megoldjuk, és a cigány gyerekek is más szemszögből közelítsék meg az oktatást és a magyar

¹⁵ Babusik Ferenc: Késői kezdés, lemorzsolódás.

<http://epa.oszk.hu/00000/00035/00075/2003-10-ta-Babusik-Kesoi.html>

társaikat? Biztos, hogy nagyon sok múlik a pedagógus szerepén, és a pedagógus pályára is nehezített bejutás kellene, olyanokat kellene felvenni, akik tényleg akarják, és úgy érzik képesek lehetőségeikhez mérten a lehető legjobb oktatás gyújtani a roma és nem roma gyerekek számára. A másik nagyon fontos tényező a politikai viszonylagos rend és a gazdasági helyzet, ami nagy hatással van egy ország társadalmának minőségére, és az emberek viszonyára.

Dolgozatom végén két különböző ám mégis egyforma gondokkal küszködő iskolát szeretnék bemutatni példaként, ahol a szegregáció megjelenik a roma gyerekek életében. Az egyik példa a kisvárosi / falusi iskola, ahol főként cigányok vannak már, és kevés a magyar gyerek, tehát az internáló folyamatok már „nem mehetnek végbe”. A másik helyzet egy nagyvárosban fedezhető fel, ahol a szülők a másik példával ellentétben választhatnak iskolák közül, és ennek eredménye kép kialakulnak a jó iskolák és a „cigányos” iskolák.

- A kis faluban / városban ahol csak egy iskola van, és bizonyos esetekben csak egy évfolyam indul, itt nem lehet igénybe venni az integrációs juttatást, hiszen sok esetben már csak cigányok /fél cigányok alkotják az osztályt, és sokszor a magyar gyerekek kárára történik ez, hiszen ezekben az iskolában a anyagi ellátás igen szűkös, az infrastruktúra, az adott eszközök nem korszerűek, a tanárok pedig kevés motivációval rendelkeznek, és a cigány gyerekek hiába járnak iskolába saját közegükből nem tudnak kilépni. Az egyiskolás falvaknál maradván az is tipikusnak mondható, amikor a falu lakossága vegyes, de a tehetősebb nem roma szülők elviszik a gyerekeiket jellemzően a közeli városi vagy nagyobb települési iskolába, és a falu iskolájába már jószerivel csak romák járnak. A cél pedig az lenne, hogy egy másik szociális közegbe kerüljenek, hogy a társadalom aktív tagjaivá válhassanak.
- A másik helyzet a nagyobb városokban tapasztalható, amikor is gettóiskolák alakulnak ki. Ahol van a szülőnek lehetősége az iskolák közül választani, nyilván olyan fog ami a lehető legjobb a gyermeke számára, és kikerüli azokat ahol az integrálódásra esély van. Így viszont itt is az a helyzet fog jelentkezni, amikor is egy integráló pályázatot nem tud megigényelni az adott iskola, hiszen a gyerekek összetétele nem felel meg a követelményeknek. Az iskolát fenntartók nehéz helyzetbe kerülnek itt is, hiszen egy jól felépített, modern pedagógia programhoz sok pénz kell, és ezt a megfelelő gyerekekkel lehet kivitelezni.

Természetesen, nem lehet szabályozni a szabad iskolaválasztást, ami a szülők joga, de ami nagyon fontos, hogy az olyan helyeken ahol már megtörtént az integráció, ott a szülők és tanárok közt nagyon jó kapcsolatot kell kialakítani. Nem tudom még most sem eldönteni, hogy mi is a jó megoldás, és nem túl nagy horderejű ez a probléma ma országunkban ahhoz, hogy megoldást találjon rá a társadalmunk. Az biztos, hogy a jelenlegi intézkedések inkább a gyerekek kárára válnak, mint hasznára, akár a roma és akár a magyar gyerekekre is értendően. A testvéreim hatodik osztályba járnak, egy iskola van a városunkban, és összeolvasztották a kiegészítővel az iskolát az év elején. Azóta sok magyar gyerek „retteg” cigány társaitól, és sok esetben az én húgom is előítéletekkel és negatív tapasztalatokkal jön haza a cigány társai miatt, miközben Ő nyelvi előkészítő osztályba járt, tehát csak 1-1 fővel szaporodtak az éve elején.

A megoldás szerintem ott keresendő, hogy az egymással való kapcsolatukon kellene a magyaroknak és cigányoknak változtatni, és ilyen változások mellett nem a bűnbakot keresni egy probléma során (gyermek rossz jegyet kap az iskolában, biztos a tanár hibája.) A különböző támogatások, pályázatok, kormányzati rendeletek pedig csak még inkább arra kéne törekedni, hogy ezeken a viszonyokon változtathassanak, és a lehető legjobb módszerekkel oktassák a gyerekeket, amíg lehet. Természetesen a cigány kultúra teljes szemlélet váltására nincs lehetősége senkinek sem, de ha vannak lehetőségek, ha csak évente egy-egy

sikertörténetet hallunk, már megérte, hiszen egy nehéz körülmények közül induló gyerek álma válhat valóra.

A következő kutatás egy konkrét esemény nyomába eredt. Budapesthez közeli kisváros egyik általános iskolájába 2007 nyarán 40 helyi lakosú roma diák került, akik korábban a város egy másik iskolájának tanulói voltak. Az iskola szegregált roma iskolává vált, amelyben az oktatást az önkormányzat 2007 júniusában felfüggesztette, ezáltal a közoktatási intézmény megszüntetésére került sor

Mélyinterjú a befogadó iskola igazgatójával

A mélyinterjú elkészítése előtt meglehetősen hosszasan kerestem az arra legmegfelelőbb alanyt. A vizsgált gyermekoktatási intézmény működési mechanizmusára, továbbá az iskolába átirányított 40 hátrányos helyzetű tanuló beintegrálási folyamataira voltam leginkább kíváncsi. Végül az erre legmegfelelőbb személynek magát az intézmény vezetőjét találtam, aki hajlandó volt egy személyes beszélgetés alkalmával válaszolni a kérdéseimre.

Kérem, mondja el, miként került az intézményükbe 2007 szeptemberében 40 roma gyerek?

„Az iskola bezárása viszonylag hosszú előkészítő folyamat eredménye volt. Az előző három évben már látható volt, hogy a gyermekoktatási intézmény társadalmi összetétele nem megfelelő, több mint 80 százalékot képviselt a roma tanulók létszáma, valamint a helyi önkormányzat számára sem volt pénzügyileg tovább fenntartható az intézmény. Ennek következtében került sor tehát a szegregált intézmény felszámolására. Többféle variáció létezett az ott tanuló gyerekek elhelyezésére, míg végül az a megoldás került előtérbe, hogy a tanulói létszámon az iskolához földrajzilag legközelebb álló intézmények osztozzanak. Hozzáteszem, csak 28 gyereket vártunk, de több család is jelezte, szívesen idejárná gyermekét, és mivel bejelentkeztek a körzetünkbe, így senkit nem utasítottunk el.”

Hogy fogadták az új helyzetet az átirányított tanulók szülei?

„Nem volt tapsvihár a részükről, de kénytelenek voltak elfogadni az önkormányzati döntést. Nagyon bizonytalan helyzet állt fenn, nem tudták milyen környezetbe kerülnek a gyermekeik. Ráadásul ők nem is a városrész frekventáltabb területein élők, még a régi iskolájukba való eljutás is körülbelül fél órás sétát vett igénybe. A mi iskolánkhoz való eljutásuk még időigényesebb, de még mindig ez áll földrajzilag közelebb lakóhelyükhöz.”

Hogy tudnak a gyerekek reggelente pontosan érkezni ekkora távolságból?

„Az érintett tanulók minden reggel 7 óra 10 perckor megjelennek régi iskolájuk előtt, és az iskolabusz szállítja ide őket, majd tanítás után ez a folyamat megismétlődik a hazafelé úton is.”

Intézményükben milyen attitűdökkel fogadták a pedagógusok az újonnan érkezett gyerekeket?

„Ugyanúgy, ahogyan a szülők. Nagyon sok volt a bizonytalanság mindenkiben a fennálló helyzettel kapcsolatban. Pedagógusaink sem voltak kivételek ez alól, hiszen sok esetben csak híreket, pletykákat hallottunk azzal kapcsolatban, hogy milyen élet folyik a másik iskolában. De azt azért tudjuk, hogy a pletykának általában nincs pozitív hozzáadéka, hozzánk is csak a negatívumok érkeztek el. Féltünk. Attól tartottunk, hogy miként fogjuk tudni az iskola rendjébe bevonni ezt a 40 gyereket. Számtalan előzetes beszélgetés történt a kollégákkal, amelyek során próbáltam őket az ügy mellé állítani. Ez egy nemes feladat, amellyel be kell bizonyítanunk ezeknek a gyerekeknek és szüleiknek, hogy a számukra az egyetlen felemelkedési út a tanulás lehet, amihez nekünk kutya kötelességünk minden segítséget biztosítani a részükre.”

Ön szerint mekkora elhivatottsággal rendelkeznek a kollégái a feladat iránt?

„Nem voltam biztos abban, hogy ez mindenkinél megértő fülekre talál, sőt jelenleg is elmondhatom, hogy a tantestület megosztott az ügyel kapcsolatban. Bár meg kell mondanom, hogy az utóbbi időben egyre inkább abba az irányba billen a mérleg, miszerint egyre többen átérzik a feladat jelentőségét, és teljes mellbedobással igyekeznek az ügy mellé állni. Azonban ért minket egy nagy trauma a nyáron, megcsappant a pedagógusi létszámunk. A különböző megszorító intézkedések következményeképpen 14 pedagógusállás szűnt meg az intézményünkben. Ha azt vesszük alapul, hogy a pedagógusok megcsappant létszámára ugyanannyi létszámú gyerek jut, mint korábban, nem csoda hogy az újonnan érkező gyerekeket fenntartásokkal fogadták. A kollégákat mindig azzal biztatom, hogy ha egy hátrányos helyzetű gyerekkel nem érnek el olyan eredményt azonnal, mint például egy matematika tagozatos diákkal, aki röptében elkapja a gondolataimat, aki inspirál a kérdéseivel és megsokszorozza a gondolataimat, velük, a másik véglettel éppen olyan nagy sikereket lehet elérni, csak sokkal nehezebb és időigényesebb. Azonban hatalmas előrelépésnek tekinthető, amikor a volgai hajó vontatókhoz hasonlítva örült nagy erőfeszítések árán, ha kell az árral szemben is haladva, sikereket érünk el. Kell, hogy legyen szemünk arra, hogy meglássuk az apró jeleket is, ha az érintett gyerekek fejlődnek.”

Mekkora az intézményük autonómiája szakmailag illetve az integrációval kapcsolatosan?

„Szakmailag teljes mértékben önállóak vagyunk, mi határozzuk meg a pedagógiai programjainkat, a nevelési programjainkat, a módosítások hatásköre is a mi feladatkörünk, amelyet a nevelőtestület határozatával végre is hajthatunk. Az integráció azonban egy adott dolog, amelyre nekünk feladatként kell tekintenünk, és minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk a megvalósítása érdekében.”

Lenne-e szükségük külső segítségre a beintegrálást illetően, és ha igen, akkor ön szerint honnan érkezhete a leghatékonyabb segítség?

„Olyan nehézségekkel találtuk szembe magunkat, amelyek gátat szabhatnak az integráció sikeres véghezvitelének. Például több pedagógusra lenne szükségünk. Amikor egy pedagógusra 32 fős osztályközösség jut, nem biztosított az, hogy minden gyermekre megfelelő mennyiségű időtartamot tud szánni. Az viszont tagadhatatlan, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek sokkal több odafigyelést igényelnek. Ők kikövetelik maguknak azt, hogy a pedagógus csak velük foglalkozzon. Az osztályösszetételekből az derül ki, hogy minden osztályban átlagosan 4 hátrányos helyzetű tanuló került. A lelkiismeret-furdalás a másik 28 gyerekkel kapcsolatos, akik más tempóban haladnának. Anyagi támogatásra lenne szükségünk a kiscsoportos osztálylétszámok beindításához. Szükség lenne továbbá sokkal több fejlesztő pedagógusra, mivel intézményünkben jelenleg egy fő dolgozik ebben a munkakörben. Rendkívül nagy létszámmal kell egyedül megbirkóznia. Még 2 kolléganő van, akik diszlexia prevencióval foglalkoznak. Azon kívül számos olyan terület van, amely pszichológusi közbenjárást igényelne, nem beszélve a kisiskolások heti egy alkalmas logopédussal való foglalkozása rendkívül kevésnek bizonyul. Folyamatos a kapcsolatunk a nevelési tanácsadóval, de ahhoz, hogy a gyermek elkerüljön a tanácsadóhoz, nem elég az iskola szakvéleménye, hanem a szülő beleegyezésére is szükség van. Itt sok esetben falakba ütközünk. Mi csak látjuk a problémát, amely szakemberek segítségét igényelné, azonban amíg a szülők tájékozottsága nem erősödik, illetve bizalmatlanságuk nem csökken, nem tudjuk áthidalni a gondokat. Tehát, elmondhatjuk, hogy nagyobb szülői közreműködésre is szükség lenne.”

Mely kapcsolatkör kiépítése, illetve ápolása a legsürgetőbb a hátrányos helyzetű gyerekek érdekében?

„A családi háttér feltérképezése rendkívül fontos, valamint a szülőkkel való folyamatos kapcsolattartás is elengedhetetlen. A gyermek indíttatásának, gondolkodásmódjának a háttérét meg kell ismernünk. Minden erőmmel a szülők bizalmának megnyerésén vagyok, igyekezetem e téren úgy nyilvánul meg, hogy minden adandó alkalmat megragadok és megkeresek a szülőkkel való kommunikációra. Elmondom nekik, hogy nem rosszat akarunk, hanem éppen hogy segíteni áll szándékunkban a gyermekek jobb fejlődésének céljait illetően. Ennek ellenére nagyon nagy a szülői ellenállás még mindig, de ha az az egyetlen megoldás, hogy egy szülővel akár huszonötször kell leülni beszélgetni, akkor huszonötször teszem meg azt, hogy megértessem vele, miszerint ebből a gyermekének csak előnye származhat. A célom az, hogy gyereke fel tudjon zárkózni a többi átlag gyermek fejlettségi szintjére.”

Miként alakult az iskola halmozottan hátrányos tanulóinak a létszáma a másik iskolából jött gyerekek megérkezése után?

„Tavaly összesen öt halmozottan hátrányos gyermek tanult az intézményünkben. Most azonban 32-re nőtt a számuk. Tehát összesen 27 halmozottan hátrányos gyermeket kaptunk.”

Miként fogadták a már itt tanuló gyermekek szülei az iskola új diákjait?

„Nagyon nehéz időszak volt! Már szeptember előtt kaptuk a visszaérkező híreket, miszerint ez az iskola is lehúzhatja a rolót, nem lesz már a magasan teljesítő iskolák között. Ugyanarra a sorsra fog kerülni, mint a megszüntetett iskola, stb. Féltették a gyerekeiket. Igyekeztem a megfelelő tájékoztatásokat megtenni. Már a nyár folyamán a helyi tévén keresztül, valamint a helyi rádió segítségével próbáltam eloszlatni a félelmeket. Szeptemberben aztán sok nehéz helyzeten kellett átverekedniünk magunkat. A szülők elég hatékonyan képesek az érdekeiket érvényesíteni még akkor is, ha úgy érzik, hogy a gyermekeiket nem olyan gyerek mellé ülteti a pedagógus, aki a gyermekük fejlődése szempontjából a szülő szerint megfelelő lehetne. Sok nehézségünk akadt ebből kifolyólag. Ebbe azonban mi nem engedünk beleszólást, mivel a pedagógiai elveinkkel ellenkező. Ez ügyben annyit tudunk tenni, hogy megpróbáljuk a szülők előre vetített félelmeit, előítéleteiket elűzni. A szülői értekezleteket, valamint a szülői munkaközösséget vontuk be a cél érdekében. Egy tapasztalt pedagógus azonban érzi, így én is éreztem, hogy a szavaim hosszú időn keresztül lepattantak a szülőkről. Ez nem egy éves munkát igényel, hanem sok-sok éven át tartó, kitartó elhivatottságot, mert a fejekben óriási rendet kéne tenni. Az azonban igaz, hogy nem csak a többségi társadalomban, de a kisebbségi társadalomban is szükségeltetik az a bizonyos 'rendrakás'.”

A roma szülők részéről milyen ellenállásokat tapasztaltak?

„Hát igen, az előbbi bizonyos „rendrakás” őket is nagyban kéne, hogy érintse. Hatalmas előítéletekkel rendelkeznek ők is. Hogy okkal, vagy ok nélkül, erről nem vagyok kompetens dönteni, bizonyára nekik is vannak negatív tapasztalataik, azonban én mindenképpen szeretném elérni azt, hogy kölcsönös bizalom alakuljon ki közöttünk. Ha ez megvalósítható, akkor bebizonyosodhatna, hogy senki nem akar nekik rosszat. Ha csak az itt tanuló 741 fő gyerekszámot és a hozzájuk tartozó szülői létszámot vesszük, akkor egy kétezres nagyságrendű populációt kapunk, amelynek a pozitív gondolkodásra való hatásával nem egy év alatt fogunk feltűnő eredményeket elérni. De két év távlatából is ki merem jelenteni, hogy vannak már apró jelek a sikereket illetően.”

Ön hogy látja, milyen módon fogadták a gyerekek az újonnan érkező társaikat?

„Az első időszak nagyon nehéz volt. A tanév első két hónapja a régi tanulóink félelmének az eloszlatásával telt. Nem rendelkeztek korábbról olyan tapasztalatokkal, hogyan is kell a máságnak az elfogadását kezelniük. A helyzetet csak tovább nehezítette, hogy otthonról sem kaptak gyerekeink a másággal kapcsolatos pozitív megerősítéseket.”

Hogy viszonyult a többiekhez az újonnan érkezett 40 gyermek?

„A kapott 40 gyerek is ugyanolyan félelmekkel érkezett meg hozzánk. Ők egy egészen zárt kis közösségből jöttek. Az iskolájukban 96-an voltak, ahol mindenki ismert mindenkit. Hirtelen azonban szembesültek 710 gyermekkel, mivel ennyi gyermek tanul a mi iskolánkban. A trauma rögtön a tanévnyitó ünnepélyen érte őket. El lehet képzelni az ő helyzetüket is, amikor egy kis közösségből belecsöppennek egy hatalmas, idegen közösségbe. Valószínűsíthető, hogy életükben nem volt még hasonló stresszben részüik korábban. Azon sem lehet csodálkozni, hogy az első időszakban ők maguk is nagyon keresték egymás társaságát.”

Elmondható, hogy vannak mérhető eredményeik az elmúlt két év távlatából a hátrányos helyzetű gyermekeket illetően?

„Igen, határozottan vannak pozitív eredményeink. Sok esetben elmondhatjuk, hogy van közöttük olyan gyerek, aki már rendezettebben ül be az órára. Van olyan gyerek, aki már elkezdte a „matematikát” tanulni. Van felszerelésük. Igaz, hogy sokuknak több mint 2 hónapig kellett könyörögni, hogy legyen testnevelés felszerelése és van már külön tornacipője, külön pólója. Mi ez, ha nem hatalmas eredmény? A héten több gyerek beült a könyvtárba olvasni, amíg nem jött értük az iskolabusz. Mi ez, ha nem fejlődés? Két hete volt a farsang az iskolában. Őszintén megmondom, hogy nagyon féltünk tőle, mivel több, mint 500 embert mozgat meg a szervezés és lebonyolítás. Elmondhatom így utólag, hogy évek óta nem volt ennyire jól sikerült farsangi bálja az iskolának. Tapasztalható volt még esetenként a kisebb csoportok elkülönülése, de egyre inkább az volt a jellemző, hogy együtt táncoltak, nevettek a gyerekek, nem volt klikkesedés. Elmondhatom, hogy az a mélységes szakadék, amely szeptemberben és októberben még jelen volt, mára már megszűnőben van a gyerekek között. Valószínűleg azért még sokat kell dolgoznunk, hogy mondjuk egymás vállára borulva táncoljanak, de nagyon kulturáltan zajlott le a farsangi rendezvény és öröm volt nézni, ahogy minden gyerek jól érezte magát. A jelen lévő szülőknél is feltűnt a dolog, ami mindenképp pozitívként könyvelhető el. Kértem én, mi ez ha nem óriási eredmény az induláshoz képest?”

Szerepelnek-e a terveikben a gyermekek tanulmányi eredményeinek javítását eredményező célkitűzések, illetve ezt elősegítő programok?

„A gyerekek iskolai elfoglaltságai úgy alakulnak, hogy a tanítás befejezése után a kicsik napközis foglalkozásokon vesznek részt, míg a nagyobbak (hatodik évfolyamtól) pedig tanulószobán végzik el a házi feladataikat. A házi feladatok elvégzésén túl fejlesztő feladatokat is kapnak játékos formában. Van közöttük egy olyan réteg, akik már rádöbbenek arra, hogy nagyon fontos a tanulás és szép eredményeket értek el. A féléves értesítő eredményeinek tükrében mondom, hogy van olyan kislány közöttük, akinek a félévi átlaga a 4,5-öt meghaladta. Azonban sajnós van egy olyan réteg is köztük, akiket még eddig nem nagyon sikerült a tanulás mellé állítani. Ha azonban a félévi eredményeket nézzük, akkor a bukottak közül mindössze csak a 22 százalékuk képezi azt a réteget, akik a másik iskolából kerültek át hozzánk. Nevelőtestületi értekezleten is megbeszéltük a kollégákkal, hogy ez nem rossz eredmény. Ez azonban nem tölt el bennünket meglepődöttséggel, tovább dolgozunk a bukások lecsökkentésén. Ennek érdekében a második félévre nagyobb rendszerességű, felzárkóztató foglalkozásokat, korrepetálásokat szerveztünk. Továbbá fontosnak tartottuk a tanulás módszertan oktatásának a bevezetését ettől a félévtől, felzárkóztatás céljából. Ennek kivitelezése csoportbontásokban egy kolléganő vezetésével történik.”

Milyen lehetőségek állnak rendelkezésre a gyerekek hasznos szabadidő eltöltéséhez az iskolán belül?

„A könyvtárban rengeteg könyvet találnak, igénybe is veszik, míg a gépteremben a számítógépek segítségével alkalmuk nyílik az internet nyújtotta lehetőségeket is felfedezni. Nem utolsó sorban tornatermünk is nyitott a számukra. Minden nap más tömegsport rendezvényeink vannak, például focizhatnak, rögbizhetnek, kézilabdázhatnak. Ezek a foglalkozások edzések formájában, tehát testnevelés szakos pedagógusok vezetésével biztosított a számukra. Korábban, amikor például a rögbi edzések beindultak, ez is félelemre adott okot a szülőknek, mivel hogy szerintük agresszivitásra hajlamosító sport. Azóta viszont több eredményt ért el iskolai csapatunk nem csak helyi, de országos szinten is, s ez után megbarátkoztak a szülők is a lehetőséggel. Az azonban nagyon fontos, hogy éppen azoknak a gyerekeknek ad sikerélményt, akik a tanulásban nem tudnak kiemelkedő eredményeket elérni. Véleményem szerint ez azért nagyon fontos, mert így ezeknek a gyerekeknek is megadatik, hogy kikerüljön a nevük a dicsőségtáblára. A hozzánk került 40 gyerek közül is sokan megtalálták ezt az utat.”

Ön szerint sikerrel fog járni az integrációs folyamat? Elképzelhető hogy ez a 40 gyerek úgy hagyja el majd az iskolát, hogy sikeres felvételt nyerhetnek valamelyik középiskolába?

„Nagyon bízom benne, hogy így lesz, ellenkező esetben nem is lennének képesek végigcsinálni a folyamatot, ha nem hinnék benne. Csak ismételni tudom magam, miszerint nagyon nehéz folyamat. Biztosan lesznek olyanok, akiknek ez talán nem maradéktalanul fog sikerülni, de a többségben azt látom, hogy van hajlandóság arra, hogy kiemelkedjen a hátrányos helyzetéből. Ugyanakkor, ami még nagyon pozitív, hogy sok szülőben is megvan a hajlandóság arra, hogy jobb életet szeretnének biztosítani gyermekeiknek és megértették, hogy ezt a tanulás lehetőségével tudják a legjobban biztosítani a számukra. Csak közös nevezőre jutással lehetséges ezt elérni, és erőfeszítések nélkül nem megy. Mindannyiunknak le kell vetköznünk az egymással szembeni előítéleteket. A tantestület is nagyon sokat változott az elmúlt fél év folyamán, és sok szülőről is elmondható ugyanez. Előbb utóbb remélhetőleg mindenkinek természetessé válik, hogy így kerek a világ, különbözőek vagyunk, de attól jól megférhetünk egymás társaságában, és mindenkinek vannak értékei. A mi feladatunk pedig az, hogy ezeket az értékeket felszínre hozzuk, és sikeres utánpótlást neveljünk függetlenül attól, hogy ki honnan jött, vagy éppen milyen a bőre színe. Számunkra ez nem szempont.”

Fenti interjú alapján leszűrhető eredmény, hogy a gyermekintézmény integrációs folyamatai a különböző anyagi vonatkozású nehézségek, és személyzeti jellegű hiányosságok ellenére pozitív irányban haladnak. Megállapítható, hogy az újonnan érkezők és a már korábban is az iskolában tanulók közötti ellentétek nagymértékű csökkenése tapasztalható. Elmondható, hogy a felzárkóztatás folyamata az eddigi eredmények figyelembevételével sikeresnek minősülő folyamat, amely során az érintett roma gyerekek többsége képes és hajlandó az integráció eredményes lebonyolításában való részvételre. Természetesen az integráció folyamatossága miatt megállapításom a kezdeti sikerekre értendő.

A kutatás során olyan roma szülővel szerettem volna felvenni a kapcsolatot, akiknek a gyermekei a vizsgált általános iskolába kerültek át a másik iskola megszüntetése után. Elképzelésem azonban kitaratást követelt, sőt az igazgatóasszony közbenjárását is, mivel a roma szülők igen passzív hozzáállása megnehezítette a sokrétű információszerzésről alkotott reményeimet. Összesen két család volt hajlandó megosztani velem nézőpontját, beavattak szokásaikba, tradicionális életvitelük lényegébe, hagyományaik megismertetésével. Fontos megemlíteni, hogy mindkét riport alanyom romának vallja magát és családját, erről nyilatkoznak az interjúk során is.

Az első interjúra nem egyedül mentem, kísérőm a befogadó iskola igazgatónője volt. A város szélén jártunk. A környék igen szegény. Tudtuk jól, hová tartunk, de amikor leszálltunk a buszról megállapítottuk, hogy nem a „milliomos negyedbe” érkeztünk. Hosszasan sétáltunk amikor megtaláltuk a címet. Pár perccel később már házigazdánk kedvesen invitált be minket otthonukba, amely nagyon szerény volt. Háziasszonyunk Ilona kedves, de igen tartózkodó, nem túl beszédes a húszas éveinek vége felé járó hölgy volt. Azt hiszem, hogy az igazgatóasszony közbenjárása nélkül, sőt pillanatnyi jelenléte nélkül soha nem ülhettem volna ennek a családnak a konyhaszékén. Kísérőm azonban kellőképpen felvezette személyemet igazi profi elhivatott pedagógus módjára elmondta, hogy valójában miért is jöttünk, és hogy anonim módon avasson be minket néhány sorsot meghatározó roma szokásba. Szeretnénk megismerni közelebbről a kultúrájukat, hogy jobban megérthessük a romagyermek viselkedését is. Megkértem hát Ilonát mesélje el, miképp került kislánya az új iskolába, és hogy mi a véleménye az ottani tanításról.

Ilona: „Nem tudtuk mit tegyünk, a jánynak jó vót itt, de bezárták. Az embör meg csak károgott, jajveszékelt, hogy most mi lészen az ű kicsi jányával? Hát teccenek látni van itten még két puja, de azoké nem bánkódik, mer azok embörök lesznek, de amaz, a nagyobbik, az csak jány asztán ez felink ugyebár igen csak veszíjes. Sok örömem nincsen énnékem abbú hogy a jányunk elkerüt amoda, mer hát mit tagaggyam ám féltem ütet én is. Azt mán biztosan meg kell hagyni, hogy amott sokkal több jót tanulhatik, ughogy én má nem kesergek annyit, de az embör, na űvele nembírhatok.”

Ilona elmondta, hogy a roma hagyományoknak megfelelően a lányok 11 évesen a családon belül már nőnek számítanak. Függetlenül attól, hogy még az általános iskola padját koptatják, már felnőtt nőként kezeli őket apjuk és ebben a korban már a párválasztást is eldöntöttnek tartják. Csak az lehet a lány későbbi férje, akit apja arra alkalmasnak tart. A lányok soha nem viselhetnek nadrágot és a hagyományaikhoz híven hajukat nem vágathatják le, nem foghatják egybe. Ha a lányt az iskolából valaki haza kísérné és erről a család valamelyik férfi tagja tudomást szerezne az a lány már „nem tiszta”. Kirekeszti a család is. Nem elég hogy roma származása miatt az emberek előítéletével kell szembesülnie még a családjá is kirekeszti köreiből. A lányokat apjuk legszívesebben kalitkába zárná, ne is lássa őket senki, nem hogy még esetleg szorosabb kapcsolatot létesítsenek. A fiúk azonban éppen ellenkezőleg, amikor elérik 14. életévüket apjuktól kapnak egy arany pecsétgyűrűt (a módosabb családokban) és attól a naptól fogva teljes jogú férfi tagjai a roma társadalomnak. Úgy élnek, ahogy a kedvük tartja, ha nincs kedve iskolába járni, akkor nem megy. Felnőtt férfi azt tesz, amit akar. Ilona elmondta, hogy nem ritka az sem, amikor a fiú gyerek még el sem érte a nagykorúságát és már „több gyerekes családapa”. Ilona nem tud kitörni hagyományaik köréből a férje erősen befolyásolt e téren. Amikor megkértem házigazdánkat mesélje el miből élnek, a következőket mondta.

Ilona: „Hát teccenek tudni abbú élünk leginkább amit a szocális asszony megállapít a ríszünkre meg amit a családipótlék kitesz meg amit az embör hazaád. Mennyi az? Attú függ. Miko milyen a hónap. Az embör most dógozik egy építésen, most is éppen ottan van oszt nem keresne rosszú ha mindig mehetne. De csak akkó híjják amikó nincs elég embör. Akkó azonnal fölül a biciklire oszt elteker, mert kő a péz a pujákat mekkő etetni. Hát úgy naggyábú 50-80 ezer gyün össze ha az embört híjják, de ha nem híjják akkó kevesebb. Dógozna ű, de nem kő mindig mert van helyette más. Asztán meg nem is nagyon erős a teste, olyan viknya szegény. No hát nem tehet rúla ű ijjen. Nekem má rígen nincsen munkám. Nem is vót soha folyamatába. Nem kő a cigány sehová még akkó se nagyon ha embör, de ha asszony akkó meg vége. Nem annyira jó van ez így mer hogy nekünk is kő enni valamicskét asztán meg itt a három puja. Hát azoknak meg mit ágygék a cigányasszony ha nincsen semmije?”

Ilona, a kislánya Edina szereti az új iskolát?

„Hát tuggya fene, mostmán csak elvan jobban mint az elsőre, de nem örülünk hogy bezárták a mi iskolánkat. Ha oda ké járnia hát oda jár. Én mán nem bánom. Mer látom, hogy nincsen néki rossz helye, de az embör az biza hajthatatlan abbú, hogy mié kell odajaratni ütet. Monttam mán néki, hogy gondold úgy, hogy okosabb lesz a jányod, mint te meg én vagyunk, de beszíhetek én annak. Az egyik fülin bemegy a másikon meg kimegy! Nem nagyon tanácsos ám énnékem magamra haragítanom ütet, mer akkor szorúlunk ám mindannyian, asztán kinek hijányzik az? Ű se tud mit tenni, a lyánynak oda ké járnai asztán punktumm!”

Ilona elmondta, hogy két fia, akik most 2 és 3 évesek is ebbe az iskolába fognak majd járni, ha elérik az iskolaköteles életévüket, mivel ez lett a körzeti iskolájuk. Nyílt az ajtó. Megérkezett Sándor, a férj. Tényleg gyenge fizikumú szikár ember. Bemutakoztunk, - igaz, az igazgatóasszonyt már ismerte személyesen - szemmel láthatóan nem örült nekünk. Kértük, mondja el a véleményét nekünk, de mereven elzárkózott a beszédétől, csak Ilonával váltott néhány szót cigány nyelven, amelyből mi egyetlen szót sem értettünk. Mivel Ilona abban a pillanatban jó asszony módjára az ebédet tette férje elé az asztalra, mi felálltunk, megköszöntük a segítséget és elindultunk a buszmegálló felé, ahonnan érkeztünk korábban.

Második alkalommal a városrész egy frekventáltabb részén jártunk. Erika fogadott otthonukban, aki 44 éves és nyolc gyermekét neveli egyedül, de népes gyereksereg fogadott mivel az egyik lánya (20 éves) már kétszalados anyuka, aki szintén egyedül neveli gyermekeit édesanyja házában. Erika ötödik és hatodik gyermeke jár iskolába, ők az iskolaköteles korúak. Kértem, hogy mondja el szeretik-e a gyerekek az új iskolai környezetet.

Erika: *„Hát az van, hogy nagyon nem tetszett ám a dolog elejinte, mert hogy sokkal messzibre kerültek, mint eddig voltak, de mostanra már megszoktuk. Jó hogy van iskolabusz, az ám nagy segítség. Így asztán mindegy énnékem hol tanulnak, csak legyen nekik iskolájuk, ne úgy mint nekem e! Látj-e hogy mijé váltam? Nyolc gyerek, oszt itten marattam velük magamra. Hát mostanra mán ők is beleszoktak az új iskolába, elejinte volt sok bajom velük, mert minden nappal azzal állítottak haza, hogy ők bizony nem járnak oda! De akkor hová? Ez van, monttam, ide mentek oszt passz!”*

Erika megkérdezhetem miért maradt egyedül a gyerekekkel?

„Hát az úgy volt, hogy 15 vótam, amikor a Pistával összeálltunk aztán jött a három gyerek egymás után. Szülőkné laktunk, de a Pista meghalt. Utána még lett három uram meg öt gyerek. Itt a tanács atta a lakást még 15 éve. Két szoba van meg konyha meg az a kis mosókonyha, amit megcsináltunk fürdőnek. Mindegyik uramtú elmarattam, egy meghalt megín, egy elment, mert nem állhatta a gyerekeket, tuggya kedves, azok az előzők nem olyanok vótak mint az övéi, szóval érti. A harmadiknak meg menni kellett, mer sok rosszat tett nekünk, asztán kiraktam. Az összes gyerek itt él velem, bár négy már nem iskolás, felnőttek, kettő meg még csak később megyen iskolába mert kicsik. Mindegyiknek mondom hogy tanújjanak az én esetemből ne jussanak addig mint az anyjuk. Nincsen nekem szinte semmim, de a gyerekekér bármire képes vagyok. Mi ám vóltunk evégett még a „Mónika-Show-ban” is a Bettivel, ő a legnagyobbik. Nagyon büszke vagyok ám rá, mert minygyá érettségizni fog. A többinek is mondom mindig hogy tanújjanak vagy megcsapom a fejüket, de nem mind olyan mint a Betti.”

Erika meséljen nekem a hagyományairól, hogyan befolyásolják az életüket?

„Mi cigányok vagyunk, annak születünk. Én nem tartom a hagyományokat főleg mióta szüléim sincsenek már. Ők vótak inkább olyan hagyományosdisak. Én aszt tartom, hogy ne felejtjük el, kik vagyunk, de élünk úgy hogy mindenkinek jó legyen. Én a szomszédokkal is kijövök a nem cigányokkal is, igaz nem beszélgetünk túl sokat. Sokan lenéznek a nagycsalád miatt, de nem érdekel. Az már biztos igaz hogy én bármennyig élek is sose fogok egyedül ücsörögni egy kávézóba bámulva kifelé az emberekre tejjesen egyedül, mint néhány úri dáma. Nekem mindig lesz családom, mindig lesz mér élnem.”

Erika mi a véleménye a gyerekek szegénységéről?

„Szomorú hogy létezik. Egy cigány embernek ez nem új. Mindig is szegények voltak, mármint a legtöbben. Mert vannak ám gazdag cigányok is! Mi legalábbis mindig szegények voltunk, igaz sose éhezünk. Több segiccség kéne meg több munka meg több pénz. Én éjszakánként takarítok hetente háromszor itten nem messze egy panzióban. Nem fizetnek rosszul, a kicsik sincsenek magukba éjjel mert itt a többi nagy velük. Nekem szerencsém van ebből nézve, mert van munkám. Akárhonnan is nézem a dolgot szerencsés vagyok az biztos. A gyerekeim meg az unokáim is egészségesek nem éhezünk, szegények vagyunk de nem a legszegényebbek. A nagyok karácsonykor számítógépet vettek a kicsiknek. Olyan öröm volt, hogy na! Az iskolába meg már különben is követelmény. Én aszt akarom, hogy nekik jó legyen. Olyan jó mintha magyarnak születtek volna.”

Erika kérem, mondja el miből élnek? Kapnak anyagi segítséget?

„Hát a családi pótlék, meg amit én kapok fizetést meg az árva péz a Melindának, neki még jár, meg hát a nagyok is segítenek, amikor tudnak. A Betti a piacon segít a zöccsésnek árúlni a portékát, onnan kap fizetséget, meg hát csinálja az érettségit közben. A Pista fiam jó gyerek apjárú kapta a nevét, ő már dógozik kőműves mellett van, oszt segít nekünk sokat pézzel, a Renáta az meg itt van a két gyerekkel, má montam neki hogy valami munkát nézzen nappalára, amíg én itthon vagyok a gyerekekkel, mer ugye én este menek dógozni. Kapunk szocális segélyt meg a tanács ingyen viszi a szennyvizet mióta ennyien lettünk. Hát ennyi.”

Mi a véleménye a két fiú szeret már az új iskolába járni?

„Ja a Gabi meg a Zoli ők kerültek át oda. A Zsuzsi meg a Marika még kicsik ők majd két év múlva mennek. Most már szeretik az új helyet, kezdik megszokni a sok magyar gyereket is. Itt azelőtt csak olyanok vótak mint mi, cigányok csak kevés magyar vót aztán azt is mind ismerték már. De ott sokáig tartott mire nem kellett összevesznem velük esténként, mert azt mondták ők nem mennek többé. De már szeretnek ott lenni főleg a foci miatt. Ott most fociznak tanítás után, oszt úgy hozza haza őket a busz. Meg van a lecke is mire hazajönnek, a napközibe megcsináltassák velük.”

A beszélgetések eredményeként megállapítható, hogy a roma családok életkörülményei nagyban eltérőek. Szubkultúrájukból fakadó hagyományaik követése erős tradicionális hatással bírnak életkörülményeikre. Amíg nem sikerül felülkerekedniük hagyományaikon mindig is lesznek az utcákon kitaláltként prostitúcióból élő roma lányok. Más választásuk nem lévén meg kell élniük valamiből. Mindkét megszólaltatott roma szülő azonban a gyermekei legeredményesebb előrejutását reméli, amelyhez az új általános iskola nagyban hozzájárul az ő álláspontjaik szerint is. Bár nincs tapasztalatom a roma szülők hozzáállását illetően az iskola összevonás előtti időszakból, ennek ellenére tisztán érezhető, hogy mára már elfogadták a gyermekeik érdekeit képviselő központi döntést. Az is kiderült az interjúk során, hogy nagyon igyekeznek beilleszkedni jelenlegi környezetükbe, valamint próbálnak

hasznossá válni a társadalmi élet területén is. Remélhetőleg nem maradnak magukra ezután sem és minden lehetséges és szükséges segítséget megkapnak a felemelkedésükhöz.

Összességében pedig megállapítható, hogy az oktatás a romák életét javító intézkedések első és legfontosabb lépése. Hogyan tehető teljessé a részvételük az oktatásban, miként javítható a tanulmányi eredményük, hogyan akadályozható meg a lemorzsolódásuk? A pedagógusképzés átalakítása lehetne az első feladat. Helyet kéne kapnia magas szintű konfliktuskezelési, szociálpszichológiai módszertani és romológiai képzésnek. A főiskolai gyakorlat egy részét hátrányos helyzetű gyerekek melletti munka jelenthetné annak érdekében, hogy csökkenjenek az előítéletek. Így talán néhány frissen végzett a nehezebb, de sok sikerélményt is nyújtó utat választaná. Ugyancsak fontos lenne, minél nagyobb számú roma származású, a nyelvet is ismerő pedagógus képzése. A lovári, vagy beás nyelvvizsgával diplomázó tanítók és tanárok vállaljanak olyan iskolákban, osztályokban munkát, ahol élő nyelv a cigány. Ha a pedagógusok ismerik a kultúrát és a nyelvet, sok konfliktusforrás kiiktatható, elkerülhető, illetve a bekövetkező konfliktusok kezelhetővé válnak. Már találhatunk jó kezdeményezéseket, például Pécsen a Gandhi Gimnáziumot (amit sokan cigány elitképzőnek tartanak). Budapesten a Józsefvárosi Tanodát, ami délutáni programot nyújt a kerületben élő felső tagozatos és már középiskolába járó cigánygyerekeknek és fiataloknak. Kultúráközvetítő iskolaként is felfogható, mely képességfejlesztő, értékközvetítő programjával az iskolai eredményességet kívánja növelni. A Ferencvárosi Tanoda a Budapest IX. kerületében (Külső és Középső-Ferencvárosban, valamint a Dzsumbujként ismert szegénytelepen) élő, halmozottan hátrányos helyzetű, elsősorban roma származású kisiskolásoknak (6-12 éves korig) nyújt iskolarendszeren kívüli komplex, pedagógiai-szociális szolgáltatást. Az egyéni és csoportos fejlesztésen kívül készség- és személyiségfejlesztő, valamint szabadidős programokat is nyújtanak a gyermekek számára. A kultúrák találkozási pontja mindig bonyolult, összetett, sokszereplős folyamat. Kell hozzá megismerési hajlandóság, megértés, elfogadás, tolerancia, és befogadási képesség mindegyik fél részéről. Szükségesek kapcsolatok a kultúrákat képviselő emberek között, kellene a találkozási pontok. Ezeket kell megkeresnünk, mert sürget az idő. Nem engedhetjük, hogy kulturális szakadék és bizalmatlanság miatt szakképzetlen, esetleg írástudatlan fiatalok százezrei kerüljenek a felnőttkor küszöbére.

Ebben a helyzetben feltehető a kérdés, hogy milyen eséllyel jutnak el a cigány fiatalok a felsőoktatásba? Mi a helyzet a fiatal cigány értelmiséggel? Lehet-e egyáltalán roma értelmiségről beszélni Magyarországon? Milyen esélyei vannak a roma fiataloknak a felsőoktatásban? Milyen értelmiségi pályák állnak számukra rendelkezésre? Márton Júlia ennek igyekezett utána járni.

Ez a probléma a legutóbbi (2010-es) kormányváltás előtt is érvényben volt, igyekeztek is megoldást találni rá. 2009 októberétől indult a „*Diplomával rendelkező romák foglalkoztatása a közigazgatásban*” elnevezésű program, amelynek célja a vezető roma értelmiségi réteg kiszélesítése és megerősítése volt, mintegy részeként a romák felzárkóztatását és beilleszkedését szolgáló intézkedéssorozatnak. A projektet a kormány az Államreform Operatív Program keretében, európai uniós forrásból finanszírozta, összköltségét tekintve 100 millió forintot jelentett, amely magában foglalja többek közt a résztvevők vizsgára való felkészítését, a vizsgáztatás költségét, a tanfolyamhoz és vizsgához kapcsolódó utazás, szállás és ellátás költségeit. Lényegében 200 diplomás roma szakember felvételét kezdeményezte a közigazgatás legkülönbözőbb szintjein. Azonban az új kormány megalakulása óta, az eltelt egy évben, a programban részvevő közel 70 érintett fizetést ugyan kapott, de érdemi munkát nem végezhetett. Ugyanakkor az érintettek „szakmai fejlődését” a Nemzeti Közigazgatási Intézet által felkért szakértők is segítik, foglalkoztatásukat az Államreform Operatív Program pályázatai biztosítják. Hamarosan indul egy ösztöndíjprogram, amelynek keretében, szintén

uniós támogatással, negyven roma fiatal helyezkedhet el a közigazgatásban. Ugyan a tavalyi programra csaknem ötszázan pályáztak, közülük 287-en feleltek meg a feltételeknek, és 170-en tettek eredményes közigazgatási versenyvizsgát március végéig, azonban 2011. március 19-ig mindössze 46 pályázóval kötöttek foglalkoztatási megállapodást.

A felsőoktatásban becslések szerint a romák 0, 2%-a vesz részt, pedig ők alkotják a magyar etnikai kisebbség legnagyobb részét (6%). Egyes felmérések rámutattak, hogy milyen okok húzódnak meg ennek a háttérében. Különböző, felsőoktatásban tanuló roma fiatalokat kérdeztek meg a témában, és az alábbiakban ő tapasztalataik közül emelnék ki párat.

Egy 2007-es mélyinterjú kutatás során a megkérdezettek jó része anonim módon volt hajlandó részt venni. Ennek okai a következők:

- minden nap éri őket megaláztatás, rasszizmus, megkülönböztetés;
- hátránnyal indulnak minden nap, még a legegyszerűbb dolgokban - mint a bankügyek, a vásárlás, vagy séta az utcán - is naponta összeütköznek a lenéző tekintetekkel;
- belefáradtak ebbe a harcba és sokan inkább titkolják származásukat.

A diszkriminációval és a kirekesztettséggel kapcsolatban olyan roma értelmiségek véleményét emelném ki, akik ugyan tanult emberek, mégis származásuk miatt mindennapos hátránnyal küzdenek az élet különböző területein:

„Ez nem a koncentrációs táborok Németországa, és még sárga csillagra sincs szükség. Elég két égő fekete szem.”

„A médiában kétféle cigány él. Az egyik a múlt ezred idilli, táncolós, zenélős, jósolós szabad cigánya, akit körülöng valami buja és szabad erotika, a másik pedig a tolvaj, aki ész nélkül szaporodik és akitől rettegni kell. A lényeg: mindegyik szélsőséges, mindegyik más. Az egyiket irigyeljük, a másikat cserében gyűlöljük.”

„Magyarországon nincs 'otthonérés'”.

„Cigánynak már nem vagyok jó, de a többséghez sem tartozom. Magyar vagyok, és nincs hazám.”

A Londoni Magyar Kulturális Központ szervezésében a londoni Európa házban 2011. április 28-május 13 között a roma értelmiségiekről szóló fotókiállítás kapcsán néhány interjúrészt emelnék ki. A kiállítást olyan roma fiatalok fotóiból állították össze, akik nemcsak nevüket, hanem arcukat is vállalták és elmesélték, hogyan jutottak el a hátrányos megkülönböztetés ellenére a felsőoktatás csúcsára, a diploma megszerzéséig. A megkérdezett fiatalok többsége családi támogatással vagy a nehézségeket leküzdve, kitartó szorgalommal, önerőből vagy szociális támogatás segítségével került be a felsőoktatásba. Az egyik művészettörténet hallgató lány, aki magyar és roma szülők gyermeke, úgy gondolja, hogy a cigány szokások megtartása mellett a magyar hagyományok őrzése is fontos. A nehéz fizikai munka helyett, inkább az ösztöndíjjal támogatott továbbtanulás mellett döntött és ebben maximálisan mellette állt a családja is. Egy másik, kommunikáció szakos hallgató roma fiú szerencsének mondja magát, hogy idáig eljutott és nem kitartóan szeretne tovább tanulni. A cigánysága miatt leginkább az iskolán kívül, az utcán érik atrocitások, pl. nem engedik be valamelyik szórakozóhelyre, az iskolában egyáltalán nem. Végzős joghallgatóként, az első diplomás lesz a családjában az egyik megkérdezett lány, aki ösztöndíjasként külföldre utazott és munkát kapott. Ő alapvetően a magyar és külföldi cigányokhoz való viszonyulás különbségeit emelte ki. Míg itthon a buszon nem volt hajlandó mellé ülni senki, addig külföldön teljes mértékben emberszámba vették. Érdekesnek tartja, hogy sokszor nem tudják megállapítani a származását, inkább indiainak nézik mintsem cigánynak. A másik megkérdezett végzős joghallgató úgy nyilatkozott, hogy nehéz volt szakítania családja muzikus gyökereivel de érezte, hogy a jogi pálya biztosabb megélhetést nyújt a számára. Tanulmányai mellett egy ifjúsági segítő szervezetben tevékenykedik, ahol középiskolásoknak segít a továbbtanulásban. Másik, történelem szakot végzett fiatal lány arról számolt be, hogy ő lényegében a támogató rendszer terméke vagyis a Ghandi gimnázium és Romaversitas program nélkül nem jutott

volna el a diplomáig. Ő úgy látja, hogy sajnos a cigányoktól való félelem már egyfajta népbetegség lett. Ugyanakkor fontosnak tartja, hogy egy jogállamban mindenkinek megadassanak azok a lehetőségek, amik neki is megadattak.

A 90-es évektől kezdődően indultak olyan kezdeményezések, melyek a cigányság továbbtanulásának lehetőségeit szélesítették, ezek a nemzeti és etnikai kisebbségek oktatásának sajátos elveként jelentek meg a Nemzeti Alaptantervben. Kimondták, hogy az oktatási rendszerben a különböző kisebbségeket azonos tisztelet és védelem illeti meg mind egymástól, mind a többségtől. Olyan alapítványok, programok, intézkedések indultak meg, melyek hazánk legnagyobb létszámú etnikai kisebbségének szociális felzárkóztatását tűzték ki célul.

- A Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány

1997-ben 401 középiskolást és 128 felsőfokú oktatásban résztvevő fiatalot juttatott összesen 29 milliós támogatáshoz. 1998-ban 540 középiskolás és 103 felsőfokú oktatásban résztvevő jutott egy 37 millió forintot meghaladó keretösszeghez. Az alapítvány 2011-ben megszűnik, feladatát nonprofit gazdasági társaságok és központi költségvetési szervek veszik át.

- A Magyarországi Cigányokért Közalapítvány

Az alapítvány 1997-ben 25 millió forintot fordított 272 általános iskolába és szakiskolába járó fiatal ösztöndíj támogatására, mely összeg 1998/99-es tanévben 30 millióra emelkedett. Az ösztöndíjak érintik az általános iskolában tanuló jeles eredményt elérő (Czinka Panna ösztöndíj), valamint a jó eredményt elért fiatalokat. Ösztöndíjat kaphattak továbbá azok a fiatal felnőttek, akik félbeszakadt tanulmányaikat folytatva kívántak érettségi bizonyítványt szerezni.

- Gandhi Közalapítvány

1992-ben jött létre, 1996-tól lett közalapítvány. Célja olyan nemzetiségi, érettségit adó intézmények létrehozása és működtetése volt, melyek versenyképes tudással rendelkező diákokat nevelnek ki elősegítve a roma értelmiség kialakulását, valamint a magyarországi roma társadalmi integrációját.

- Romaversitas Alapítvány

A felsőoktatásban tanuló roma fiatalok képzési és ösztöndíjprogramja, amely tizennégy éve foglalkozik egyetemista és főiskolás roma hallgatók támogatásával. A halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok számára az anyagi támogatás mellett készségeiket fejlesztő, hátrányaikat kompenzáló képzési programot nyújt, hogy a diákok tanulmányaikat sikeresen befejezzék, és versenyképes tudással kerüljenek ki a munkaerőpiacra. Az alapítvány kétfordulós felvételi eljárás során választja ki hallgatóit, a felvételt nyert fiatalok ösztöndíjas jogviszonya a diploma megszerzéséig, illetve tagságuk megszűnéséig tart. Ösztöndíjmegvonással vagy szerződésbontással is járhat, ha a hallgató tanulmányi eredménye nem éri el a közepes rendűt, vagy ha nem teljesíti a Romaversitas képzési programjában vállalt kötelezettségeit. Az alapítvány a 2010-2011-es tanévben 50 fiatalot támogat, akik Péctől Szegedig az ország tizenkilenc felsőoktatási intézményében, a mechatronikai mérnöktől az orvoson keresztül a szociális munkásig harminchét különböző szakon tanulnak.

Néhány cigány oktatási intézményt is kiemelhetnénk, melyek tevékenysége a mai napig meghatározó a továbbtanulás szempontjából:

- Kalyi Yag Roma Nemzetiségi Szakiskola

A Budapesten működő iskolát a Kalyi Yag Művészeti Egyesület hozta létre 1993-ban. A szakiskolába az általános iskolai vég bizonyítvánnyal rendelkező fiatalok járhatnak. Az intézmény célja az, hogy a 14-25 éves korú szakképzetlen fiatalok juthassanak egy olyan 2 éves képzéshez, mely nyitottá teszi őket a későbbiekben egy újabb oktatási intézmény irányába.

- Józsefvárosi Tanoda

Alapítója a Józsefvárosi Tanoda Alapítvány, mely nevében is hordozza alapcélkitűzését: elsősorban a főváros VIII. kerületében élő cigány gyermekek iskolai sikerességének javítására és a továbbtanulásuk elősegítésére szövetkeztek. A képzésben 48 fő vesz részt folyamatosan, melynek 98%-a roma nemzetiségi. Mindenképpen meg kell említeni, hogy nem hagyományos oktatási forma, így a normatívák csak részben igényelhetők az esetükben. Jelentős támogatást a működésükhöz a Soros Alapítvány valamint különféle holland alapítványok adnak.

- „Roma Esély” Alternatív Alapítványi Szakiskola

A szolnoki szakiskolát a Lungo Drom Országos Cigányszövetség hozta létre 1996-ban. Az iskola célja az, hogy a középiskolából kimaradó, jelentős szociális hátránnyal, általános és szakirányú műveltség hiányával rendelkező cigány és nem cigány fiatalok szakképzettséghez jussanak.

- Ariadne Szakképzési és Karriertervezési Iskola

Az Ariadne kulturális Alapítvány hozta létre 1997-ben Budapesten. Az intézmény segítséget kíván nyújtani mindazoknak, akik képzési hiányosságokból eredően munkanélküliek. Az FMK-val közösen pályaeorientálnak és képeznek évente 90-110 fiatalot, cigányt és nem cigányt egyaránt.

- Alapítványi Munkaiskola, Edelény

Az oktatási projektet 1990-91 között egy gyógypedagógusokból álló munkacsoport dolgozta ki. Az 1996/97-es tanévben 67 fő enyhe és középsúlyos értelmi fogyatékos, zömmel cigány származású általános iskolás korú valamint óvodás járt.

- Gandhi Gimnázium és Diákotthon, Pécs

Az intézmény fenntartója a Gandhi Közalapítvány. A közalapítvány célja az, hogy óvodák, általános és középiskolák alapításával és fenntartásával segítse elő a nyitott szellemű, a tudományok iránt fogékony, népéhez és anyanyelvéhez kötődő fiatalok oktatását.

- Általános Iskola, Nyírtelek

Az intézmény nyolcosztályos iskola, ahol a cigány tanulók vannak túlsúlyban. A cigányprogramot 1996-ban indították el. Céljuk minél több gyereket bejuttatni a középfokú oktatási rendszerbe.

- Collegium Martineum, Mánfa

Létrehozásának ötlete 1996-ban fogalmazódott meg az Alsószentmártoni Római Katolikus Egyházközség, a St. Martin Caritas, a Pécs Egyházmegyei Caritas, valamint tehetséges cigány fiatalok gondolkodásának eredményeképpen.

Összességében megállapítható, hogy a cigány kultúra, a szokások, a mesterségek és hagyományok mind hozzájárultak a magyar kulturális töke kialakulásához az évszázadok során, így napjainkra a cigányság helyzetének kérdése szinte egybefonódott a magyar nemzetiségi kérdésekkel. Ezt támasztja alá az tény, hogy 1995 óta a kormányok a cigányság felemelkedésének elősegítését már nem tekintették kizárólag kisebbségi ügynek. Természetesen a cigányságot, mint különálló etnikumot kell kezelni, mégis akár oktatási, akár politikai, akár társadalmi szempontból közelítjük meg, mindenképp találunk közös pontokat, a magyar nemzetet is érintő kérdésekkel. Ezért kiemelten fontos, hogy az egyes területeken naprakész megoldásokkal szolgáljon a kormány.

EGÉSZSÉGÜGYI HELYZET, HIÁNYOS TÁPLÁLKOZÁS

A magyarországi cigányság társadalmi integrációjának lényeges kérdése egészségügyi állapotuk javítása, valamint – ezzel részben összefüggésben - megfelelő mennyiségű és minőségű táplálékhoz juttatása. Már könyvtári irodalma van a Kádár-korszakban megvalósított, KÖJÁL-irányította „kényszermosdatási” programnak, de az 1970-es évekbeli

telepfelszámolási program is közvetve az egészségügyi helyzetük általános javítását célozta. Szőke Kitti a 2010-es évek elején Érpatakon végzett terepkutatást, fő kutatási kérdése a táplálkozás volt. Ha ebből az esetből nem is alkotható általános kép, mégis nagyon sok falusi cigányközösség él hasonló körülmények között, így a példa mégiscsak túlmutat önmagán.

A terep jellemzése

A 2010-es év folyamán háromszor jártunk a faluban rövidebb, hosszabb időre. Első alkalommal augusztusban töltöttünk el a faluban egy hetet, majd októberben tértünk vissza. Legutoljára pedig decemberben egy disznóvágásra voltunk hivatalosak. Az ott eltöltött két és fél hét alatt a faluban élő cigány népesség helyzetével foglalkoztunk. Munkánk során igyekeztünk az interdiszciplináris megközelítésre. A faluban való munkát kérdőívezéssel kezdtük, amelynek célja egy általános kép kialakítása volt a faluban élő cigány lakosság helyzetéről, emellett egyénileg készítettünk interjúkat. Sok esetben az utcán való sétálgatás közben találtunk beszédpartnert, ezekből a spontán társalgásokból is nyerhettünk információkat, valamint résztvevő megfigyelőként vehettünk részt egy disznóvágáson. A telepi élet rekonstruálásában az emlékezet mellett segítségünkre volt egy 1957-ben készült tanácsi felmérés is. Fontos kérdés, hogy mi alapján döntöttük el, hogy kik a cigányok. Ahogy Szuhay Péter is említi, két végső pontja van annak, hogy hogyan közelítjük meg a csoportot: az egyik a kijelölő módszer, ami abból indul ki, amit a társadalom többsége állít (tehát egy külső reflexió), a másik pedig a választó álláspont, amely az etnikai önmeghatározást veszi alapul (önreflexió). Mi elsősorban a belső önmeghatározást vettük figyelembe, de mivel azok a kategóriák amivel a cigányság, mint elkülöníthető csoport leírható külső konstrukciók, ezért a többségi társadalom (vagyis a faluban élő magyarok) nézőpontját is érdemes figyelembe venni. Érpatakon ez a két meghatározás nem áll távol egymástól, akit cigánynak mondanak, az annak is vallja magát. Érpatakon ma elsősorban a leszármazás alapján tartják számon a cigányokat a falun belül. A 2000 fős településen körülbelül 300-450 főre becsülhető a cigány lakosság száma. A faluban élő cigányok romungró származásúak, azaz magyar cigányok: nincs közös nyelvük, közös hagyományaik, meglehetősen heterogén csoportról van szó, akik nem alkotnak közösséget. Életmódjukban, anyagi helyzetükben ma nagyon különböznek egymástól, ám ez nem volt mindig így. Az 1990-es évekig a faluhoz cigánytelep tartozott. A telep a 19. század végén alakult ki, amikor két székely katonaszökevény cigánylányokkal való házasságkötésük után a falu szélén telepedtek le. A telep lakossága folyamatosan bővült, a telep lakói gyakran más közeli falvakból hoztak maguknak asszonyt. A cigánytelepen élöket, tehát a múltban nem az etnikai összetartozás tudata tartotta össze, hanem a kirekesztettség és a hasonló életkörülmények és lehetőségek, amelyek hasonló életmódot tettek lehetővé számukra. A falun kívüli lakóhely egyértelmű határt húzott magyarok és cigányok között, a katonaszökevények székely mivolta, hamar feledésbe merült. Ilyen módon sokkal inkább szociális, mint etnikus kategóriaként kell tekinteni az érpataki cigányokra. A telep felszámolása nem mesterséges úton történt, az ott élő cigány lakosság önszántából döntött a kiköltözés mellett. Az első kiköltözők az 1970-es években hagyták el a telepet, céljuk életkörülményeik javítása volt. A faluba való beköltözéssel kezdődött meg a cigány népesség társadalmi és finansziális differenciálódása. A beköltözés (vagy a telepről való kiköltözés) az életmód megváltozásával járt, új mintákat, új stratégiákat kellett elsajátítani és alkalmazkodni kellett a többségi társadalom elvárásaihoz. A faluba beköltöző cigányok nem egy helyre csoportosultak, szétszórva élnek, bár a rokonok, akik között megvan a belső szolidaritás, igyekeztek minél közelebb költözni egymáshoz. A cigány népesség a falun belül nem egységes, vannak módosabbak és mélyszegénységben élők közöttük, ők területileg is elkülönülnek. A falu központja felé lakik a legkevesebb cigány. Kiugró a családok száma a Kossuth utcában, amely a falu délnyugati, lepusztuló félben lévő, részében található, ezt az utcát a magyar fiatalok csak B13 néven emlegetik (egy film alapján, aminek címe B13- A

bűnös negyed). Ebben a részben indult meg újra a cigány családok tömbösödése, általában az új beköltözők is itt vásárolnak lakást, mivel itt a legolcsóbb az ingatlan. Legperifériusabb helyzetben a falun belül két hajléktalan van, akik a már nem lakott omladozó házaknál húzzák meg magukat, illetve egy testvérpár, akik falunk a kívül, a közeli erdőben saját maguk által összetákoltt kunyhóban élnek. A faluba való beköltözés és elkülönülés nem véletlenszerű, szimbolikusan kifejezi egyfajta hierarchiát a falu cigány lakosságán belül.

A táplálkozáskultúra

A táplálkozás minden kultúra meghatározó része. Az ételek fogyasztása biológiai szükséglet, a szükségletek kielégítésén túl azonban kulturális tartalmakkal, szimbolikus jelentésekkel is feltöltődik. A táplálkozáskultúra nem csupán a fogyasztott ételekkel és azok elkészítésével áll összefüggésben, hanem a vallással, a természeti környezettel és az egész életmóddal. Az egyes épületek, azok felszereltsége, a megélhetési lehetőségek, az adott táj hagyományai és a lokális hagyomány mind befolyásolják a táplálkozáskultúrát. Az életkörülmények megváltozása maga után vonja az életmód változását is: új minták alapján kell szerveződnie az életnek. A cigány közösségekben való gyűjtéshez Bódi Zsuzsanna módszertani füzetét nyújthat segítséget, melyben felhívja a figyelmet arra, hogy a népesség történetét, életkörülményeit és táplálkozási szokásainak rendszerét komplex módon kell elemezni. A táplálkozásnak vannak szubjektív és objektív meghatározói. Szubjektív meghatározók az egyéni ízlés, ki, milyen példát látott, mi a megszokott számára. Az objektív meghatározók, azok a dolgok, amelyek az egyén felett állnak: a természeti adottságok, a megélhetési lehetőségek, az anyagi helyzet. Véleményem szerint a faluban lévő cigányok mai helyzetének vizsgálatakor a John Berry által meghatározott különböző akkulturációs stratégiákat (asszimiláció, integráció, szeparáció, marginalizáció) is figyelembe kell venni, mivel az életmódra, így a táplálkozásra is hatással van, hogy milyen stratégiák alapján szervezik mindennapjaikat, kölcsönhatásba lépve egy új csoporttal (a falu magyar lakosságával). Az érpataki cigányoknál az 1970-es évek óta gyors ütemű életmódváltási folyamatot játszódott le. Dolgozatomban azt szeretném bemutatni, hogy mi módon hatott ez a változás a táplálkozásra. A következőkben a táplálkozás egyes aspektusait fogom ismertetni, a változásokra koncentrálni. Szó lesz a család és a nemi szerepek változásáról. Az étkezéshez szükséges nyersanyagok beszerzéséről és ezzel összefüggésben a jövedelemforrásokról, valamint a háztartás felszereltségéről, ezeken a területeken leglátványosabb a változás a települési élethez képest, majd az étkezési szokásokról. A vendéglátás témakörét külön részben tárgyalom, mivel ez nem csupán egy gesztus, hanem egyfajta szimbolikus önreprezentáció, társadalmi funkciói is vannak. Majd utoljára szélsőséges példaként mutatom be a periférián élőket. Nem térek ki azonban a fogyasztott ételek körére.

A család, és a nemi szerepek változása

A telepen a férfiak és a nők együtt biztosították a család megélhetését, együtt jártak dolgozni. A nő feladata volt a főzés és a gyermeknevelés. A fiúgyermeknél az volt az elvárás, hogy amint munkaképes lesz, részt vegyen a család fenntartásában. A fiúgyermek már egész korán munkát vállaltak. Ha mindkét szülő dolgozott a lányoknak kellett elvégezni az otthoni feladatokat: az idősebb testvér vigyázott a kisebbekre, ő készített ételmezt. A tudás átadásának egyszerű voltát jelzi ez a mondat: „Mondtam neki: Hámozzad a krumplit!- ha nem volt jó a fejire vágtam.” A lányok korán férjhez mentek, ilyenkor meg kellett tanulniuk gondoskodni családjuk eltartásáról. Úgy tartották: „Ha emberrel le tudsz feküdni, tanulj meg főzni is!” A fiatal párok, amikor összeálltak külön költöztek szüleiktől és saját gyermekeket vállaltak. A gyerekek nem jártak iskolába és az 1957-es felmérésben csak egy családnál jelenik meg az igény, hogy a gyerekek tanuljanak. A családban a vezető szerep ekkor is és ma is a férfiaké volt. A nő feladata ma is inkább a háztartás vezetése és a gyereknevelés. Mára a gyermekek

helyzete megváltozott, iskolába kell járniuk és több családnál is a tanulás, mint fontos tényező jelent meg, általában valamilyen szakma kitanulása az elsődleges cél. Mára a családalapítás időpontjával együtt a női szerepek elsajátítása is hátrébb tolódott. Az egyik családnál három generáció él együtt: nagypapa, nagymama, két lányuk az egyik lány férje és gyermekei is velük élnek. Érdekes, hogy míg az idősebb lány már tizennégy éves korában átvette anyjától a háztartás, tehát a hagyományos női szerepkört tölti be, addig a fiatalabb főiskolára jár, szülei értelmiségi pályára szánják. Jellemző az idősebbek tisztelete, a családi hierarchiában az idős özvegyasszonyok állnak legfelül. Miután gyermekeik megházasodnak az ő dolguk már csak a „nagylyányoskodás”, ahogy az egyik adatközlőm fogalmazott: neki mára „öt konyhája van” és mindig oda jár, amelyik éppen jobban tetszik, ma is menyével és unokáival él együtt. A háztartás feladatait tehát régebben már lánykorukban elkezdték megtanulni a fiatalok, de a teljes tudásra és helytállásra csak a férjhez menetelük után volt szükség. Az idősebb generáció általában nem anyjától, hanem anyósától sajátította el főzési ismereteit. Érdekes a különböző generációk egymásra való reflexiója. Egy idősebb asszony nem szereti azokat az újabb számára nem megszokott ételeket, amelyeket menyé készít, a menyé viszont azt állítja, hogy anyósa nem tud főzni, itt az egyéni ízlésen túl közrejátszik az is, hogy a sokáig telepen élő asszony és magyar menyé különböző ízvilágban „szocializálódott”. Egy másik családban az öregasszony földbeásással tartósítja télen zöldségeit, lánya szerint ez a módszer kifejezetten undorító.

Az alapanyagok beszerzési lehetőségei és a megélhetési lehetőségek

A cigánytelepen a megélhetés lehetőségei alapvetően minden családnál ugyanazok voltak. Az ételkészítéséhez szükséges alapanyagok beszerzésében meghatározóak a jövedelmi viszonyok. Mint Bódi Zsuzsanna is említi a cigányok beszerzési forrásai igen bizonytalanok voltak. Mivel a faluból kiszorult cigány népesség nem vett részt az önálló mezőgazdasági termelésben, megélhetésük alapja a paraszttal való kapcsolat volt. Az Érpatak melletti telepen élő cigányok bevételi forrását a tavasztól ősziig terjedő időszakban a sármunkák, a vályogvetés, a kemence- és padlástapasztás, biztosították, télen pedig a kosár, illetve a lábtörlőfonás. Ezekért a tevékenységekért cserébe pénzt vagy ételkészítést kaptak. Mindezek mellett fontos felsorolni azokat a tevékenységeket, amelyek plusz bevételt biztosítottak. A cigányok a sármunkákon kívül gyakran vállaltak egyéb alkalmi munkákat a faluban élő gazdáknál, akik ezekért cserébe általában természetben fizettek, tojást, krumplit, szalonnát adtak nekik. Látható, hogy magyarok és parasztek között kialakult a patrónus-kliens viszony, ez olyan viszony, ami a kölcsönös kapcsolaton alakul, de nem mellérendelő, egy bizonyos hierarchiát feltételez a felek között. A cigányok számára további bevételi vagy ételkészítési forrást jelentett a gyűjtögetés, általában gombát vagy az erdőben megtermő gyümölcsöket gyűjtötték. Miután a parasztek betakarították terményeiket, a telep lakossága csapatostól vonult ki a földekre, hogy a maradványterméseket összegyűjtsék, ezt nevezik böngészésnek vagy mezerelésnek. A hús fogyasztásának lehetőségét pedig az orvvadászat, a parasztoktól kapott vagy a döggútból kiszedett elhullott állatok biztosították. Az ételkészítési alapanyagok, ahogy Szuhay Péter is írja, a paraszti konyha alapanyagával megegyeztek, mivel a nyersanyagok nagy részét munkájukért cserébe tőlük kapták. Ivóvizet a teleptől 100-200 méterre lévő kútból nyertek. A szocialista gazdaság iparosító törekvéseinek következtében az 1960-as évektől az érpataki cigányok is elkezdtek segédmunkásként dolgozni és egy részük a közeli városokban vagy Budapesten vállalt munkát és ingázó életmódba kezdett. Az olyan cigánymesterségek, mint a sármunka és fonás háttérbe szorultak. Ez egyes családoknál lehetővé tette a tőkefelhalmozást és a telep elhagyását. Már utaltam arra, hogy a telep elhagyása hosszú folyamat és a beköltöző cigányok más-más utakat választottak a boldogulásra, így alakult ki mára az a heterogén közösség, amit Érpatakon láthatunk. Az itt élő cigányok közül még mindig nagyon kevésnek van állandó, bejelentett munkahelye, nagy

részüknek alkalmi munkákból, szociális segélyekből él. A különböző életstratégiáknak nyoma van az alapanyagok beszerzésének módszerein is.

A következőkben a mai viszonyokat szeretném körbejárni.

A lekérdezett kérdőívekből kiderül, hogy a családi jövedelemnek általában több mint felét költik élelmiszerre. A legszükségesebbnek ítélt alapélelmiszerek a hús, a tészta és a krumpli.

Az élelmiszerek beszerzésének több formája is van:

Vásárlás:

A faluban több bolt is van, változó kínálattal és változó árakkal, minden boltban megfordulnak cigányok is. Azonban a nagybani, egész havi szükségletet kielégítő bevásárlás (mely egyértelműen az előre gondolkodás, tudatos tervezés jele az egyik napról a másikra élés stratégiájával szemben), azokra a családokra jellemző, akik a John Berry által megfogalmazott akkulturációs modell alapján az asszimiláció és az integráció fogalmához állnak közel. Ezek a családok a fizetés megérkezéskor a közeli városokban lévő nagy bevásárlóközpontokban veszik meg az egy hónapra elegendő élelmiszert, ilyenkor 40-50 ezer forintot hagynak a boltban. Létezik a bevásárlóközpontokba járásnak egy szervezett formája is, az egyik lakos, akinek van autója, a benzinköltség fejében fuvarozza a vásárolni vágyókat. Azonban emellett is mindennapos a boltba járás, de nem olyan jelentőségű, mint a szegényebb rétegeknél, akik apróbb tételekben veszik meg az élelmiszert és jellemző rájuk a tervtelenség, Oscar Lewis ezt a szegénykultúra jellegzetességének tekinti. Mindig csak annyit vesznek, amire éppen futja. A segély megérkezésekor a szegényebb családokban a dőzsölés jellemző. A boltosokkal folytatott beszélgetés alapján is ez mondható el, ilyenkor vásárolnak a legnagyobb tételben és ilyenkor engedhetnek meg olyan „luxuscikket” a gyerekeknek, mint a csoki és a csipsz.

Kertművelés, állattartás:

Az alapanyagok beszerzésének másik módja az, ha saját maguknak termelik meg. A kertművelés és állattartás az alacsonyabb presztízsű falurészekben nem jellemző, ha a miértjére kérdezzük a válasz általában az, hogy a többi cigány úgyis kilopná azt, amit megtermeltek. A falu centrumához közelebb lakókra viszont jellemző. Az egyik családnak két ingatlan is tulajdonában van Érpatakon, bár csak az egyiket házban laknak, a másik kertjét is beültették. Több családban tartanak sertést, amely húsának egy részét levágás után saját fogyasztásra tárolják, egy részét pedig a faluban eladják, más család hasonló céllal tart baromfit. Itt is van különbség módosabbak és szegényebbek között, az egyik asszony csak időszakosan ritkán tart állatot, vett a faluban egy libát, azt a fűskamrában hizlalta, amíg úgy nem ítélte, hogy le lehet vágni. Ő egyrészt azért nem tart állatot, mert nem tudná miből etetni, másrészt pedig a házához nem tartozik megfelelő gazdasági udvar. A kiskertet művelők igyekeznek, minél sokszínűbben beültetni kertjüket. Az hogy mit ültetnek évről évre változó, a lényeg az, hogy ezeket utána ne kelljen már a boltban megvenni, esetleg a fölösleget el lehessen adni.

A csere:

Erre példát csak egy cigányasszonytól halottam. Ő egyedül él és elmondása szerint nagyon jó kapcsolatot ápol a magyar szomszédjaival, előfordul, hogy javaikat elcserélik, attól függően, hogy kinek mire van szüksége. Számára még erősen élnek azok a kölcsönös kapcsolatok magyar és cigány között, amik a telepen épülhettek ki. Nála figyelhető meg egy afféle a megszokottól eltérő patrónus-kliens viszony kialakulása: az egyik magyar szomszédja átjár neki segíteni a kerti munkába és cserébe ételmezt kap, azonban ebben a kapcsolatban nem éreztem az alá-fölé rendeltségi viszonyt, inkább csak kölcsönösséget.

A háztartás felszereltsége

Ebben a részben a táplálkozáshoz kapcsolódó tárgyi kultúra megváltozását szeretném bemutatni. A telepen a cigányok általában egysejtű sárkunyókban, veremházakban laktak, de némely család kétsejtű, fennálló vályogházban lakott, szoba-konyhás beosztással. A telepi lakhelyek berendezése igen szegényes volt, a legfontosabb bútor a fekhelyül szolgáló díkó volt, illetve a csikós spór, amely nem csupán az étel készítés funkcióját látta el, hanem télen fűtőeszközként is működött, ezek mellett lehetett esetleg saját készítésű szekrény vagy asztal. Nyáron az udvaron főztek, az úgynevezett kútkán (vályogot raktak le és betapasztották, volt aki le is meszelte, erre vaslapot helyeztek). Tüzelőt az erdőből szereztek, vagy a gyerekek zsákokban gyűjtöttek kukoricacsutkát és azt tüzelték el. A főzés eszközkészletére nem volt jellemző a differenciáltság. Az asszonyok 10-15 literes lábasokban főztek. Evőeszközként csak kanalat használtak, és zománcos kistányérokban ettek, ha nem jutott mindenkinek, akkor közös tálból fogyasztották el az ételt. A telepről való kiköltözés nagy változást idézett elő a tárgyi kultúra elemeiben. A háztartások azonban nagyon eltérőek. Az idősebb korosztálynak nincs igénye a technikai újításokra, számukra ezek idegenként hatnak és pótolhatóak, egy idősebb asszonynál például olyan technikák maradtak fenn a tárolásra, mint a hús lesütése vagy a zöldségek földbe ásása. A tárgyi kultúrát egyszerre alakítják az egyéni igények és a szociális helyzet. Mivel a rendelkezésre álló tér megszabja a mindennapi élet keretét, az olyan jobb módú családoknál, akik maguk által tervezett lakásban élnek, a terek funkciói egyértelműbbek, mint azoknál, akik csak beköltöztek egy-egy épületbe. Fontos a lakóház kommunális ellátottságának is a figyelembevétel. A konyha szinte minden háztartás központi helye. A különállása a lakás többi részétől azonban nem egyértelmű. A konyha gyakran egybeesik a hálótérrel, ennek egyrészt a helyhiány az oka valamint az, hogy a telepi körülményekhez hasonlóan télen a spórral fűtenek, így a konyha időszakosan új funkciót is kaphat telente. Az egyik családnál bár van külön konyha, nyaranta mégis kiviszik az udvarra régi sparheltjüket és inkább ott főznek, ez talán a telepi élet alatt berögzült szokás, de lehetséges, hogy egy teljesen új mintakövetési mód, még hozzá a nyári kertipartik hangulatának megteremtésére, ami a polgári kultúra jellemzője. Sok helyen még mindig a sparhelt használata elterjedt, a módosabb családoknál már megjelenik a gáztűzhely. A hűtő és a mikrohullámos sütő viszonylag elterjedt az olyan háztartásokban, ahol be van vezetve az áram és ahol van igény rá. Az étkészletek, evőeszközök száma megnőtt a háztartásban. Szinte mindenhol jellemző az üveges vitrin megjelenése, amelyben a díszes, reprezentatív ét- és italkészleteket teszik közszemlére, ezek használati funkcióba csak az ünnepekkor vagy vendégek fogadásakor kerülnek, nem csupán a konyhában, a lakás bármelyik szobájában megtalálhatóak. A tárgyak funkciója a körülményeknek megfelelően átértelmeződhet, plusz tartalmat kaphat. Mint ahogy a spór válhat fűtőeszközzé, úgy a hűtőből is lehet tároló. Az egyik háztartásban, ahol kikötötték az áramot és így a hűtőszekrény régi minőségében használhatatlanná vált, az edények és a nem romlandó élelmiszerek tárolójává vált. Telente pedig az ablak válik ideiglenesen „hűtővé”, ilyenkor ki lehet rakni az ételt estére, hogy ne romoljon meg. Sok helyen a víz sincs bevezetve, erre megoldást, a falu különböző részein lévő kutak jelentenek.

Étkezési szokások

A telepi élet keretein belül nem alakulhatott ki egységes étkezési rend, valamint az étkezés szabályrendszere sem. Az, hogy mikor mennyi élelmiszer állt rendelkezésükre a munkakapcsolatok sikerétől függött. Az étkezés helyszíne, úgy mint a főzés, szezonálisan változó volt. Nyáron, jó időben kint ettek az udvaron, télen pedig mindenki ott, ahol talált magának helyet: ágyon, asztalnál, vagy a földön. Rendszertelenül étkeztek, annyiszor ettek ahányszor jutott és „mindent, ami sorba jött”, az éhezés sem volt ritka jelenség. Ha vályogot vetettek, az asszonyok a helyszínen főztek ki, míg a férfiak a vályogot hordták, minden család

saját magának készítette el ételét. Az étkezési rend egységesüléséről ma sem lehet beszélni. Arra a kérdésre, hogy hányszor étkeznek egy nap, a válasz hogy annyiszor ahányszor megéheznek, az hogy ki hányszor eszik egy nap egyéni kérdés. A főzés ideje nem meghatározott, amikor az asszony felkel, akkor főz. A meleg ebéd és vacsora fogyasztása általában jellemző, ezek elfogyasztásának időpontja azonban nem a megszokott időpontokkal határolódik be. Ennek okát abban látom, hogy az élet ritmusát nem a napi munka határozza meg, mivel általában (az iskolába és óvodába járó gyerekeken kívül) mindenki otthon van, és csak időszakosan dolgozik, az egyes háztartásokban más-más tényezők határozhatják meg a napi rutint. Az étkezés helyszíne nincs az asztalhoz kötve. Talán a telepen töltött évek hatása köszönhet vissza annál, az integrálódó szándékú családnál, akiknek rendezett konyhájuk van, tudatosan terveznek előre, mégis az asszony legjobban a földön ülve szeret enni. Egy másik háztartásban egy idős cigányasszony lakik együtt magyar menyével és unokáival, míg a gyermekek és anyjuk rendszeresen együtt étkeznek az ebédlőasztalnál, az idősebb asszony soha nem ül le velük az asztalhoz enni, inkább eszik a kanapén, a neki tetsző időpontokban. Véleményem szerint ahhoz, hogy az étkezésnek kialakul-e kötött szabályrendszere, az függ a szocializációs folyamattól és attól, hogy az egy háztartásban élőknek van-e kötött napi rutinjuk. Ahol úgy nőttek fel, hogy minden nap esetleges volt, ott nem volt indokolt az sem, hogy a napot beosszák és az étkezés szokásait ilyen módon szabályokhoz kössék.

Vendéglátás

Egy asszony, amikor a cigányok és magyarok közötti különbségekről beszélgettünk abban látta a legnagyobb eltérést, hogy a cigány mindig szívesen fogadja a vendéget a magyarokkal ellentétben. Sérelmezte, hogy amikor magyaroknál járt volt olyan, hogy még egy kávéval sem kínálták meg. A cigány családokra valóban jellemző, hogy akármikor betérsz hozzájuk, mindig megkínálnak minimum egy kávéval. Meg kell jegyezni azonban, hogy mi (magyar, egyetemista, fiatal lányok, akik minden cigányhoz bekéredzkedtek) eleinte a faluban egyfajta különlegességnek számítottunk, a hozzánk való viszonyulás vendégként, így biztosan más volt, mint a megszokott látogatókhoz. A kínálás gyakran már-már megterhelő tukmálásba fordul át, amit nem lehet visszautasítani. Amíg vendégségben voltunk nem maradhatott üres a poharunk és mindig volt előttünk valami. Ennek hátterében két dolgot látok: egyrészt egyfajta tesztelés, hogy hajlandó vagy-e elfogadni, amit ők adnak. Nem nézed-e le őket. Ilyen szituációval kerültem szembe, amikor az utcán megállított egy lány, akinek a családjánál már jártunk, megkínált a szotyijából, amikor elfogadtam tőle, felderült az arca, mert ezzel a gesztussal bebizonyítottam számára, hogy nem vagyok beképzelt. Más esetben az étel kínálása az önreprezentálás eszköze. A cél bebizonyítani, van miből adni és amit adnak az legalább annyira jó, sőt még jobb is mint a magyaroké. A családok közötti szimbolikus vetélkedés is az ételek által realizálódik. Egymás után két este is szalonnasütésre voltunk hivatalosak, két olyan családhoz, akik egymással szoros rokonságban állnak (ezzel a két családdal ápoltuk a legszorosabb viszonyt a faluban). Az első este után a második olyan érzés volt, mintha túl akarnának tenni az előző családon. Némelykor ez a fajta önreprezentálás már-már erőn felülinek tűnt. Egy esetben megbeszéltük, hogy miután befejeztük a munkánkat a falu többi részében estére betérünk egy családhoz, meglepődve tapasztaltuk, hogy italon kívül nem kínálnak meg minket semmivel. Mint másnap kiderült vacsorával készültek nekünk, de mi később érkeztünk a vártnál, így a kihűlt, nem friss ételt már nem akarták nekünk tálalni, ezért az egészet kidobták. A kínálás mögött a vendég iránti tisztelet is megmutatkozik: nem kínálnak olyan étellel, ami nem friss, nem esznek velünk egy asztalnál, megvárják, amíg mi megettük, ők csak azután jönnek. Egy idős néninél, amikor kávéval kínáltak, mi a vitrinből kaptunk poharat, nem a mindennapos használatúak közül. Az étkezésnek a hétköznapiakon túl van egy ünnepi szintje, amit a mindennapok szintjétől el kell határolni. Ilyenkor a pazarló

bőség a jellemző. A legfontosabb ünnepi alkalmak a ballagás, az áldozás, az esküvő és a karácsony.

Szélsőséges példák

A településen belül legperiférikusabb helyzetben két hajléktalan van, mentális állapotuk miatt azonban nem lehetett velük szóba elegyedni, de többször lehetett látni őket kukázás közben a falu főterénél. Helyzetükön talán javít valamelyest, hogy ismerik őket a faluban, így mások jóindulatára is számíthatnak. A másik szélsőséges példa az az idősebb testvérpár, akik a falun kívül az erdőben, félig földbe ásott kunyhóban laknak. Ez a helyzet tudatos választás eredménye, megelégetve a sok konfliktust, inkább az erdei élet mellett döntöttek. Náluk majdhogynem a telepi élet körülményei rekonstruálódnak. Állandó „bevételüket” mindössze a testvérpár egyik tagjának szociális támogatása jelenti, ebből élelmiszert és alkoholt vásárolnak. Kiegészítő jövedelemforrásként említhető meg a kosárfonás, amit még ma is gyakorolnak, az így készült termékeket az újfahértói piacon próbálják meg értékesíteni. Emellett halászatból, vadászatból és gyűjtögetésből nyernek élelmiszert. Az önfenntartásra való törekvés is megjelenik, a ház mellett karóra felfuttatva termelnek paradicsomot, emellett tököket is ültettek, régebben más zöldségekkel is próbálkoztak, ezek termesztésére azonban nem volt alkalmas a környezet. Életük a szegénykultúra keretei között szerveződik. Tárgykultúrájukat a már lehasznált, innen-onnan összegyűjtött tárgyak felhalmozása jellemzi, egy részét a régi szeméttelről gyűjtötték, más részét pedig a faluban élő rokon lehasznált tárgyai alkotják. A sütés-főzés helyére a szezonális átrendeződés jellemző, nyáron kint a két téglából, egy vaslapból és egy hűtő hátsó rácsából (így a főzés és a grillezés egyaránt lehetővé válik) összeállított kútkán készítik ételeiket, télen pedig a bent lévő spóron. Az udvaron különböző méretű és funkciójú lábosok és fazekak vannak, ezeket a fákra akasztva tárolják, emellett a fákhöz erősítve jelenik meg a fakanál és a villa is. A használt edények pedig egy saját készítésű padra kerülnek. Tárolóeszközként egy, az oldalára fordított régi hűtőt használnak, ebben a nem romlandó boltban vásárolt élelmiszereket tartják. A nem romlandó élelmiszerekből többet vásárolnak, ha jut pénz húsrá, akkor nyáron csak annyit vesznek, amennyi egy főzésre elegendő, télen a hóban tudják tárolni. Esővizet műanyagbordóban gyűjtik, illetve a földön heverő palackokban hordják a kútról az ivóvizet. A napi étkezések száma nem stabil, sokszor attól függ, mennyi alkohol van, de a meglévő alapanyagokból sok mindent el tudnak készíteni (egyik ott jártunkkor például töltött káposztával kínáltak minket).

Dolgozatomban a táplálkozás egyes aspektusainak változását próbáltam körbejárni. Véleményem szerint nem beszélhetünk a cigányok körében a táplálkozásnak egy etnikus rendszeréről, a fogyasztott ételek nem tipikus cigány ételek, bár ízlésük konzervatívabb, kevésbé újítóak, mint a magyarok. A táplálkozás változásának vizsgálatakor figyelembe kell venni, az adott népesség történetét, megélhetési lehetőségeiket, a generációs különbségeket és azt, hogy miképp milyen minták alapján szerveződik újra az élet, az új körülmények fényében. A foglalkozási stratégiák külön figyelmet érdemelnek. Hamvas Béla írja a Foglalkozási stratégiák különböző cigány közösségekben című tanulmányában, hogy az életformát a cigányoknál a hagyományos mesterség és a kiegészítő jövedelemforrások határozták meg. Ezt láthatjuk az érpataki cigányoknál is. Amíg a telepen, szegregáltan éltek, addig lehetőségeiket a magyarokkal való munkakapcsolat sikerei határozták meg. A telepről való kiköltözés új lehetőségeket teremtett, az igények és törekvések különbözősége, lehetővé tette a belső rétegződést egy csoporton belül, melynek nyoma van a táplálkozáskultúrában is. Az asszimiláló és integráló szándékú családoknál megfigyelhető, hogy a magyar minták követése a cél a háztartás megszervezésében. Törekvésüket kifejezik azzal is, hogy tudatosan igyekeznek a tőke felhalmozásra és az önfenntartásra, azzal hogy a napról napra élés helyett, ezt választják, kifejezik a többségi társadalom felé azonosuló szándékukat. Ezeknél a

családoknál a nők szerepe is változik, a hagyományos szerepek elsajátítása kitolódik, és mellette előtérbe kerül a lány gyermekek taníttatása is. Aki a szeparáció vagy marginalizáció útját választja, az alulmarad a többségi társadalom elvárásainak: nem töreksenek önfenntartásra és tőkefelhalmozásra, mindennapjaik esetlegesek, lakásaik kommunális ellátottsága és felszerelése hiányos. Ők a falu peremrészeire szorulnak vagy éppen a falun kívülre. Számukra a telepi élet egyfajta idilli múltat jelent. A háztartás felszereltségét az anyagi helyzet és az egyéni igények befolyásolják. A módosabb családoknál megjelenik a külön álló konyha, melyben a tárgyak funkciói egyre jobban differenciálódnak. Szarvas Zsuzsa jegyzi meg, hogy a tárgyak egyszerre több funkcióban való használata a szegénységről és egy archaikusabb szintről tanúskodik, a fejlődés útja pedig mindenképpen a funkciók szétválása. Az idősebb generációnál azonban nincs is meg az igény erre. Az étkezési szokásoknak még ma sincs kívülről látható kötött rendszere, a napi étkezések száma és helyszíne változó, ezek valószínűleg családonként belülről szerveződnek. A vendéglátásnak társadalmi funkciói is vannak, ezen keresztül önmagukat reprezentálják, ki-ki a saját keretei között és egyúttal a határt is kijelölik vendég és maguk között. Az életkörülmények és a táplálkozáskultúra szoros összefüggésben áll egymással, amíg az életkörülmények azonosak, addig a táplálkozásban sem beszélhetünk nagy különbségekről, a népesség differenciálódása azonban maga után vonja a táplálkozáskultúra differenciálódását is, a változások tendenciáinak bemutatására pedig véleményem szerint Érpatak jó terepnek bizonyul.

MUNKALEHETŐSÉGEK ÉS A MEGÉLHETÉS BIZTOSÍTÁSA

Szakács Enikő két cigányasszonnyal készített mélyinterjút, melynek központi eleme a munkához, megélhetéshez való viszony volt. A kivonatolt interjúk után SWOT-analízisben foglalja össze tapasztalatait.

Piroska

Magyar cigány, nem beszéli a cigány nyelvet, nem ismeri a cigány hagyományokat. 1946-ban született, Sárospatakon. Nem ismeri az édesapját, elmondása szerint feltehetően orosz, vagy német katona lehetett. Nevelőapja nevelte 5 éves korától 14 éves koráig. Édesanyja a háztartást vezette és nevelte a gyerekeket. A férje (interjúalanyomnak, Piroskának a mostohája) tartotta el. Négyen voltak testvérek, de a négy testvér közül csak hárman nőttek fel együtt. Nevelőapja (mostohája) pékségben dolgozott segédmunkásként Miskolcon. Piroska úgy gondol a gyermekkorára, hogy az nagyon szép volt, nagyon jó volt. Élénken él emlékeiben, hogy húst nem ettek, nem volt, sorba kellett állni érte. Arra már nem emlékszik, hogy miért nem járt iskolába. Három osztály végzett. 14 éves koráig élt a szüleivel, amikor megszökött otthonról, megszöktette későbbi férje, akivel 27 évig élt együtt. Szeretett volna tanulni, és lett volna lehetősége esti tagozaton a tanulásra – boncmester szeretett volna lenni, vagy orvos - de a férje nem engedte féltékenységből, így nem tanult. Úgy gondolja, ha tanult volna, nagy ember lehetne, orvos, és nem itt állna, ahol most. Nem tudja pontosan, hogy miért pont boncmester szeretett volna lenni, úgy gondolja, hogy azért, mert nem félt a vértől, a fecskendőtől, semmitől sem félt, a halottaktól sem. Az első gyermekét 16 éves korában szülte, ekkor össze is házasodtak a férjével, majd 17 évesen szülte a második gyermekét. Elmondása szerint a terhességet úgy észlelte, hogy valami mozgott a hasában és elment az orvoshoz, hogy megtudja, mi az. Az édesanyjára és a mostohájára hagyta a két gyermeket, mert a férje nem ment dolgozni csak úgy, ha mellette volt. Építőiparban dolgoztak együtt a férjével. Téglát, maltert hordott. Ha nem bírta, akkor a férje vitte helyette a téglát vagy a malteros vödröt. Szerette a munkáját, szerette azt, amit csinált, szeretett ott dolgozni, jól érezte magát azon a munkahelyen. Mondta, hogy voltak cigánygyőlölők, voltak olyan emberek, akik azt mondták, hogy a cigányoktól a téglát sem veszik el, így előfordult, hogy nem vettek fel

dolgozni cigányokat, de őket felvették, tőle elvették a téglát. Elmondása szerint nem nézték cigánynak, olyanok is voltak, akik tanácsolták, hogy tagadja le, hogy cigány. Szerette a társaságot is, akikkel együtt dolgozott, mondta, hogy nem volt a társasággal gond. Úgy gondolja, hogy a 60-és években nagyon buták voltak. Nem ismerték a műszaki cikkeket sem, nem ismerték a környezetet, a lehetőségeket - „Azt sem tudtuk, hogy ez mi, az mi” - nem úgy mint ma, amikor mindent tudnak, minden meg van adva. Négy forintos óraberért dolgozott, de jól éltek. Kétszáz forintból megélt egy hónapig másodmagával. Amíg felépítettek egy szobakonyhát, a gyerekeket az édesanyja és a mostohája nevelte. Tíz gyereket szeretett volna, de csak nyolcat szült. Harmincötödik éves korában, 1981-ben született meg legfiatalabb gyermeke, aki mai napig vele él. A legkisebb gyermek már 5 éves volt 86-ban, amikor Budapestre költöztek. A két legidősebb gyermeke már felnőtt volt. A lány férjhez ment, a fiú megnősült, azt mondta, semmi gond nem volt velük. A legkisebb gyermeket, a lányt, hatéves korától egyedül nevelte. Elmondása szerint Budapesten könnyen találtak munkát. Itt is építkezéseken dolgoztak. „Nem volt annyira felnyitva az emberek szeme, mint most, de akkor az emberek jobban összetartottak. Most lenézik egymást, ha nem dolgozik, ha bármiből kevesebbet birtokol.” Ő is lenézte azokat, akik nem dolgoztak, csak loptak, ugyanakkor az utcseprőknek köszönt, szóba állt velük, értékelte, hogy dolgoznak. Úgy gondolta, hogy aki dolgozik, az értékes ember. Ma már másképp gondolja, elmondása szerint azért, mert ma azért nem dolgoznak, mert nincs munkahely, és azért lopnak, hogy legyen mit egyenek. A férje alkoholfüggő lett, nem éltek jól, 88-ban elvált. A lakásukat a férjének hagyta és Újpalotán az albérlők házába költözött a már hetedik éves lányával. Újpesten a Rózsa étteremben dolgozott – négy hónapig - mint konyhalány, de meg kellett szüntesse a munkaviszonyát, mert nem volt, aki a kislányt elhozza az iskolából. Elhelyezkedett az egészségügyben. 86-tól az Uzsoki úti kórházban dolgozott takarítónőként. A kórházban a főorvos megengedte, hogy hétvégén bevigye a gyereket, hétköznap hattól kettőig dolgozott, így el tudott menni a kislányért az iskolába. Ha nyári szünet volt bevihette a kislányt a kórházba, és ott lehetett vele. Elmondása szerint nagyon szerették a kórházban munkatársak, nővérek, orvosok, betegek egyaránt. Az egészségügyben kilenc és fél évig dolgozott. Nagyon szerette, és azt mondta, most is hiányzik neki, leginkább a munkakörnyezet. Elmondása szerint szívesebben ment oda, mint haza. Bár analfabéta volt, ismerte a nővérek munkáját, tudott volna vért venni és betegeket ápolni elmondása szerint ráragadtak ezek a dolgok. Amikor az egészségügybe került, lett volna lehetősége tanulni, hogy nővér lehessen, de nem vállalta, mert a nővérek két-három műszakban dolgoztak és úgy gondolta, nem tudná megoldani a gyereknevelést, ha váltott műszakban kellene dolgozzon. 12 éve százalékkolták le. Kikészült idegileg. Járt pszichológushoz és most már elmondása szerint kigyógyult a pszichológiai problémáiból. Arra kérdésemre, hogy nem sajnálja-e hogy nem lett nővér, azt a választ kaptam, hogy már abban a korban, amelyben van, nem. Nem élte, illetve nem éli meg problémaként azt, hogy nem tud írni-olvasni, és elmondása szerint nem is származott ebből hátránya. Nem is tudták, hogy analfabéta. Megvan a szókinccse, így nem vették észre, hogy nem tud írni-olvasni. Elmesélte, hogy egyszer nagyon kikészült, és nem akart többé bemenni dolgozni. Annyira érezte az elfekvő kórtermek szagát, ahol takarított, hogy már nem bírt utazni a villamoson. Mindenütt és önmagán is azt a szagot érezte. A főorvos nagyon ragaszkodott hozzá, így azért, hogy továbbra is dolgozzon, nem kellett többé a kórtermet takarítani, csak a folyosót, az orvosok és a nővérek szobáit. Nagyon kedves és mosolygós volt, így a betegek is nagyon szerették. Úgy gondolja, hogy a nevetésével, a kedvességével sok beteg gyógyulását segítette elő. A gyerekei életét nem befolyásolta, nem mondta meg, hogy mit hogyan csináljanak. A szülés és a gyereknevelés természetes volta, az, hogy hogyan kell bánni egy kisbabával, olyan számára, mintha genetikailag átörökítődne. Úgy gondolja, a főzést és a gyereknevelést nem kell tanítani, ösztönösen tudják a cigány származású lányok, nők. Most, hogy nyugdíjas és otthon van, a napjai pihenéssel, otthoni munkával telnek. Takarítással, főzéssel. Egy dolgot

sajnál, hogy igazából nem élt. Nem jártak semerre, csak dolgozott. Úgy gondolja, hogy nem szeretne mást, csak egészséget, és hogy jusson kenyérre és zsírra. Ha ez megvan, akkor ő jól érzi magát.

Irénke

Magyar cigány származású, nem beszél a cigány nyelvet, nem is szereti a cigányokat. Azt mondta, nem is laktak cigányok között. Abban az időben Sárospatakon csak két oláh cigány család volt, akik a cigány nyelvet beszélték. Ők sem tudtak cigányul, mint ahogy az egész családjuk sem. Bár úgy gondolja, jó az, ha valaki tud, mert ahány idegen nyelven beszél, annyi fajta ember. De ők sajnos nem tudnak más nyelven beszélni, csak magyarul (és sajnos lassan már magyarul sem). 1944. március 9-én született, Sárospatakon. Valójában tizenegyen voltak testvérek, négy már meghalt Irénke születése előtt, 7 élt, de ma már nem maradtak csak hárman. A testvérei az édes szüleivel nőttek fel, őt egyedül nevelőszülei örökbe fogadták. Az anyukája, aki felnevelte és az édesapja, akitől származott, testvérek voltak. Édesapja orosz fogságban volt hét évig. Apukája kőműves volt, anyukája háztartásbeli, így otthon volt. Nagyon jó gyerekkora volt. Sárospatakon járt iskolába. Az igaz, hogy nem tanult tovább, de nyolc általános végzett. Szeretett iskolába járni, jó tanuló volt, majdnem jelessel végezte a nyolc osztályt, vitték kirándulni, támogatásokat kaptak. A szüleinek nagyon sok földjük volt, jártak kapálni, napszámosokat fogadtak, saját búzájuk volt, lisztet készítettek, napraforgó olajat ütöttek, (Sárospatakon volt ilyen) disznót vágtak. Gyerekkorában ápolónő szeretett volna lenni, de a nyolc általános elvégzése után mégis otthon maradt, anyukájával járt a földre kapálni. Kapálgattak, eljártak mezgerélgetni (amikor leszedték a kukoricát, a krumplit, ami ott maradt a száron, azt még leszedték) kukoricát, krumplit, majd hazavitték és elkupolta. (mély gödröt ásott, szalmával, szénával kibélelte és úgy tették bele a kukoricát, krumplit) az apukája. A nyolc általános után valójában azért nem tanult tovább ápolónőnek, mert kellett volna várnia egy évet, kimaradt egy éve a felvételinél és így nem ment. Azután már nem is akart tanulni. Férjhez ment, a férje ács-állványozó volt és Budapestre járt dolgozni. Sárospatakról 82-ben jött el, Budapestre költözött. Akkor már volt két gyereke, akiket az intézetből vett ki, mert nem lehetett egészségügyi okokból saját gyerekük. Sárospatakról azért jött el, mert Budapesten dolgozott a férje a Hőtechnikánál és még friss házások voltak és szerette volna, ha többet lehet együtt a férjével. Így ő is a Hőtechnikához ment dolgozni. Meghalt a férje és egyedül kellett felnevelnie a két gyereket. Budapesten konyhán is dolgozott 15 évig (Újpesten a Rózsa étteremben), utána a Mammutban dolgozott, majd az egészségügyben, az Uzsoki úti kórházban takarított, most is ezt csinálja, de már unja. Így 67 évesen elmondása szerint azért dolgozik, mert szereti a hasát, és nem akar nélkülözni. Az unokáit (a lánya gyermekeit) ő nevelte fel, és sok pénzét elvitték. A gyerekeket addig tudta irányítani, amíg vele voltak, de most már nem, hogy a szüleikkel, külön laknak. Elmondása szerint nem okozott problémát, nem volt nehéz elhelyezkedni. Most sem ijedne meg, ha elküldenék, nem félne, találna munkát. Csak az nem mindegy, hogy ott dolgozik-e, ahol már megszokta. Hét éve dolgozik a jelenlegi munkahelyén és nem mindegy, hogy hová megy. Az öregedéstől nem fél, amíg el bírja látni magát. Ha már nem fog dolgozni, eszik, iszik, bevásárol, sétálgat. Csak ágyban fekvő ne legyen, ettől fél. Elmondása szerint soha semmilyen hátránya nem származott abból, hogy nincs magasabb iskolai végzettsége. Mindig feltalálta magát. Dolgozott a Hőtechnikánál is, a testvérével és a sógorasszonyával. Segéd munkásként kemencéket építettek. Erre úgy emlékszik, hogy ott dolgozni nagyon jó volt. Ha most lenne fiatal, tanulni szeretne. Még húsz évesen is elmenne tanulni, iskolát végezni, hogy valami szakmája legyen.. Szakácsnak vagy pincérnek tanulna, és emellett megtanulna két idegen nyelven, angolul és németül beszélni. Korábban azért nem tanult, mert igazából nem volt kedve tanulni, ebben szerepe volt annak is, hogy az anyukája megbetegedett. Munkahelyei közül a Hőtechnikánál szeretett a legjobban dolgozni, mert ott

jól keresett, családoknál voltak megszállva, ÖBUSZ lakásokban, azt a cég fizette, tíz napot ledolgoztak, majd hetet otthon tölthettek Sárospatakon, de megvolt a jó pénzük Társaságba nem nagyon jár, csak a sógorasszonyához és az unokatestvéréhez, de hozzájuk is csak ritkán. Olvasni nem szokott, nem lát (zöld hályog van mind a két szemén) de tévét nézni szokott. Az az egy kikapcsolódása van meg, ha a sógorasszonyához elmegy, egy kicsit elbeszélgetnek. A gyerekei életét nem akarta befolyásolni olyan tekintetben, hogy mit tanuljanak, de taníttatta volna őket, csak nem akartak tanulni. Úgy gondolja, hogy erőszakkal nem lehet taníttatni. Ők Sárospatakon is feltalálták magukat, de most már Sárospatakon nincs munkahely, mert mindent eladtak: szeszipart, faipart, mindent. Régen volt TSZ, mentek szüretelni, kapálni, kötözni, erdőgazdaság volt, de most már semmi sincs. Permetezett, fenyőfákat, tölgyfákat ültetett, padkázott, árkokat ásott, gombászott, gyöngyvirágot, almát szedett, volt munka. A mezőgazdasági munkát a szülőktől tanulta meg. Mondta, hogy régen kevesebbet dolgozott, de volt pénze, most nyolc órán keresztül minimálbérért dolgozik. Mindegy, hogy van iskola vagy nincs iskola, ha nem bírnak elhelyezkedni a szakmájukban, olyan helyre mennek, amiről azt sem tudják, hogy eszik, vagy isszák, de muszáj elmenni dolgozni, hogy meg tudjanak élni és ha család van, azt el kell tartani. Annyi orvos kiment, meg ápolónő Angliába, meg össze vissza, mert a fizetésből nem tudtak megélni, pedig nem kell féltetni az orvosokat, mert bárki odaadta nekik azt a kis pénzt, csak az nem egy havi összeg, nem egy biztos kereset, mert neki akkor is meg kell gyógyítani a beteget, ha nem ad egy fillért sem. Úgy gondolja, hogy semmivel nem könnyebb annak, aki többet tanult. Például, ott vannak a szakképzett nővérek. Az ő fizetése magasabb, mint a szakképzett nővéreké. Mert ha pihenés és szabadnap nélkül végigdolgozza a hónapot, akkor megvan a 85-90 ezer forintja. A nővérek, bár kiveszik a pihenőnapot, mert többen vannak, váltani kell egymást, de ők az éjszakai pótlékkal együtt sem keresnek 75-80 ezer forintnál többet. 82 ezer forintot esetleg, de ha a 85 ezer forintot megkapják, akkor abban benne van a ledolgozott ünnepnap is. Úgyhogy nem számít az iskola. Pedig nem mindegy, hogy szakképzett valaki, és több éves gyakorlattal rendelkezik, és nővér, vagy takarító. Persze mind a kettőre szükség van, mert egyik a másikra van utalva, mert ha takarítónő nem lesz, akkor megeszi őket a piszok, a kosz, a fertőzés. Csak sajnálja őket, sajnálja, mert látja, hogy mit ugrálnak, „könyökig mászkálnak a kakiban, a húgyban”, mert sok az elfekvő náluk, a tumoros, nem tudnak magukról, pelenkázni kell őket naponta nem egyszer, nem kétszer, lekezelni, megfürdetni, ő nem csinálná, akkor sem, ha a dupláját fizetnék. Ha nyugdíjas lesz, ha esetleg mégis elkezdene szakácsnak tanulni, azt csak saját élménynek csinálná. Nem tudja, hogy konkrétan hol van ilyen képzés, de vannak szakács ismerősei, akik segítenének, bármikor befogadnák tanulni. Mehetne, de ugyanakkor úgy gondolja, hogy ha ezt az évet még ledolgozza, utána nem megy egy tapodtat sem. Már tanulni sem menne, csak szeretné, ha addig alhatna, ameddig akar, a kis otthonát karbantarthatná, elmenne a piacra, mert oda szeret járni, elmenne ide-oda, széjjelnézni, enne, inná, főzne, ezt imádja. Valójában nem boldog, boldog csak akkor lenne, ha élne a férje.

Interjúalanyaim elemzése SWOT analízissel:

Piroska

Erősségek. Kitartás, életerő, optimizmus, alkalmazkodóképesség, barátságosság, kedvesség, igényesség, tisztaság.

Gyengeségek. Iskolázottság hiánya.

Lehetőségek. Családi kapcsolatok.

Veszélyek. Egészség megromlása, anyagiak miatti kiszolgáltatottság

Iréne

Erősségek. Kitartás, életerő, realitásérzék, teherbírás, munkabírás, határozottság, energikusság.

Gyengeségek. Iskolázottság hiánya.

Lehetőségek. Családi kapcsolatok, társaság
Veszélyek. Egészség megromlása, elmagányosodás

Általánosan elterjedt sztereotípiák az, hogy a cigányság munkakerülő, „élősködő”, aki nem vesz részt aktívan a gazdasági folyamatokban. Ez azonban nem fedti a valóságot, ugyanis a rendszerváltás előtt a cigány férfiak 90%-a volt aktív kereső, melyet Kemény István '71-es felmérése is bizonyít. Nagyrészt az ipari régióban alkalmazták a cigányokat, a nehézipari termelésben, valamint gyárakban, bányákban dolgoztak. Ezzel persze együtt járt a rossz egészségügyi állapot is, mely hozzá járult az átlagéletkor csökkenéséhez a cigányok körében, ezen belül is főként a férfiakat érintett. Személyes tapasztalat alapján is alátámasztani, ugyanis a dédapám is rossz egészségügyi állapottal együtt járó munkát végzett – aszfaltozás – ami miatt még az 55 éves kort sem érte meg. Az ilyesfajta munkák nem igényeltek képzettséget, így a nagyrészt iskolázatlan, szakképzetlen tömegek is el tudtak helyezkedni. Ez kihatással van a jelen viszonyokra, mivel lassan változik az a mentalitás, ami a cigányokban él, hogy képzettség nélkül is el tudnak helyezkedni. Ezt a példát látták, a szüleik, nagyszüleik is meg tudták így élni, ergo nem érzik a súlyát a képzettségnek. De ez ma már változni látszik, egyre többen törekednek arra, hogy a gyerekeiket iskoláztassák. De ez azonban nem mindig sikerül, a szociális helyzet miatt. Ha egy roma fiatal el is jut a felsőoktatásba (főiskolai, egyetemi képzés), sokszor az anyagi háttér hiánya miatt kiesik a rendszerből. Saját ismerőseim között is sokaknak abba kellett hagyniuk egyetemi tanulmányaikat, mivel a család nem tudta fedezni a költségeket. Ez az elsősorú oka a munkanélküliségnek. Ez pedig abból adódik, hogy legtöbbször a fiataloknak is el kell állniuk dolgozni, ahogy eléri a munka képes kort, hogy hozzájáruljanak a családi bevételekhez. Munka mellett pedig nem lehet kizárólagosan a tanulmányokra koncentrálni, választani kell, és a megélhetés miatt a munkát választják. Ez egy ördögi kör, amiből nehéz kitörni. Fontos megemlíteni, hogy a cigányság, a többségi társadalom számára „láthatatlan” munkát végez. Ez alatt a mezőgazdasági, idénymunkákat, a feketemunkát értem. Ez ugyan nem bejelentett, hivatalos munka, de ezeket a feladatokat a cigányok végzik el. Szintén saját tapasztalat, hogy a Szabolcs megyében lakó rokonaim, is hasonló munkákat végeznek, amiben még a gyerekek is részt vesznek. Az unokatestvéreim emellett gimnáziumba járnak, ami vidéken ritka, de az is mutatja, a fejlődést, hogy vannak jó példák. Csak ezt a többségi társadalom nem látja, nem veszi észre. Ebben nagy szerepe van a médiának, ami negatív, és egyoldalú képet fest a cigányokról. Ezt a Bernáth Gábor – féle médiakutatás is alátámasztja. Legtöbb esetben csak a bűnözést, elmaradottságot kapcsolják a cigányokhoz, a médiában ábrázoltak alapján. A kultúrának is csak egy szeletét mutatják be, ami nem fedti le az egész cigány kultúrát. Csak a deviáns viselkedést mutatják be, ha valaki átlagos, normális életet él, dolgozik, taníttatja a gyerekét, azt nem mutatják be, az nem érdekes. Nemzetközi, és helyi szinten is kimutatható, hogy a politikai életben felszívódó, cigányokra szánt pénzüsszegek, támogatások nagy része nem jut el az érintettekhez, ami megakadályozza a fejlődést. Összességében elmondható, hogy a nyolcvanas években beállt gazdasági válság és a politikai változások az átlagosnál súlyosabban érintették a cigányok foglalkoztatási viszonyait. A nehézipar, és az ipari régió megszűnésével elindult a munkaerőpiacról való kiszorulásuk. A szociális helyzet, a földosztásból való kimaradás, tartalékok hiánya, a képzetlenség, és a diszkrimináció is hozzájárul a munkanélküliséghez. Megoldási javaslat, hogy a munkanélküliséget, és ennek problémáját helyi szinten kéne kezelni, ahogy a filmben is láttuk, a cigányok nyitottak a munkára, mindenki próbálja biztosítani a megélhetést családjának. Vidéken a kis falukban, a mezőgazdasági munkát lehet kiaknázni, és összpontosítani a munkaerőt. Ezt meg is valósították több településen, többek között Cserdiben, és Mátraderesken, ahol a polgármesterek alkalmazkodnak a helyi viszonyokhoz, felismerték a település adta

lehetőségeket, és bevonták a lakosságot a munkavégzésbe, ami által a település is fejlődik, és megélhetést biztosítanak a lakosoknak is.

A következő hallgatói interjú ismét egy esettanulmány igényével készült.

Ebben a dolgozatban egy szlovákiai cigány házaspárral általam készített interjú alapján szeretném bemutatni, hogy milyen lehetőségeik vannak, és voltak az utóbbi két évtizedben a cigányoknak a munkalehetőségek terén. A házaspár, kettejük közül is férfi kivételes helyzetben van, sokkal több lehetősége nyílt az életben, mint más roma nemzetiségűnek. Az interjú során főleg az életükről, az eddigi munkavégzésükről, életben elért sikereikről beszéltünk, de szóba került a dunaszerdahelyi cigányhelyzet is, hogyan ítélik meg ők, hogyan vélekednek a kevésbé jó sorsú, nem jó hírben álló cigányokról. Először is a hagyományos munkák változásáról szeretnék pár szót szólni, utána az interjút ismertetném. A hagyományos mesterségek elsorvadása hosszú folyamat. A két világháború között a hagyományos mesterségek piaci fokozatosan szűkülni kezdtek. A visszaszorulás mértéke és okai az egyes mesterségek esetében különbözőek voltak. Volt ahol a kereslet csökkent radikálisan, volt ahol a feltételek szigorodtak meg. 1945 után a hagyományos mesterségek sorvadási folyamata felgyorsult, az életformaváltás kényszere egyre erősebb lett. A '45 után lezajló gazdasági, társadalmi változások a munkaerő új piacait nyitották meg a cigányság számára is. Ezek az újonnan kínálgató lehetőségek azonban nem érintették, mert nem is érinthették egyformán az egész cigányságot, és különböző hagyományokkal rendelkező, eltérő életformájú, más-más régióban élő cigányok számára nem azonos választási lehetőséget kínáltak. A hagyományos mesterségek helyét és szerepét megélhetésben olyan tevékenységek veszik át, amelyek iránt reális kereslet van. A közösség egy-két tagjának a nem cigányokkal kiépített kivételesen jó kapcsolatok, az átlagon felüli alkalmazkodó képesség, a többségi társadalom mintái iránti átlagon felüli fogékonyság ugyan lehetővé tette, hogy a szűkös helyi munkapiacra is biztonságos megélhetéshez jussanak, de a többséget a kényszer az egyre nagyobb munkaerőhiánnyal küszködő, ezért egyre nagyobb szívóhatású ipari munkahelyek felé hajtotta. Elsősorban az építőipar jelentett korlátlan felvevőpiacot. Az otthonról építőiparba eljáró férfiak kétségtelenül többet keresnek mintha otthon maradtak volna. A férfiak hetenként legfeljebb egyszer járnak haza. A családok növekvő stabilitását segíti, hogy a nők az átlagosnál nagyobb arányban létesítenek vállalati munkaviszonyt. A gyereket már fölnevelt anyák és a fiatal lányok, asszonyok egyaránt igyekeznek állandó munkát keresni maguknak. Ők azonban általában csak férjüknél lényegesen rosszabbul fizető, alacsonyabb presztízsű munkákhoz jutnak hozzá.

A romák közül sokan azonban „eltűntek” a munkaerőpiacról a 90-es években, és vállalkozóvá lettek. Azt próbálja felvázolni Kállai Ernő, hogy ez hogyan is jellemezhető:

- Kényszerből lett vállalkozó, mivel a rendszerváltozás után megszűnt eddigi munkalehetősége.
- Mivel nincs semmilyen szakképzettsége, a magas jövedelemmel kecsegtető kereskedelmi tevékenységet választotta
- Engedéllyel rendelkezik, de az illegalitás határán mozogva megpróbálja számára megfelelő módon értelmezni a szabályokat
- A várakozással ellentétben jövedelme csak a mindennapi, tisztas megélhetést biztosítja a maga és családja számára
- Nem szereti azokat, akiknek az életvitele miatt róla is csak azt gondolják, hogy fölösleges tagja a társadalomnak
- Nem érdekli a politika, mivel úgy érzi, hogy számára ez semmilyen előnyt, vagy lehetőséget nem biztosít.

A házaspár, akikkel az interjút készítettem Sárközi István és Sárközi Betti. Három gyermekük van, de ők már külön háztartásban élnek. István 52 éves, és Dunaszerdahelyen született, míg

Betti Komáromban. Elmondásuk szerint, a szüleiknek nagyon sok minden köszönhetnek, és úgy gondolják, hogy mivel már ők is dolgozók voltak, állandóan volt munkájuk, így ők is ebbe nevelődtek bele. Nagyon fontos szerintük a nevelés, és hogy a szüleitől mit tanul, mit lát az ember. István édesapja volt, hogy három munkát is vállalt egyszerre: hidegkonyhát hordott ki, muzsikált egy étteremben és még fűtött is közben. Betti apja a komáromi hajógyárban dolgozott, hétvégén pedig muzsikált. Az édesanyja fagyaltot árult, miután megnyitott a termálfürdő Dunaszerdahelyen, akkor lángost árultak ott. Betti családjában nagyon elterjedt a pincér-szakács szakma. Jellemző a családra a kétkezi munka, és főleg a különféle szolgáltatások terén való elhelyezkedés. Az életben soha nem volt problémájuk azzal, hogy munkát találjanak, és nem érték őket semmiféle atrocitások sem. Azzal nem volt problémájuk, hogy a származásuk miatt ne kaptak volna munkát. Ezt kimondottan kiemelte, hogy sem a szocializmus, sem a demokrácia alatt nem volt ezzel problémájuk. Ezt ők annak is tulajdonítják, hogy a szüleiket már sokan ismerték, tudták, hogy ők is dolgozók, rendes emberek, és ilyen hozzáállással fordultak feléjük is.

István szobafestőnek tanult Pozsonyban. Miután elvégezte az iskolát, ott maradt Pozsonyban dolgozni, minden nap hazautazott vonattal. Pozsonyban több volt a munkalehetőség, és több a fizetés is. Vonattal utazott, meg volt a szokásos csoport, de nekik más munkahelyük volt. 1976-1990 között dolgozott festőként. Csoportvezetői funkciót töltött be. Miután megjelentek a magánvállalkozások, ő is elment építkezésre dolgozni. De ez nem tartott sokáig. Ausztriában is dolgozott, kubikus munkát végzett. Csak hetente tudott onnan hazajárni. Zeneiskolát is végzett, hegedűn tanult zenélni hét évig, volt tánczenekara is, de a zenekar felbomlott. Ezután abba hagyta a zenélést, már nem érdekli. Kazahsztánban is megpróbált dolgozni egy építkezésen, de ez a munka nem tetszett neki, nem érezte ott jól magát. Az alatt a két hét alatt, míg ott dolgozott köldöksérvet kapott. Még fel sem épült teljesen, amikor egy barátja munkát ajánlott neki Pozsonyban, egy pékségben. Pékmesteri vizsgát szerzett Európa szinten (Kedvesen megjegyezte, hogy olyan medálja is van, mint Laci bácsinak). Ezek kurzusok voltak, ahol elismert professzorok tanították, és Németországban végezte a szakmai gyakorlatot. Németországtól, Ausztriától kezdve szerte a környező országokban elismert pékmester vált belőle. Kiállításokra is elvitték Párizsba. Ott egy hetet töltött. István elmondása szerint, szinte mindig vezető pozíciót töltött be. Sose azt nézték, hogy ő cigány, hanem hogy milyen teljesítőképesége van a munkában, mennyire tehetséges.

A felesége, Betti pincér-szakács végzettséggel rendelkezik. Betti munkahelyén ismerkedtek meg, ahol pincérként dolgozott. Mikor István elkerült a pékségbe, Betti is talált ott magának munkát. Mindketten rokkantnyugdíjasok. István már tizennégy éve a pékségben dolgozott, mikor kiderült, hogy allergiás a lisztre, ezért ott kellett hagynia a munkahelyét. Betti pedig egy balesetet szenvedett. Munka után indultak volna haza, és miközben zárta be a kaput, ráesett, és eltörött a medencecsontja, és még egyéb komplikációk léptek fel az operáció után. Jelenleg a nyugdíjból befolyó pénzből élnek, ezen kívül pedig működtetnek egy butikot Dunaszerdahelyen: Betti Duci Butik. Ezt az üzletet már hetedik éve működtetik. A krízis óta megcsappant a forgalom, 50%-ot is esett, de próbálják továbbra is fenntartani. Az üzlet a molett nők részére nyújt kínálatot. Az árut hetente Budapestről szállítják az üzletbe. Magyar készítőktől szerzik be az árut, akik családi vállalkozást üzemeltetnek, varrodáik vannak. Az üzleteikben még sosem jártak, raktárról vásárolnak. Személyesen mennek el az áruért, általában hétvégén, vasárnap. Ők választják ki a ruhákat, képről sohasem vásárolnak, „meg kell fogni az árut”. A butikot csak bérlik.

Istvánék, a jelenlegi helyzetük szerint leginkább a kereskedők csoportjába sorolhatók. A hagyományosan cigány foglalkozásnak tekintett kereskedelem területén vállalkoznak a legtöbben: vagy a családi hagyományokat folytatják, vagy kényszervállalkozóként ebben látnak lehetőséget a megélhetésre. Itt szinte minden terület szóba jöhet, de leginkább a vásároláshoz-piacozáshoz köthető divatáru kereskedelem a domináns. Ezekhez nem kell

különös szakértelem, iskolai végzettség, vagy tőkebefektetés. De ez nem teljesen illik rá a Sárközi családra, mivel ők nem járnak vásárolni, hanem bérelnek egy konkrét helyet. De az valamelyest egyezik, hogy ők is kényszerből kezdték el, mivel miután megkapták a rokkantnyugdíjat, kellett valamilyen megélhetési forrást találniuk. Ez a butikban árusítás tökéletesen megfelel nekik, mivel nem kell megerőltető munkát végezniük. A kereskedők feladatuk elvégzését a család segítségével is meg tudják valósítani, sőt olyan komoly bevételekkel nem rendelkeznek, hogy maguk helyett vagy mellett személyzetet tudnának alkalmazni. A nagyvállalkozók esetében a feladatok jellegüknél fogva már nem oldhatók meg kizárólag családi segítséggel. Ők kénytelenek felvenni munkatársakat, de a közterhek miatt fokozatosan a legalitás határára csúsznak. Tipikus példa, hogy akik alkalmazottakkal dolgoznak, nem jelentik be őket. Nekik is van egy alkalmazottjuk, aki nem állandó munkaviszonyban van náluk, csak akkor alkalmazzák, ha nem tudnak bemenni az üzletbe, pl. ha betegek, vagy hétköznap mennek az áruért. A családtagjaikat nem vonják be ebbe a munkába. Mindenkinek van munkahelye. Általában ők ketten felváltva dolgoznak a butikban. Nem csupán a mindennapi megélhetés biztosítása céljából tevékenykednek, mint általában a kényszerkereskedők, kereskedők, hanem már felhalmozásra is van lehetőségük.

Istvánéknak a szomszédjaikkal sem volt soha problémájuk. Abban a lépcsőházban csak ők az egyedüli cigányok. Szerinte az, hogy a lakás környéke, a lépcsőház ilyen szépen néz ki, az neki köszönhető. Ő festett ki a saját pénzéből. István szeret politizálni is, tagja a Most-Híd pártnak. A dunaszerdahelyi szervezet klubtagja. Az ő feladatai közé tartozik a programszervezés. A felesége nem politizál, ő a férjét támogatja ebben. Istvánnak ezt a tagságot nem fizetik meg, de nem is azért csinálja. Sok szponzora van, az élete során a kapcsolatokat, amiket szerzett most hasznosítani tudja: „*nem azért mert én a Most-Hídba vagyok, hanem mert megbecsülnek minket itt Szerdahelyen, és tisztelnek minket*”. A szerdahelyi cigányok ügyében is tett már javaslatokat a pártban, hogyan lehetne változtatni a jelenlegi helyzeten. Azt a javaslatot tette, hogy a gyerekeket szakítsák ki abból a környezetből és bentlakásos iskolába helyezték őket, hétvégére pedig ismét otthon lennének. De a pártban nem fogadták ezt kitörő örömmel, válaszképpen azt mondták, hogy ők ezzel már próbálkoztak, és a szülők nem engedik elvinni a gyerekeiket. De szerinte nem is a karcsai úti cigányokkal van a probléma, hanem akik a híd alatt laknak, szlovák cigányok. Ők azok, akik lopnak, rabolnak. Istvánnak nem számít, hogy romának vagy cigánynak nevezik őket, neki a hangsúlyon van a lényeg, hogy milyen hangsúllyal ejtik ki a cigányt. Istvánék különböznek az átlagos cigányoktól, megdolgoztak azért, hogy ilyen jó körülmények között tudjanak élni. Fontosak tartják, hogy ne vegyék gy kalap alá az összes cigányt, mert nem mind ugyanolyan. Nekik vannak mind cigány, mind pedig nem cigány barátai is. A nem cigányok közül többen magasabb funkciókat töltenek be. Ők nem illenek bele, ebbe az általánosított, sztereotipizált cigányképbe. És véleménye szerint más cigányoknak, pl. a karcsai útiaknak is meg volt a lehetőségük, hogy tisztán éljenek, iskolába járjanak és dolgozzanak, csak ők nem éltek ezzel a lehetőséggel.

A TÁRSADALOM PERIFÉRIÁJÁN

A halmozottan hátrányos helyzet magával hozhat olyan élethelyzeteket, amelyek során a cigány ember összetűzésbe kerül a hatályos törvényekkel, büntettet követ el, elítélik és börtönbe zárják. Fontos, hogy megismerjük jövőképeket, miként látják saját személyük társadalmi integrációjának esélyét szabadulásukat követően. Hinkel Éva interjúalánya B. László az Állampisztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben tölti 3 éves börtönbüntetését. Beszélgetőpartnerem kiválasztása során a középfokú iskolai végzettséget határoztam meg kritériumként. László azért vállalta a beszélgetést, mert meggyőződése, hogy a börtönbüntetést követően vissza lehet térni a civil életbe. Úgy gondolja, hogy szakmájából

adódóan lehetősége lesz újra saját vállalkozást is indítani, esetleg elhelyezkedni egy munkahelyen. Terveiről szívesen mesél. Az interjú az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben¹⁶ készült.

B. László 1964-ben született Heves-megyében, óvodába és általános iskolába is a szülővárosában járt. Édesanyja műtősnő volt édesapja karbantartó a helyi kórházban. Bátyja vállalkozó, öccse közgazdász. Szüleivel és testvéreivel családi házban éltek, rendezett körülmények között. A tanuláshoz való viszonya az első osztálytól kezdve jó volt, hiszen a szülői példa is ezt mutatta. Édesanyja és édesapja is korán felhívta a figyelmét, hogy fontos jó szakmát szereznie. Az általános iskola után Miskolcra került szakközépiskolába, ahol optikus végzettséget szerzett. A négy év elteltével Budapestre ment, ahol fényképész végzettséget szerzett, így 23 éves korára két szakmával rendelkezett. László elmondása szerint mindkét szakmát saját érdeklődésből választotta, kedvelte a gyakorlatias munkát és már akkor tudta, hogy saját vállalkozást szeretne indítani. Ezekben az években ismerkedett meg későbbi feleségével, akitől egy lány és egy fiú gyermeke született. 30 éves korára két optikai üzlete volt Heves-megyében, elmondása szerint „mindene megvolt.” 33 évesen diagnosztizálták nála a prosztatara kórt. 3 éven keresztül járt kemoterápiára és sugárkezelésre. A betegsége hatására elhagyta felesége mondván, hogy neki „nem kell egy beteg ember”. Ez erősen hátráltatta a gyógyulásban. Nagymamája ápolta Budapesten, nagyon sokat köszönhet neki. Nem sokkal László börtönbüntetése előtt halt meg, melyet interjúalanyom nehezen tudott feldolgozni. A

---

¹⁶ Az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet az ország legnagyobb méretű, déli megyéjének közepén, az alföldi Bács-Kiskun megye területén helyezkedik el. A büntetés-végrehajtási intézet egymástól viszonylag nagy távolságra, 24 km-re lévő két objektumból áll. Ebből az egyik, az intézet parancsnoki székhelyül is szolgáló Állampusztai objektum Harta nagyközség közigazgatási területéhez tartozik, azonban a nagyközségtől mintegy 7 km. távolságra van. A másik objektum Solt város közigazgatási területéhez tartozik, a Solt-Nagymajori településrészen található, az objektum a város központjától mintegy 10 km-re található. A büntetés-végrehajtási intézet elhelyezkedéséből adódó egyik fontos és a működést is alapvetően meghatározó sajátosság, a szervezeti egységek, telephelyek, munkahelyek közötti nagy távolság. Az intézet létesítésének története említésre méltó érdekességgel bír. A Csemegi-kódex megjelenését követően a meglévő fegyintézetek mellé a század végére újabb intézetek létesültek, és a fokozatos rendszer szellemében kiépültek a közvetítő intézetek is. Elsőként 1883-ban Wágner Pál magánadományából létesült a Kishartai Közvetítő Intézet. A fokozatos rendszer célja az volt, hogy a hosszú - 3 évet meghaladó - fegyház-büntetés és a szabad élet között közvetítsen, az arra érdemesek számára. A büntetés utolsó egyharmadnyi idejét szabadabb körülmények között, földművelési munkával töltötték el az elítéltek. Wágner Pál földbirtokos a halálakor végrendeletében a Kishartai földbirtokát és annak felszerelését a magyar Államra hagyományozta, hogy azon az Igazságügyi Minisztérium intézetet létesítsen az elítéltek földműves munkával történő foglalkoztatására. Az adományozó személyesen megtapasztalta a külvilágtól való elzártságot és tétlenséget, annak minden negatív hatásával együtt, ezért tette meg a végrendeletében a felajánlását. A közvetítő intézetnek külön, az akkori börtön szabályoktól eltérő belső szabályzata volt, külön magatartási követelményekkel. Az első foglyok szállítására az alapítás utáni évben, 1884 nyarán került sor. A Kishartai Közvetítő Intézet teljesen önálló intézményként működött. A rabok elhelyezésére kezdetben három épület szolgált, 80 férőhellyel. Az intézet első 10 évében 105 hektáron folyt a földműves munka és a gazdálkodás. A téli időszakban részben saját szükségletre, részben eladásra vesszőkosarakat és szalma lábtörölőket fontak az elítéltek. A Kishartai Közvetítő Intézet több mint 35 éven át működött. 1919-ben került sor országos büntető intézetti történő átalakítására. 1944 őszén elrendelték az intézet kiürítését: az örök és az elítéltek az állatállománnyal együtt a Dunántúlra indultak, ahonnan a rabok fokozatosan megszöktek. Az elítéltek ismételt szállítása csak 1946-ban kezdődött meg, és az első években, átmenetileg a gazdaság területe csökkent. 1949 márciusában a büntetés-végrehajtási intézetek mellett működő termelőüzemeket két önálló vállalatba tömörítették. Az Állampusztai Országos Büntetőintézet befogadó képessége jelentősen megnőtt: a férfiak mellett női elítéltek elhelyezésére is sor került. 1951-ben megalakult az Állampusztai Igazságügyi Gazdaság. 1956-ban az elítéltek túlnyomó része az intézetből eltávozott, az állatállomány ellátását, a sürgős munkát az őrség, valamint a polgári alkalmazottak és hozzátartozók végezték el. 1974-ben a Solti Állami Gazdaság átvételével a működési terület a közel háromszorosára nőtt, s ma meghaladja a 12. 500 hektárt. Központi forrásból biztosított pénzeszközök felhasználásával új szálláskörlet épült Solt-Nagymajorban. Ezt rövidesen követte az állampusztai szálláskörletek bontása, új szálláskörletek építése, felújítása, amelyekben jelenleg is működik a büntetés-végrehajtási intézet.

betegsége miatt kiesett évek az üzleteken is nyomot hagytak, így arra kényszerült, hogy mindkét vállalkozását felszámolja. Ekkor kezdődtek azok az évek, amelyek meghatározták későbbi életét. Elkeseredettségében és kétségbeesettségében olyan társaságba keveredett, ahol illegális tevékenységek folytak. Ebből László is kivette a részét. Elmondása szerint erőszakos bűncselekményt soha nem követett el, különböző számlákat hamisított. Az egyik bűncselekmény során ő volt a sofőr és ekkor tartóztatták le a rendőrök. 2007-ben család vádjával 3 év börtönbüntetésre ítélték. Kérdésemre, hogy miért kezdett el bűnözői életmódot folytatni, válasza az volt, hogy akkoriban úgy érezte semmi sem számít, elvesztette a családját és a vállalkozásait. Nem volt olyan erő, amely visszatartotta volna. A börtönbüntetés alatt vált számára világossá, hogy elérte a mélypontot. Elmondása szerint ennek meg kellett történnie vele ahhoz, hogy felfogja tetteinek súlyát. Megmaradt vagyonát akkori élettársára bízta, aki mindent eladott, bátyja, pedig mindkét ingatlanát jelzáloggal terhelte. A börtönben nem kezdett el semmilyen képzést, nem járt szakkörökre sem. Véleménye szerint nincs szüksége másik végzettségre, mert alapvetően jó szakmákkal rendelkezik és meggyőződése, hogy szabadulása után ebbe a szakmába tér vissza. Általában könyvtárba járt, ha igénye volt a művelődésre, olvasni kifejezetten szeret. A börtönben raktárosként foglalkoztatták, ami elmondása szerint nagyon felelősségteljes munka, ez sokszor segített neki átvészelni az időszakot. Úgy érezte, hogy „megbecsülik”. Azt mondja magáról, hogy neki mindig kell feladat, szüksége van rá, hogy elfoglalja magát. Börtönbüntetéséből 6 hónap van hátra. Mivel nem vett részt semmilyen tanfolyamon, nincs plusz végzettsége. Úgy gondolom, hogy az ő esetében nem feltétlenül van szüksége rá. Két olyan szakmát és ez által tudást birtokol, ami a mai világban is megállja a helyét. Célszerű lenne talán olyan tanfolyamokon részt venni, amelyek új technológiákkal és lehetőségekkel ismertetik meg, hogy naprakész szakember legyen. Alapvetően csak rajta múlik, hogy vissza tud-e térni a civil világba és ismét el tud-e helyezkedni valahol, esetleg új vállalkozást tud indítani. Természetesen ehhez szükség van egy biztos családi háttérre, akik támogatják elképzeléseiben. László esetében az egyetlen motiváció, hogy rendezze életét. Mivel olyan ember, akinek folyamatosan feladatokra van szüksége, állandóan azon gondolkodik, hogy miként oldhatja meg a problémáit. Az interjú során elmondta, hogy ha van „szabadideje” szinte folyamatosan a jövőn töpreng és tervezi a lépéseit, van A, B, C és D terve. Az motiválja, hogy újra elérje azt az életszínvonalat, amelyet 10 évvel ezelőtt élt. Tervei között szerepel, hogy új ingatlanokat vásárol és egy új üzletet nyit. Ez neki óriási hajtóerő. Célja, hogy egy év alatt rendbe hozza életét. Korlátot az anyagi helyzete jelenthet, terveikhez komoly anyagi háttérre van szükség. Bár két ingatlannal rendelkezik, nem tudja felhasználni őket. Véleményem szerint akkor nem sikerül az újrakezdés, ha a hitelezőit nem tudja együttműködésre bírni és mindenét elveszíti ami még megmaradt. Ebben az esetben nem tartom kizártnak, hogy visszatér régi életformájához. Van lehetősége elérni céljait, hiszen nem azon réteghez tartozik, aki iskolai végzettség hiányában kilátástalan helyzetbe kerülhet. Ha mindaz, amit eltervezett beteljesül, lehetősége van egy üzletet nyitni és újra beindítani a vállalkozását.

CIVIL SZERVEZETEKSEL A HÁTRÁNYOS HELYZET ENYHÍTÉSÉÉRT

A következőekben, néhány hallgató által feltárt civil szervezetet mutatunk be, melyek fontos szerepet játszanak a magyarországi cigányok társadalmi problémáinak leküzdésében, halmozottan hátrányos helyzetük enyhítésében.

- Bagázs Közhasznú Egyesület

A Bagázs Közhasznú egyesület 2011 óta dolgozik azon, hogy a Budapesttől 40 km-re lévő bagi romatelepen élők is beilleszkedjenek a társdalomba, elérjék céljaikat és csökkentsék a feszültséget a faluban élők között. Azért választottam ezt a témát, mert Bag melletti városban

élek, szinte gyermekkorom óta ismerem Bagot, ezért ez a projekt állt hozzám a legközelebb. Ezen a telepen jelenleg körülbelül 400 roma él. Az egyesület missziója egy olyan modellprogram kialakítása és terjesztése, mely mellérendelt viszonyon alapul és segíti a szegregációval küzdőket. A szervezet tagjai úgy gondolják, hogy az esélyegyenlőség egyik gátja a tehetetlenség, ami a romákat jellemzi sorsuk irányításával kapcsolatban. Az itt élők emberek alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, korán vállalnak gyermekek, nagy a munkanélküliség aránya, hibás kommunikációs mintákat viselnek, melyeket generációkon át örökítenek. A legtöbben nagyon sok rossz családi mintát visznek tovább. A csoport szeretne minél több civilt bevonni társadalmi rangtól függetlenül. Együttműködésre törekcszenek az önkormányzattal, helyi intézményekkel. Konfliktus esetén próbálnak együttműködést létrehozni. Odafigyelnek arra, hogy a telepen élőknek erősítsék az önbizalmukat és önmegevalósítási képességeiket. Hisznek abban, hogy a többséghez tartozó munkavállaló önkéntes is sokat tud tanulni a találkozások alkalmával. A segítség visszahat az ő életére is. A fejlesztő szemléletük az, hogy változtatni kell a jelenlegi viselkedési mintákon, szokásokon. Ezt tudatosítással, támogatással és az önismeret fejlesztésével szeretnék elérni. Célokat fogalmaznak meg, és átbeszélnek, milyen területeken szorulnak korrekcióra. Sokat beszélgetnek, hogy megértsék a jelenleg fennálló viselkedési szokások háttérében húzódó okokat. A segítői munka keretei mindkét fél számára tiszták kell, hogy legyenek, a viszony személyes, de a határok tiszták. Meghallgatják az új ötleteket és támogatják a kezdeményezéseket. A törvényeket tiszteletben tartják, átláthatóan működnek. Ez ad nekik garanciát arra, hogy bízni tudjanak bennük a telepen élő emberek. Fontos számukra a politikától, kormánytól való függetlenség. Nem fogadnak el az államtól, kormánytól támogatást, mert az kiszolgáltatottá tenné őket a rendszernek. A program kezdete előtt Both Emőke pártfogó felügyelőként figyelt fel arra, hogy a telepen kiemelkedően magas a bűnözés és a kábítószer használat aránya. A fiatalok bűnözés utolsó állomása a börtön. *"Ezekben a családokban a fiatalokat teljes mértékben elhanyagolják. Ennek okai igen különbözőek. A szülők munkája, a köztük lévő konfliktusok, a rossz anyagi helyzet, az alacsony iskolai végzettség csakúgy szerepet játszhatnak, mint az alkoholproblémák és/vagy pszichés betegségek, illetve az ezekből eredő feszültségek. A fiatal úgy érzi, teljesen egyedül van. Reménykedve indul az iskolába, ahol azonban újabb kudarcélmények érik. Egyrészt azért, mert olyan új elvárásoknak kell eleget tennie, amit otthon nem sajátított el, így hátránnyal indul. Másrészt megpróbálja pótolni szülei, családja hiányzó figyelmét, sikerélményre, elismerésre vágyik. De – jó példa hiányában - rossz formákat választ. Az iskola azonban nem lehet alkalmas a szülői szeretet pótlására. A családot jelentős megélhetési gondok sújtják. Ez komoly problémákat generál a családon belül, mely feszültséget szül a szülők között. Mindez a gyerekek iránti figyelem csökkenéséhez, végül a teljes érzelmi elhanyagolásához vezet. A fiatal az iskolába kerülve erőszakos, sokszor agresszív magatartást tanúsít, aminek háttérében elsősorban nem a szülői minta áll, hanem az otthonról hozott - ideges légkör miatti - elfojtott feszültség és a teljes érdektelenség miatti elkeseredettség. Az iskolába tehát nehéz a beilleszkedés, s problémáit nincs is kivel megbeszélnie. Odafigyelés, segítség nélkül nem tud talpra állni. Ez pedig a szülői érdektelenség miatt elmarad. A kudarcélmény állandósul, mely az iskolától való elforduláshoz vezet, s a fiatal a már ismert utakat járja be."* - írja Csemáné Váradi Erika. 2010-ben a Bagázs összefogott a helyi Gyermekjóléti Szolgálattal tábor szerveztek. Budapesten toboroztak önkénteseket, minden nap valamilyen szórakoztató programon, kézműves foglalkozáson vettek részt. A tábor végére 13 önkéntes szeretett bele a telepbe és akkor határozták el, hogy segítenek az itt élőknek. *"Azért lesz jó nekem a mentorálási folyamat, mert így lesznek olyan emberek, akik felnéznek rám, hogy lássák, én hogyan változtatom meg a másik embert. És így én is képes leszek változást hozni az életembe"* - mondta az egyik mentor. 2012 nyarán a bagyi önkormányzat a telep szélén álló üres telekkel ajándékozta meg a "Bagázst", így ott irodakonténert tudtak létrehozni. A telep

jellemzőek a betonozatlan utcák és rossz állapotú házak, sok helyen még víz sincs bevezetve. A gyerekek a helyi óvodába illetve iskolába járnak. Sokuk a Sajátos Nevelési Igényű (SNŐ) tagozatba járnak. Ezután Gödöllőn vagy Hatvanban tanulnak tovább, de hamar lemorzsolódnak. Ezekben az iskolákban saját ismereteim szerint festőnek, burkolónak, kőművesnek tanulhat(ná)nak tovább. A családokat hatalmas adósságok és közműtartozások jellemzik. *"A Budapesttől alig félórányi autóútra fekvő Bag ötszáz fős cigánytelepéhez közeledve panaszkodó helyiekbe futunk. Tavaly 212 alkalommal vonult ki a faluba a rendőrség készenléti egysége, a közterületeket 11 kamerával figyelik. Egy neve elhallgatását kérő hatvanas férfi azt mondja, hosszú évekig külföldön élt, és amikor hazajött, nem ismert a falujára. Ő ma már csak kutyákkal, erős kerítéssel és engedéllyel tartott fegyverrel érzi magát biztonságban. Pedig – meséli – fiatalkorából nem emlékszik konfliktusra a nem romák és a romák között, és sorolja, maga is hány romával barátkozott. Hogy mi történt azóta, mitől változott ilyen tragikusan a helyzet, arra nem tud egyértelmű választ adni."*- olvasható a Magyar Narancs írásában, ahol a Bagázs Egyesület vezetője is interjút ad. A helyiek és a szervezet tapasztalata hogy a projekt azért sikeres, mert nem alá-fölérendelt viszonyon alapszik. Már régebben is próbálkoztak nyitni a telep lakói felé - például a helyi gyermekvédelem munkatársai, de ott nem sikerült "kommunikációs kaput" nyitni. Ha úgy érzik, hogy nem rájuk szeretnék erőltetni a törvényeket, hanem valóban segíteni szeretnének, akkor nyitnak a segítők felé, elfogadják véleményüket és hallgatnak rájuk. Az környéken felnövő gyermekek kiskoruktól kezdve sokszor hallják azokat a mondatokat, hogy "oda nem megyünk be" és "arra nem mehetsz kerékpározni". A faluban élőknek nagyon rossz tapasztalataik vannak, folyamatosak a betörések, már az udvaron sem hagyhatnak kint semmit. Számomra az volt szembetűnő, hogy a falu ingatlan árai 70-80%-ot estek, néhány éve épült házakat is tized annyiért árulnak, mint amennyit ér. A Bagázs mentorai közösségi munkára hívják az embereket. A projekteket 2 részre bontják. Az egyiket a gyerekek számára szervezik, másikat pedig a felnőttek/szülők számára. 2012-ben törvényben előírták, hogy a középiskolás diákoknak 50 órás közösségi munkát kell végezniük (ÖKSZ- Iskolai Közösségi Szolgálat). Így alakult meg a Bagázs ÖKSZ. A szervezet lehetőséget nyújt a középiskolás tanulóknak, hogy a telepi gyerekek kreatív, készségfejlesztő foglalkozásain részt vegyenek. A cél a programra érkező segítők érzékenyítésére, látókörük szélesítésére és a szegregált telepen élő fiatalokkal való találkozásra. A legtöbb önkéntes Budapestről érkezik, ezen belül nagyon sokuk elit gimnáziumban tanul. Úgy gondolom itt mindkét fél nagyon sokat tanul a másiktól. A fejlesztés kis létszámú csoportokban valósul meg, hetente fix órarend szerint. A támogató felnőttek feladata a folyamat irányítása és az élmények feldolgozásában való segítség. Figyelnek az egyéni fejlesztésre, az iskolai teljesítmény javítására is. Az egyéni foglalkozások az iskolában zajlanak délutánonként önkéntes tanárok szoros együttműködésével. Ez a fejlesztés 2015 őszén indult, egyenlőre 15 fővel halad a csoport. *"A roma népesség társadalmi leszakadásának egyik legfontosabb oka a nagyon alacsony iskolai végzettség. A Népszámlálás szerint 2011-ben a 15 évesnél idősebb romák 58%-a legfeljebb általános iskolát végzett, további negyedük-ötödük (23%) viszont nem fejezte be a 8 általánost, azaz a roma népesség négyötöde (79%) legfeljebb alapfokú végzettségű. Középfokú végzettséget érettségi nélkül 13%-uk szerzett, de a szakmai képesítéssel rendelkező, azaz az alapfokú végzettségűeknél magasabban iskolázott egyötödnyi roma népességnek kétharmada legfeljebb szakmunkás-bizonyítványt szerzett, érettségit nem. Mindez azt is jelenti, hogy a romák 90%-ának iskolai végzettsége olyan alacsony, amellyel nagyon nehéz tartós és legális munkát szerezni a mai magyar munkaerőpiacon. A legalább 15 éves romák mindössze 5%-ának a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége érettségi, és csupán 1%-uknak van diplomája. A nők körében ennél még rosszabb a helyzet: 27%-uk nem fejezte be az általános iskolát szemben a férfiak 19%-ával, míg a legfeljebb 8 osztályt, illetve szakmunkás végzettséggel rendelkezők körében 3, illetve 7 százalékponttal maradnak el a férfiaktól. Ugyanakkor a magasabb végzettségűek,*

azaz az érettségizettek és a diplomások körében már nincs e tekintetben különbség a nők és férfiak között"- olvasható Bernát Anikó: *Leszakadóban- a romák társadalmi helyzete a mai Magyarországon* című kutatásában¹⁷. A Bagázs FC a telepen élő fiatalok labdarúgó csapata, ami reményt nyújt a kitörésre. A szabadidő eltöltésén kívül ez a program közösséget is nyújt a csapattagoknak. Itt olyan értékeket kapnak, amit a pályán kívül is tudnak használni, például a kitartás, csapatmunka. Jelenleg 5 korosztály edz heti rendszerességgel, köztük egy lány csapat is. A telepre jellemző szegénységet mutatja az a tény is, hogy rendszeres problémát jelent, hogy a gyerekeknek nincs olyan cipőjük, amiben tudnának focizni. Az Érzelmi fejlesztés című program a 4-6 éves óvodás gyerekekre koncentrál. A telepi gyermekek többsége szorong, nincs önbecsülésük. Ezek oldásában és a problémák gyökerének megtalálásában segítenek nekik. Mesét néznek, majd kielemezik, szerepjátékot játszanak, rajzolnak a foglalkozáson. Indítanak számítógépes foglalkozást is, 8-13 éveseknek. Ennek a programnak a résztvevői olyan fiatalok, akik otthon is rendelkeznek számítógéppel. Az első csoport 2015 februárjában indult 12 fővel. A felnőttek számára szerintem nagyon érdekes, hasznos és nem csak a kisebbség számára lenne tanítható. Ami az én érdeklődésemet felkeltette a programok között, az a társadalmi vállalkozás projekt. Egy kezdeményezés alapján vágtak bele, egy telepen élő férfi állattenyésztésről álmodozott, de nemcsak saját részre, hanem idővel be szeretné vonni a többi embert is. Az ötlet hallatán a mentorok nem beszéltek őt le, hanem segítettek neki a terv kidolgozásán. Heti rendszerességgel vesznek részt vállalkozásfejlesztő tréningen, ahol számolnak állandó és változó költségekkel, ütemtervet készítenek, kockázatelemzést készítenek. A "Bagázs Jogklinika" projekt az adósságcsapda felszámolását tűzte ki célul és a telepen élők jogi problémáiba nyújt segítséget. Kurzust hirdettek az ELTE Jogi karán, melynek keretében a hallgatókat bevonták a munkába. Segítettek pénzügyi tanácsokkal ellátni az adósságcsapdába kerülteket, kibogozni az évtizedek óta lezáratlan tulajdonjogi viszonyokat. A legfontosabb, hogy csak azon lehet segíteni, aki változni szeretne. Ez nem csak a bagi telepre igaz, de életünk minden területén útmutatást ad. A programba úgy csatlakoznak hónapról hónapra többen, hogy a foglalkozáson részt vevő kisebbség például foci után elmondja barátjának milyen jól érezte magát, így később (ha szeretne) csatlakozhat a barát is. Egyetlen program sem kötelező. A Női klub célja, hogy a helyi nők megbeszélhessék az őket foglalkoztató problémákat és közösen találjanak megoldást. A helyi Gyermekjóléti Szolgálat munkatársaival közösen átbeszéljük a különböző témákat, mint például a spórolási ötletek, előfizetés villanyóra előnye. Tájékoztatják őket hogy milyen ingyenes tanfolyamon, továbbképzésen tudnak részt venni, mivel többségüknek a legmagasabb iskolai végzettsége az általános iskola. Saját tapasztalatként írom, hogy találkoztam már a helyi postán olyan roma nővel, aki helyett alá kellett írni az átvételi bizonylatot, mert a saját nevét nem tudta leírni. *"A szocializmus időszakában a roma nők közül jóval kevesebben rendelkeztek munkahellyel, mint a roma férfiak. A rendszerváltás után viszont a roma nők is a roma férfiakhoz hasonló arányban veszítették el a munkahelyeiket, így jelenleg is jóval alacsonyabb körükben a foglalkoztatottak aránya, mint a férfiak között. A cigányvizsgálatok adataiból kiderül, hogy a fiatal roma nők döntő többsége számára elérhetetlen a munkaerő-piaci integráció, melynek legfőbb okai: a területi hátrányok okozta szegregáció (hátrányos helyzetű régiók roma telepei, melyben az infrastruktúra sem kielégítő, nincs megfelelő, illetve megfizethető közlekedés), a munkalehetőség hiánya, az alacsony iskolai végzettség, a korai gyermekvállalás. Azok, akik a családalapítás miatt lemondanak továbbtanulási szándékukról, akár egész életükre elvesztik annak az esélyét, hogy valaha stabil munkahelyük legyen. A családalapítás és a munkaerő-piaci esélyek konfliktusával fiatalabb korban (kevesebb tapasztalat birtokában) szembesülnek a romák. Másrészt családjuk és szomszédjaik tapasztalatai alapján különösen erősek lehetnek azok a megfontolások, amelyek következtében*

---

¹⁷ Bernát én.

a roma fiatalok egy jó része esetleg jelentősen alulbecsli az iskolázottság munkaerő-piaci hozadékát. Ezért inkább nagyobb hangsúlyt fektethetnek a gyermekvállaláson keresztül történő státuszemelkedésre, ami persze tovább csökkenti az esélyét bármilyen jövőbeni integrációs folyamatnak." - írja a Nemzeti Társadalmi Felzárkóztató Stratégia. A Férfi klubban a férfiak heti szinten összegyűlnek, kártyáznak, beszélgetnek. A férfiak bevonása sokkal nehezebb volt, de már kialakult egy "mag", akik rendszeresen járnak. A Fialat klub 14-25 éves korosztály számára jött létre, célja a helytelen életvitelt élő, drog függőséggel küzdő fiatalok elterelése. Olyan összetartó közösséget szeretnének létrehozni, ahol tér nyílhat az informálódásra, önreflexió elsajátítására. A telepen 54 roma család szorgoskodik 2014 tavasza óta saját veteményeskert gondozásán. Az önkéntesek rengeteg tapasztalatot adtak át, a lakók elsajátíthatták a zöldség termesztés alapjait. Minden családnak azonos összeg állt rendelkezésére és saját ízlésük szerint rendezhették el a kertet. A program célja az öfenntartó szemlélet átruházása, illetve hogy később ösztönzés nélkül is csinálják a veteményezést. Ahhoz, hogy a helyi roma fiataloknak önbizalmuk legyen, olyan programokat kell szervezni nekik, amikben sikeresek. A sikeres feladatokkal növekszik önbizalmuk és több esélyük lesz a továbbtanulásra, a szegénységből való kitörésre, céljaik elérésére. 2014-ben az Egyesület pályázatot írt ki kedvezményesen megvásárolható számítógépekre, ezáltal 21 család jutott géphez. A következő években szeretnének még több hasonló pályázatot hirdetni. A vásárlás feltétele az volt, hogy részt kellett venniük 8 alkalmas 1,5 órás alapismereti tanfolyamon. Itt megismerkedhettek az egér használatától kezdve az internethasználattal is. A tanfolyamot önkéntes informatikusok tartották. Az Egyesület folyamatosan keres önkénteseket, középiskolásokat és felnőtteket egyaránt. Az önkénteseknek vállalniuk kell, hogy 15 héten keresztül kreatív fejlesztő foglalkozást tartanak Bagon és részt vesznek egy egész napos felkészítő oktatáson. 2015 év végén a Prezi 100 dolgozója járt a romatelepen és részt vettek a telep felújítási munkálataiban, már többször jártak itt. Olyan családoknak segítettek, akik részt vesznek a Bagázs Egyesület adósságrendező programjában. A közmű szolgáltatókkal adósságrendező stratégiát dolgoztak ki, ennek keretében felszerelték az előre fizetős mérőórákat is a telepen. A telepen működő jogklinika programhoz a telep lakóinak közel 50%-a csatlakozott, ennek célja a roma integráció elősegítése. A programot a Vodafone Magyarország Alapítvány támogatja. A program keretén belül 40 joghallgató biztosított ingyenes jogi tanácsadást 200 roma számára, akik úgy döntöttek, hogy aktívan részt vesznek a „jogon kívüli” helyzet felszámolásában és elindulnak a felelős életvitel felé vezet. A falu életében először közös futóversenyt szerveztek, melyre hónapok óta lelkesen, komoly edzésekkel készülnek a falu lakói. Én nagyon örülök, hogy létrejött ez a társulat és jövőbeni célom a csatlakozás. Több 10 éve fennálló problémákat tudnak kezelni, látom lehetőségét annak, hogy a helyi lakosság és a telep lakói között enyhül az ellenszenv, illetve a programban résztvevő fiataloknak könnyebb lesz elvégezni az általános iskolát és magasabb iskolai végzettséget szerezni.

- Vallási helyi gyülekezetek, közösségek a cigányok integrációjáért

- Interjú Ternák József roma származású Jehova tanújával.

Ternák József Egerben született 1974-ben. Édesapja magyar, édesanyja pedig roma származású volt. Édesapja alkoholproblémákkal küzdött, ami sajnos erőszakot szült, így rengeteget bántalmazta Józsefet és nővérét. Józsefet óvodás korában még nem érték negatív megkülönböztetések hovatarozása miatt, azonban az általános iskolában már egészen más volt a helyzet. Leginkább a tanárok éreztették vele, hogy ő nem magyar, és lekezelték őt. Volt, aki vonalzóval ütötte, a testnevelés tanár pedig mindig a sor végére állította őt, és hasonló sorsú társait. A különböző fakultatív programoknál „elfelejtettek szólni” nekik. Az általános iskola vége felé már a társaik is bántalmazták őket, mind lelkileg, mindig fizikailag.

József önbecsülését a fölbe tiporták. Józsi szülei hamar meghaltak, testvére pedig kitagadta őt, ugyanis úgy gondolta ő sokkal műveltebb, mint Józsi. Így ő egyedül maradt. Majd 17 évesen fogta magát, és egy hátizsákkal elköltözött egy munkásszállóba, a vasútnál dolgozott. 18 évesen megházasodott, 20 évesen pedig otthagyta a vasutat. 22 évesen megismerkedett egy emberrel, aki sportszereket javított, majd ebből nyitott egy saját vállalkozást. Rengetegen elismerték munkáját, itt érezte, hogy visszanyerte önbecsülését. Később integrált manuáalterápiával is foglalkozott. Kezdetben a betegeit zavarta nemzeti identitása, de amint látták, illetve érezték, hogy szakmailag az élen van, nem foglalkoztak vele. Majd egy kezelés során beszélgetett az egyik beteggel, aki Jehova tanúja volt. Józsi elmesélte neki az életét, illetve azt, hogy mennyi nehézségen ment keresztül az élete során. A kliens azt ajánlotta neki, hogy menjen el egy Istentiszteletre, ismerkedjen meg a vallással, és ez majd segíteni fog neki és egy testi-lelki megújulást biztosított neki. József úgy gondolta, hasznos lehet a betege tanácsa, így hallgatott rá, és elkezdte tanulmányozni a bibliát. Hosszú évekre telt, mire elhatározta magát. Ugyanis ez bizonyos kötelességekkel jár. Le kellett tennie a cigarettát, illetve sajnos a szerencsejáték rabjává is vált, attól is meg kellett válnia. 27 évesen pedig megkeresztelkedett. József itt érezte az önmegvalósítás élményét. Számára minden Istentisztelet felüdülés volt. Rengeteg hasonló helyzetű társával találkozott itt. Illetve sokan meséltek arról, hogy itt fogadták el romaságukat. Sokszor a romák összeülnek a közösségen belül, és kiöntik egymásnak a lelküket, a közösséghez való tartozás érzése könnyebbé teszi mindennapjaikat. Igyekszenek gyermekeiknek is átadni ezt a tudást minél korábban, hogy őket ne érje ilyen, illetve hasonló sérelem, ha pedig éri is, akkor tudja, hogyan kell kezelni, hozzáállni. Az interjúm azt bizonyítja, hogy a romáknak rengeteget segít, ha egy vallási közösséghez tartoznak. A vallási közösséghez, ahol mindenki elfogadja és egyenlő rangú partnerként kezelik őket. A valláson belül nincs társadalmi megkülönböztetés illetve társadalmi hierarchia. A romák, akikkel volt alkalmam beszélgetni, egy mentsvárként tekintenek a Királyság Termére, amit ha alkalmuk adódik, hetente kétszer látogatnak. Lelelki megnyugvást nyújt nekik, mikor hasonló sorsú emberrel találkoznak, akikkel megoszthatják fájdalmaikat.

○ Sárszentlőrinci Evangélikus Egyházközség.

Egy tradicionális, 1700-as években alakult evangélikus gyülekezet működik Sárszentlőrincen. A korábbi időkben a falu lakossága teljes mértékben evangélikusnak vallotta magát. Akkoriban, a környező német lakosság tette ki a gyülekezet nagy részét. Virágkorát az 1800-as években élte a falu, 2500 lakos is élt ott akkor. Azonban a történelem során jött változások (kitelepítés, urbanizáció) következtében nemcsak a falu létszáma csökkent le, hanem a gyülekezeté is. Jelenleg 38%-a vallja magát evangélikusnak. Az akkor megüresedett házakba, mely az alacsony születésszámnak és kiöregedésnek is köszönhető volt, a 6 km-re lévő „Sasos” cigánytelepről telepítettek be családokat. A beások csoportjához tartoztak, körülményeik ellenére tisztességes munkavégző emberek, akik példás rendben éltek. Ezt a betelepítést az 1950-es, 60-as évekre tehetjük. Nem voltak együttélési problémák, a magyar és cigány lakosság egy közösséggé forrt. A cigánymisszió első lépéseinek Csepregi Béla lelkész munkásságát tekinthetjük, aki feltétlen szeretettel nyitott a cigány közösség felé. Hívta és biztatta őket a gyülekezeti közösségbe. A cigányok közeledése, elsősorban kazuálékat kérő lépéseik nyitottak kapukat. Úgyhogy nagyjából a többségnek adódott evidenciaként, hogy nem az 5 km-re levő inkább kemény katolikus pappal tartják a kapcsolatot, hanem abba a közösségbe mennek, ahol szeretettel vannak feléjük. A rendszerváltás idején, a népfőiskolai hagyományokkal bíró Csepregi lelkész, akinek munkáját nyugdíjba menetele után lánya, Csepregi Erzsébet vette át, közösen megalapították a Népfőiskolát. Ennek egyik része a kulturális vonalat erősítette, ott inkább előadásokra koncentráltak, a másik pedig a szociális szférát. Tanfolyamokat és munkahelyeket akartak létrehozni, csakhamar azonban egy

vállalkozónak át kellett adni pénzügyi okokból. Fontos előrelépés volt viszont Kocsis István és feleségének munkássága, akik egy praktikus irányt adtak az alapítványnak. Szövő és kosárfonó tanfolyamot tartottak, és kőműves brigádokkal vállaltak kisebb munkákat is. Mezőgazdasági képzéseket is tartottak, tanítva ezzel a cigány embereket is a ház körül adott lehetőségek kihasználására. A falu egyébként mindig mezőgazdasági munkákból élt. A lelki vonal megjelenése 2005-ben indult be a legintenzívebben, amikor Bakay Péter került oda ennek ápolására, a lelkésznek meghívására. Bibliaórák indultak be, majd egyik igény hozta a másikat magával, és csakhamar egy Bibliaiskola is megszervezésre került. Ennek keretein belül évente 3-5 vasárnapot vannak együtt egész nap a cigány és a magyar testvérek az Úr igéjének a tanulása mellett. Az első megjelenésük a gyülekezetben egy Adventi alkalom során történt, a lelkész úr hívta szolgálni őket, 10-15-en el is jöttek. Nagy élmény volt a számukra, hogy tudnak ők is adni. Vasárnaponkénti átlag istentiszteletet látogatók száma 2-8 fő. Összességében az eddigi kezdeményezések:

- bibliaórák, házi bibliaórák
- bibliaiskola
- cigány ételek bemutatója: nem verseny, nincs helyezett, igény egy szabadabb, de evangéliumi töltetű alkalomra. A kultúrával fonódik össze, cigánytánc, ételeik kóstolása, kis könyvet is adtak ki ezzel kapcsolatban.
- Tanoda program: oláh cigány gyerekek között, hetente kétszer 10-15 gyermek, játék, Biblia-tanulás, közös étkezés, foglalkozások.
- Egyéb missziós alkalmak: cigányok egy kis csoportja megy szolgálni más gyülekezetek közé.

A szociális segítség is természetesen megjelenik. Vannak civil támogatók, gyakran adományok kiosztására is sor kerül. De egyértelműen leszögezhetjük, és ez a lelkész úrral folytatott beszélgetés során kiderült, hogy a lelki vezetésre teszik itt a hangsúlyt. Tehát az irányelv: Jézushoz vezetni a cigányokat, megtérésre és utána pásztorolni őket lelki életükben. *„A teljes embert segíteni, ebben benne van az, hogy ha kell, akkor ruhát adni, ha kell, akkor munkát adni, ha kell, akkor barátságot adni. De a legfontosabb hangsúly a lelki életen van.”* Ebben a gyülekezetben a cél a cigányok gyülekezetbe integrálása, nem pedig egy önálló kultúrközösség létrehozása, hiszen ez a közösség már faluként is eggyé vált az évek során.

○ Filadelfia Evangélikus Egyházközség

A gyülekezet Nyírszőlősi Evangélikus Gyülekezetként alakult 1992-ben, idén ünnepli a 20. születésnapját. Tehát egy új és fiatal gyülekezetéről beszélünk. Jelenlegi lelkésze, Györfi Mihály az első, aki ebben a közösségben szolgál. Ekkor Nyírtelek még missziói terület volt. Az intenzív szolgálat a 90-es évek végére érte el azt a szintet, hogy már lehetett önálló templomépítésen gondolkodni. A nyírteleki rész ez által egyre jelentősebb szerepet töltött be a gyülekezet életében. A templom felépülése után Nyírtelek mind szervezetileg, mind lelkileg központja lett a gyülekezeti működésének. A Filadelfia Evangélikus Egyházközség 2009. január 1-jén vette fel új nevét. A Jelenések könyvének 3. fejezete nagyon fontossá vált a lelkész avatása, beiktatása kapcsán az egész gyülekezet számára: nyitott ajtót adtam elé. Isten ezáltal küldte el a gyülekezetet, hogy szolgáljon a környező lakosok között. Hiszen 64 település tartozik még szervezetileg a közösséghez. A cigányság felé vezető első lépések már a 90-es években megtörténtek. Mikor a lelkész hitoktatási céllal az iskolákba ment, nem voltak evangélikus gyerekek, hiszen ezelőtt önálló gyülekezet sem létezett. Tehát azokat a gyerekeket gyűjtötte össze, akik nem jártak más felekezetek alkalmaira. Ezek főként cigány gyermekek voltak. Később a tanítványképzőn felnövekedett fiatalok vették át a hitoktatást, és egy ifjúsági újság kihordásával már el is mentek középük Görögországra. Ezek voltak az első kapcsolódási pontok. Innen indult el a közös gondolkodás, és a kérdés Isten elé tárása, hogy

milyen lehetőségeket felhasználva lehetne elindítani a bizalomébredést közöttük. Nyitottak voltak a gyülekezet felé, nyitottak voltak Isten felé, vagy legalábbis az evangéliumot képviselők felé. 2005-ben indult meg a közös gondolkodás, hogy miként lehetne közelebb kerülni a görögországi település lakóihoz. Ekkor született meg a kezdeményezés, majd 2006-ban be is indult a „zsíros kenyeres barátságépítő találkozó”, amikor is 40-50 gyülekezeti tag Isten szeretetétől fűtve, imádkozva kente a zsíros kenyeret, hogy aki találkozik ezzel a zsíros kenyérral, az az Isten szeretetével is találkozzon. És akkor gyerekmunkások, ifjúság között szolgálók, asszonykörü tagok, technikát kezelők, zenecsoport mentek ki, és szolgáltak első sorban azzal, hogy leültek velük és hallgatták őket. Minden hónap harmadik vasárnapjának délutánján volt ez a „zsíros kenyér nap”, és minden vasárnap délután pedig asszonyok mentek ki a cigánytelepre. Először asszonyokkal, később férfiakkal is beszélgettek bibliaóra keretében Isten dolgairól. *„De ez alatt a három év alatt kigúnyoltak, kinevették, semmibe vettek, minden negatívumot. amit el lehet képzelni azt megtették velünk, amelyben a cigánymissziót nagyon komolyan végezni akarók is megakadtak és vannak, akik kiléptek, mert nem tudták elhordozni ezt a terhet.”* 2008 végén nagy akadályba ütközött a cigánymissziós szolgálat. Az akkori cigányönkormányzat vezetője ugyanis nem nézte jó szemmel a kibontakozó helyzetet. Azt hitte, hogy másfajta változásokat hoz majd az egyház megjelenése: mindenkinek szép háza lesz, stb. Tehát, oda gördített akadályt, ahol lehetősége akadt. Rossz hír keltésével, az addig templomként és gyülekezeti házként funkcionáló épület bezárásával. De ez volt a nyitánya a további történéseknek, ugyanis egy fiatal cigány ember ekkor felajánlotta a nem régen felújított családi házát az alkalom megtartására. Beszélgetések alakulhattak ki, azon az alkalmon egy másik fiatalember kezdett beszélgetni a lelkésszel, mert nem tudta feldolgozni gyermeke halálát. Nem értette, az Isten hogy engedhette ezt. Hetekkel később hitre jutott. Tehát ez az ellenállás valami jónak a kezdetévé lett. Ekkortájt indult be a tanyagondnoki szolgálat. Ez már célzottan Görögországra irányult, és a legintenzívebb jelenlétet biztosította. A tanyagondnok ismeri a település lakóit, ismeri a problémáit, és tud segíteni azokon, akik élethelyzetük miatt esetleg hátrányban vannak. Segíti a hátrányos helyzetben lévő, külterületen élő emberek szociális, oktatási, közösségi, egészségügyi ellátáshoz való hozzájutását. Annak segítségét, illetve különböző ügyintézkésekben akár bevásárlásban való segítséget. Ezt a munkát egy gyülekezeti tag látta el teljes állásban, persze a misszió eszközeként felhasználva. Az első megtérő fiatalember, aki egy agresszív alkoholistá férfi volt, kezdett beszélni a többieknek, egyre többen érdeklődtek az Isten dolgai iránt. És itt merül fel az a kérdés, hogyan fogadta a gyülekezet a beérkező cigányokat? Az egyszerű válasz az, hogy sokan imádkoztak azért, hogy a Görögországon élő cigányok hitre jussanak, Istenhez találjanak. A fogadtatás szeretetteljes volt. Ezért amikor megérkezett az első cigány ember a gyülekezetbe, akkor imádság meghallgatásnak vették, fogadták. Akik nem voltak benne a cigánymisszióban, azok pedig csodálkozva látták, hogy azok, akik ide érkeznek, nem ugyanazok, mint akiket eddig ismertek, mert másképpen viselkednek. És a gyülekezetben való bizonyosságtételeik alapján rácsodálkoztak, hogy mi történt velük. Tehát a gyülekezetben nem volt ellenállás a befogadásukkal kapcsolatban, mert Isten akaratának és Isten imádság meghallgatásának tekintették őket. A Filadelfia Evangélikus Egyházközség már 2006-ban létrehozott szociális szolgáltatásokat biztosító központot. A keretek megszabása végett csak a cigánymisszió szempontjából fontos részeit emelem ki a gyülekezet történetének. A szociális alapszolgáltatások, amelyek beindultak, nem egyféle szociális munka kiváló végzésére indultak, hanem azért mert ezek a szociális szolgáltatások a gyülekezet épülését, építését, emberek Krisztushoz jutását szolgálhatják. Tehát azok az alkalmazottak, akik ezekben a szolgálatokban dolgoznak, azok vihették ezeket a szolgáltatásokat egyébként magas szakmai színvonalon, de azzal a plusszal, amit a kereszténységük ad. És ez Istenre rámutatást adhat az embereknek. Tehát a tanyagondnoki szolgálat egyrészt a klasszikus szociális törvényben megfogalmazott szolgáltatás, azzal megerősítve, hogy egy hívő keresztény ember végzi, aki

Istenre tud mutatni a cigány emberek életében. 2011 végére egy keresztény cigány embert tudtak beállítani a tanyagondnoki szolgálatba.

Összességében az eddigi kezdeményezések:

- Bibliaórák, férfi-, asszonykör
- Biztos kezdet ház: két fő cél: a gyermekek szociális és érzelmi fejlődésének elősegítése, egészségének védelme, képesség- és készségfejlesztése, valamint a család, mint közösség erősítése, támogatása.
- Tanyagondnoki szolgálat
- Szociális föld program: a programnak a foglalkoztatás a fő profilja. Egy 5 hektáros és egy 1000 négyzetméteres területen indult el. *„Ennek a komplex programnak az a végcélja, ami egyébként most idealiztikusnak tűnik, hogy rendszeres munkavégző emberek, normális szociális körülmények között és normális iskoláztatás között éljék az életüket. A föld program által megtermelt növények, termények reményeink szerint elsősorban az evangélikus oktatási és szociális intézményeinek konyháira jutnak, illetve több önkéntes segítőn keresztül fővárosi gyülekezetek tagjai képesek fölvásárolni ezeket a terményeket, amiket itt megtermelünk. Egy „Luther market” nevű belső piac létrehozása a célja egy fiatal csapatnak, aminek egyik részét itt mi adnánk.”*
- Alternatív centrum: megépítésében már a lakók is részt vesznek. Tanfolyamok szervezése, foglalkoztatás. Két fő irány: építéstechnológia és fajták készítés.
- Adósságkezelési tanácsadás.
- Ifjúsági Tanácsadó és Információs Pont

A cél egy önálló közösség kialakítása, de nem szegregált értelemben. Megőrizve, keresztényként megélve kultúránkat a közösségben. Tehát cél a későbbiekben egy önálló közösség létrehozása Görögszálláson, a Filadelfia Evangélikus Egyházközség mentorálásával, de szervezetileg függetlenként. A gyülekezet programja a cigányok felé az, hogy megtérésre vezesse őket, és a megtérés utáni gondolkodással segítse őket abban, hogy nem magukra hagyva, hanem pásztorolva őket, az élethelyzetükön is tudjanak változtatni. Ez persze nem „cigányspecifikus”. Arra a kérdésemre pedig, hogy melyek a távlati célok, a következő választ kaptam: *„A megfogalmazott célt megvalósítani, azáltal hogy komplex család-rehabilitáció történik, ami a megtérés, életújulás, a szülő-gyerek kapcsolat, oktatás, nevelés, foglalkoztatás komplexumában valósul meg. És, ezáltal egy olyan széleskörű szociális emelkedés megy végbe az egész társadalomban, amely aztán kihat a lakhatásra, a kultúrára, a szociális szintre.”*

- Szentetornyai gyülekezet

A Szentetornyai gyülekezet szintén nagy múltra tekint vissza, már csak azért is, mert az egyik legnagyobb evangélikus gyülekezet, az Orosházi Egyházközség leánygyülekezeteinek egyike. Nincsenek könnyű helyzetben, hiszen az 1800-1900-as években még önálló gyülekezetként, önálló templommal és harangtoronyokkal éltek virágkorukat. Ez a 2000 főt számláló lakosság mára már szóróvanná lett. A cigány lakosság ezeken a területeken igen magas számú. Mivel Szentetornya Orosháza térségébe tartozik, ezért csak térségi adatokat tudunk vizsgálni: 600-800 fő cigány él körülbelül itt. A cigánymisszió kezdete 2004 szeptemberében indult be, Laczki János evangélikus másodlelkész szolgálatában. A helyi iskola nyújtott be igényt arra, hogy legyen evangélikus hitoktatás helyben. Ugyanis a római katolikus plébánia nem kívánt a cigánygyerekek tanításával foglalkozni, az igény nyitott maradt. Így az evangélikus hitoktatásba kapcsolódtak be, és később is, mikor már lett volna lehetőségük katolikus oktatásban részesülni, kitartottak az evangélikusok mellett. Többen, azóta már nem tanulói az iskolának, mégis szervesen bekapcsolódtak a gyülekezet életébe, és részt vesznek alkalmakon.

A korábbi évtizedekben csak kazuális szolgáltatást igénybevevő rétegeként jelentek meg a cigányok, és csak ilyen formában volt lehetőségük az Isten igéjével találkozni. Ma már több lehetőség adódik, nyitott, befogadó alkalmakat szervez a lelkész. Ennek köszönhetően beszélhetünk megújult életekről is. Több cigány ember is megtérésre jutott, gondolkodásában megváltozva indult meg egy rendezettebb élet igénye felé. Közülük többen rendszeresen dolgoznak is. Lelkész úr azonban azt sem hallgatta el, hogy vannak visszaesők az örömteli történetek mellett. Azt láthatjuk tehát, hogy 2004-ben a gyermekeken keresztül indult meg ez a misszió, de ma már, az utóbbi négy évet tekintve a felnőttek is egyre inkább nyitottabbá váltak. Szolgáltatokat tekintve aktívan részt vesznek az egymás közötti bizonyágtételekben és olykor a bibliaóra szervezésében is. A szentetornyai közösség aktívan részt vesz az országos megrendezésű „Közös asztal” programban, melynek házigazdái is voltak a 2010-es év során. A lelkész meghatározása szerint a cél az integráció, de ez sajnos nem minden esetben működik. Az eltelt évek során 3 fő felnőtt az, aki beépült a gyülekezetbe. 10-en vannak, akik gyakran megjelennek az alkalmakon és 30 fő körülbelül az, akik időnként megfordulnak a közösségben. A gyermekmunkában részt vevő gyerekek viszont nagy számban, aktívan járnak a gyülekezetbe. Az irányelv szintén a megtérésre vezetés, majd lelki vezetés. Önálló szociális munkát nem végeznek, más szervezetek munkájában vesznek részt, mint társszervezők.

Az utóbbi három, vidéki gyülekezettel kapcsolatos esettanulmány összevetésével és elemzésével nem célokom leszögezni, hogy a cigánymisszióknak mely módszerei a leghatásosabbak. Pusztán egy objektív képet készítek három eset összevethető információiból. Az esetekre a továbbiakban a megadott számok alapján hivatkozunk.

	1. Sárszentlőrinc	2. Filadelfia	3. Szentetornya
gyülekezet alapítás	1700-as évek	1992-ben	1800-ban még önálló
típus	tradicionális háttér	újépítésű	leánygyülekezet-tradicionális
alapvető cél	megtérésre vezetés	Holisztikus evangelizáció	megtérésre vezetés
fő hangsúly	bibliai alapú oktatáson	szociális foglalkoztatáson	bibliai alapú oktatáson
további cél	lelki vezetés	holisztikus emberszemlélet	lelki vezetés
gyülekezet szempontú cél	gyülekezetbe integrálás	önálló keresztény kultúrközösség	gyülekezetbe integrálás lehetőség szerint
szociális-diakóniai munka megjelenése	alkalmankénti	állandó	rendszeres
Lelkész által meghatározott alapelv 1.	nyíltsággal, elfogadással és szeretettel közeledni	Isten küldetésében kapott feltétel nélküli szeretettel közeledni feljűk, a megismerés kell, hogy szeretetet ébresszen	őszinteség- hátsó szándékot átlátják
alapelv 2.	tűrelem, kitartás- sértődés miatt semmiképpen sem ott hagyni, a csalódást törésként élük meg.	diakónia evangélium nélkül szeretetlenség afelű, aki Krisztus nélkül él	tisztelet-üket is teljes embernek tekinteni
alapelv 3.	ha a szociális szférára tesszük a hangsúlyt, könnyen tévűtra fut az egész	Az evangélium diakónia nélkül szeretetlenség, mert nem adom meg neki, amire szüksége van, pedig megtehetnűm.	pozitív értékek meglátása
eddiggi gyülekezetbe integrált felnőttek száma	8-10 fő	30-40 fő	3-10 fő

A missziológiai részben meghatározott első alapelv, azaz a megismerésre való törekvés, mind a három esetben megjelenik. Az említett gyülekezetek nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy meghallgatva, megismerve a cigányságot, közelebb kerüljenek hozzájuk. Mind a három esetben beszélhetünk egy ismerkedési „tesztidőszakról”. Az első esetben a lelkész részéről történt a közeledés, egyedül ment kezdetben látogatni és hívogatni a családokat, a 2. és a 3. esetben gyülekezeti tagokkal közösen történt ez. Minden esetben hosszabb időszak volt a bizalom és szeretetkapcsolatok kialakulása. Az 1. esetben volt már alap, amire építkezni lehet, korábban is történtek lépések a korábbi lelkész részéről. A másik két esetben viszont nulláról indult a szolgálat, más vallások, egyházak képviselői sem foglalkoztak a cigánysággal. A második és a harmadik meghatározott alapelv, a szeretetre való törekvés és az Istenhez való odaszeretés, is minden esetben nagyon jól megjelenik. Sőt, mindegyik gyülekezet irányelvének rész szeretettel odavezetni Istenhez a cigányembereket. A cigánymisszióknak az a feladata, miszerint az adódó lehetőségeket kell kihasználni, „ott bújni, ahol rés akad”, nem mindenütt valósul meg a gyakorlatban. A gyermekmunka mind a három gyülekezetben aktívan folyik, és jól működik. Foglalkoztatásban elért kisebb illetve nagyobb előrelépés az 1. és 2. esetben történt. Komplex család rehabilitációról csak a 2. esetben beszélhetünk. Haupt kutatása fontos szempontokra hívta fel a figyelmet. Beszéltünk a negyedik fejezetben egy új fogalomról, amely nem csak Hauptnál, hanem Bosch könyvében is megjelenik, ez a holisztikus evangelizáció. Az esettanulmányok közül, hasonlóan a család rehabilitációhoz, a 2. esetben jelenik meg. Összességében elmondhatjuk tehát, hogy nem egy egyszerű szolgálati terület. Arra a kérdésre válaszolni, hogy melyik módszer a leghatékonyabb hosszútávon, csak pár év múlva tudunk. Rengeteg időt és energiát, erőt és erőtlenséget igényel, de Istentől kapott elhivatással áldásos szolgálat. Célunk az esettanulmányokkal az volt, hogy tisztában legyünk a Magyarországi Evangélikus Egyház jelenlegi cigánymissziós helyzetével, típusaival. Talán lesznek olyan gyülekezetek, akik e sikerek, és nehézségek olvasása és tanulmányozása közben, indíttatást éreznek majd a hátrányos helyzetben élők felé való misszióban elindulni.

- Az erki roma gyerekek felzárkóztatási lehetőségei a Biztos Kezdet programmal

Az Erken működő Biztos Kezdet Gyerekházat 2013. június 17-én ismertem meg, amikor is egy napot az intézményben töltöttem, hogy megfigyeljem tevékenységüket. A Gyerekház egyik munkatársa, Vas Tünde segítségével vált lehetővé, hogy ellátogathassak hozzájuk, illetve a vele készített interjú során tudtam meg többet az erki intézmény működéséről, valamint a Biztos Kezdet program szabályairól, célkitűzéseiről. Vas Tünde 2013. április 30-ig (a pályázati időszakban) a Gyerekház vezetője volt és jelenleg is fontos szervezői feladatokat lát el; szívügyének érzi a mélyszegénységben élők integrációját, a Biztos Kezdet program mellett más felzárkóztatást elősegítő projekteknél is részt vesz („Helyi érték, közös nevező”, „Legnagyobb kincs - egészség fejlesztési program a Hevesi kistérségben”). Erk Heves megye déli részén található. A település lakossága kevesebb, mint 1000 fő, ennek körülbelül 70%-a roma. A helyi Gyerekház foglalkozásain résztvevők 80%-a roma származású. Dolgozatomban az erki Biztos Kezdet Gyerekház tevékenységét mutatom be, különös tekintettel arra, hogy milyen módon segíti ez elő a helyi roma gyerekek felzárkóztatását. Emellett fontos, hogy röviden bemutassam a Biztos Kezdet program alapelveit, hiszen ezáltal válik érthetővé az erki kezdeményezés is.

A Biztos Kezdet program alap gondolata az esélyek megteremtése, illetve a képességek kibontakoztatásának biztosítása. Prevenációs program, amelynek segítségével reális lehetőség nyílik az eltérő élethelyzetből induló gyermekek számára a lehető legkorábban történő probléma felismerésre, a korai, célzott képességfejlesztésre, a nagyon korán jelentkező hátrányok csökkentésére, a lemaradás, kirekesztődés elkerülésére. Többek között olyan településeken alapítanak gyerekházakat, ahol nagyszámú roma népesség koncentrálódik,

akiknek az egyetlen biztos megélhetési forrása a szociális támogatás, amelyet alkalmi munkával szerzett jövedelemmel egészítenek ki – Erken is főleg ez a körülmény hívta életre a Gyerekházat. Ezzel összefüggésben megteremtik azokat a feltételeket, amelyek nem engedik az előítéletek és diszkriminatív gyakorlatok érvényesülését. Jelenleg több mint ötven településen működik olyan intézmény az országban, amely a Biztos Kezdet program „filozófiáján” alapszik. Nemcsak a külön erre a célra létrehozott gyerekházakban, hanem játszóházakban, gyerekklubokban is elérhetőek a szolgáltatások (a közös tulajdonság, hogy a korai képességfejlesztés a hangsúlyos, valamint lehetőség van arra, hogy a szülő is jelen legyen a foglalkozásokon). A helyi szükségletektől függően, a helyi szakemberek és szülők együttműködésével szervezik meg a szolgáltatásokat, illetve azokat a feltételeket, amelyek lehetővé teszik a szolgáltatásokhoz való hozzáférést. A program nagy hangsúlyt fektet a hátrányos helyzetű településeken és településrészekben a 0-5 éves korú gyereket nevelő hátrányos helyzetű családok felkutatására és a programba történő bevonására. Azonban az oktatási törvény változása – óvodakötelezettség három éves kortól – miatt a hétköznapi foglalkozásokon csak a három év alatti gyermekek vehetnek részt; a 3-5 éves korú gyermekek csak azokon a programokon vehetnek részt, amely nem az óvodai jelenlétükkel egy időben zajlik. A gyerekházakban dolgozók elfogadják azt az állítást, hogy minden gyerek más. Az öt jellemző veleszületett tulajdonságokkal, képességekkel és tapasztalatokkal jön a gyerekházba, ahol minden feltétel rendelkezésére áll ahhoz, hogy esetleges hiányait pótolja. A program munkatársainak feladata, hogy megismerjék őt, a szüleit és a körülményeit. A házában a gyerekek és a szülők egyaránt bizalmat és biztonságot kell, hogy érezzenek. A programokat, a gyerekház napi életét minden esetben a programban résztvevő családokkal együtt tervezik, és együtt is hajtják végre. A házakban folyó munka módszerének alapja, hogy a gyerekeknek módjukban álljon kezdeményezni saját tanulási tevékenységüket. A felnőttek és a gyerekek egyaránt fontos szerepet kapnak a spontán és a szervezett játékokban. A különböző szakmák-egészségügy, szociális és oktatás - helyben megtalálható szakemberei rendszeres együttműködnek a családok és a gyerekházak életében. A Biztos Kezdet Program rövidtávú céljai közé tartozik a csecsemők és kisgyerekek szociális, érzelmi és értelmi fejlődésének javítása; a szülői szerepek, kompetenciák megerősítése; a családok és közösségek erősítése. A középtávú cél az óvoda-, később az iskolaérettség növelése, valamint az iskolai lemorzsolódás csökkentése. A hosszú távú cél a hátrányos helyzetű családokban élő gyerekek jövőbeni sikeres, munkaerő-piaci reintegrációjának megalapozása.

Az erki Mikkamakka Biztos Kezdet Gyerekház

Erken 2010 augusztusában kezdte meg működését a Gyerekház, amely a település központjában, a könyvtár épületében kapott helyet, közvetlenül a polgármesteri hivatal mellett. Ugyanebben az épületben működik még védőnői szolgálat valamint egy ifjúsági információs és tanácsadó iroda. Az országban azokon a településeken, ahol nincs bölcsőde és/vagy óvoda, a gyerekházakkal pótolják az öt év alatti gyerekek biztonságos fejlődését elősegítő ellátását. Erk rendelkezik óvodával, így a helyi Gyerekháznak csak a bölcsődei szolgáltatást kell részben pótolni. Mivel Erk védőnői-, családsegítő- és gyermekjóléti szolgálattal rendelkezik, így lehetőség nyílik arra a településen, hogy a rendezvényeiken és a családlátogatások során minden érintett családot megismertessenek a Gyerekházzal. Naponta átlagosan 7-10 gyerek és esetleg szülei (télien alacsonyabb a létszám a gyakori megbetegedések miatt) látogatnak el a Gyerekházba. A részvétel nem kötelező, és szabadon választható, hogy ki hányszor és milyen gyakran látogat el a gyerekházba – de Vas Tünde elmondta, hogy az a leggyakoribb eset, hogy a kisgyerekeket legalább hetente egyszer hozzák a szülei, illetve a hétvégi rendezvényeken (túrák, ünnepnapok kézműves foglalkozások) sokan össze szoktak gyűlni. A gyerekeknek minden hétköznap 8-12-ig tartanak a foglalkozások. Meghatározott napirend szerint alakítják a programokat: a szabad

játékot, a tornát, a tízórait (ezek alapján leginkább egy óvodai délelőtti foglalkozáshoz lehetne hasonlítani a napirendjüket). Minden nap van lehetőség az állandó foglalkozásokon kívül egyéb szolgáltatások igénybevételére: pszichológus, logopédus és védőnő segíti a gyerekek fejlődését. Az intézmény munkatársai délutánonként a szülőknek szerveznek programokat (beszélgetések, közösségfejlesztő programok, internetanfolyam); ezeken már a várandós kismamák is részt vehetnek, nemcsak azok, akiknek már gyerekek van. Csütörtök délutánonként történnek a családlátogatások. Az intézményben töltött napomon délelőtt nyolc kisgyerek volt a Gyerekházban (hat roma és kettő nem roma származású), többségük az édesanyjakkal együtt. A foglalkozások során a nevelőnőknek segédkeztem és a gyerekekkel játszottam, így könnyen meg tudtam figyelni, hogyan telik náluk egy nap. A gyerekek nem kezeltek idegenként és szüleiket sem zavarta a jelenlétem, miután Vas Tünde bemutatott nekik (talán azért sem volt furcsa számukra egy idegen jelenléte, mert önkéntesek és főiskolai gyakorlaton lévő diákok is jelen szoktak lenni olykor náluk). A gyerekek az érkezésüktől 9 óráig szabadon játszhattak, utána egy negyedórás tornaóra következett, majd a tízórai. Fél 11-től három kisgyerek a logopédus foglalkozásán vett részt, a többieknek addig meséket és verseket olvastak fel. A csoportszoba egy otthonosan berendezett, színes, óvodai teremhez hasonló helyiség, ahol a gyerekek részére sok játék és mesekönyv található. A délelőtti program végig ott zajlott, kivéve a logopédus foglalkozását, mert azt a védőnők rendelőjében (ugyanabban az épületben) tartották. A délelőtt folyamán három édesanyával beszélgettem; két roma és egy nem roma nőt arról kérdeztem, hogy mit jelent nekik és a gyerekeiknek a Gyerekház. Mindhárman állították, hogy elsődlegesen a színes programok és a gyerekeik számára érdekes, színvonalas játékok miatt járnak a foglalkozásokra. A nem roma nő elmondta, családja rendezett körülmények között él, a férje Hevesen dolgozik, de a Gyerekháznak jó híre van a faluban, ezért szoktak eljönni. Az egyik roma édesanya családja csak segélyből él és főleg azért járnak a foglalkozásokra, mert a gyerekek jól érzik magukat a sok játék között és kapnak tízórait. A másik roma édesanya férje szokott alkalmi munkákat vállalni, de ők is főleg segélyből élnek; elmondása szerint azért is hasznos az intézmény, mert a nevelőnők ajánlották neki, hogy a kisgyerekeit járassa logopédushoz, máskülönben a család nem tartotta volna ezt fontosnak. Délután a felnőtteknek – szintén a Gyerekház szervezésében – a számítógép és az internet használatát oktatták a polgármesteri hivatal épületében (öt emberből négy nem roma és egy roma származású volt). Kíváncsi voltam arra is, hogy vajon szokott-e konfliktus lenni a roma- és nem roma családok között a Gyerekház foglalkozásain, rendezvényein. Az ott töltött napon azt éreztem, hogy békések a körülmények, sem a szülők, sem a gyerekek nem tesznek különbséget egymás között. Vas Tündétől megtudtam, hogy egyáltalán nem jellemzőek a konfliktusok, sőt, volt, hogy a Gyerekházban rendeződött olyan családok viszonya, akik több éve haragban álltak egymással. Az erki Gyerekházban három nevelőnő dolgozik jelenleg. A Biztos Kezdet program előírása az, hogy a vezetőnek felsőfokú humán végzettséggel kell rendelkeznie (pedagógus, óvónő, pszichológus, egészségügyi végzettségű, kisgyermek nevelő, fejlesztő pedagógus); legalább egy további munkatársnak érettségivel és egy esetleges segítő munkatársnak legalább nyolc általános iskolai évvel kell rendelkeznie. A vezető Serfőző Szilvia, aki csecsemő- és kisgyermeknevelő, gondozó végzettségű (egyébként ő is roma származású). Mindhárom munkatárs elvégzett egy Biztos Kezdet tanfolyamot, amely előírás a munka megkezdése előtt. Az intézmény állami-, Európai Unió támogatásából és a Norvég Civil Támogatási Alapból tartja fenn magát. Az önkormányzat nem tudja támogatni az erki Gyerekházat (de vannak olyan Gyerekházak is máshol az országban, ahol az önkormányzat, valamely civil szervezet vagy egyház a fenntartó). Az erki Biztos Kezdet Gyerekház a legfontosabb célkitűzéseinek a családsegítést, az egészségfejlesztést, az adósságkezelést, a pszichológusi-, jogi tanácsadást, az álláskeresőt, a munkaerő-piaci aktivitás segítését, a képzésbe juttatást, a mentorálást tartja. Ezek természetesen a szülőket érintik, így nekik prevenciós beszélgetéseket szoktak tartani egyes

délutánokon és szülő klub is alakult. A gyerekeknél a veleszületett és/ vagy a mélyszegénységből fakadó hátrányok, sérülések, fejlődésbeli eltérések mielőbbi felfedezése, a szakemberhez jutás elősegítése a Gyerekház legfontosabb célja - ezzel ki tudják védeni, vagy legalábbis csökkenteni tudják a későbbi tanulási nehézségeket. Figyelmet szentelnek egy olyan közösség fejlesztésére, ahol érzékenyek és odafigyelők az emberek egymás problémáira. Egy élhetőbb vidéki életet akarnak kialakítani önkéntesek és szakemberek bevonásával. A végső cél, hogy a gyerekek felnőttek képesek legyenek sikeresen részt venni az oktatásban, majd a munkaerőpiacon. A kisgyerekek és családjaik életében az erki Gyerekház legjelentősebb eredménye az, hogy segélyből, minimálbérből nem lenne esélyük megismerni azt, hogy máshogyan is lehet élni, mint ahogyan ők élnek, elkeseredetten, nyomorogva, bűnözésből stb. A gyerekek elmaradásait sok esetben későn ismernék fel, amikor már csak jelentős hátránnyal léphetnének az életbe.

- Roma Nemzetiségi Önkormányzat

A rendszerváltás után az első, demokratikusan megválasztott parlament és kormány azonnal szembesült az évtizedek óta háttérbe szorított kisebbségi kérdés, ezen belül a romák megoldatlan gondjaival és a mihamarabbi cselekvés szükségességével. Az elmúlt évek, évtizedek történéseit két nagy szakaszra bonthatjuk:

1. 1990-1995: az egész jogszabályi és intézményi háttér újragondolása, jogszabályalkotás útján történő át-és kialakítása. Ennek egyik fontos mérföldköve volt, hogy 1993-ban a magyarországi Országgyűlés elfogadta a Nemzeti-és etnikai kisebbségi törvényt. A Roma nemzetiségi önkormányzat egyébként teljes mértékben példaértékű, már csak azért is, mert egyedül Magyarországon létezik ilyen.
2. 1995 után pedig megjelentek az első olyan kormányzati programok, amelyek a cigányság helyzetének jobbítása érdekében születtek. 2012. január 1-től, a korábbi Cigány Kisebbségi Önkormányzat Roma Nemzetiségi Önkormányzat néven ismert. A kisebbségi (nemzetiségi) önkormányzatok választása a rendes önkormányzati választásokkal egy időben történik

a 2011-es népszámlálás eredményeként, amelyik településen nincs meg a 30 fő, ott nem alakulhat kisebbségi önkormányzat. A RNÖ működési támogatásból tartja fenn magát, emellé pedig feladat alapú támogatást lehet nyerni, melynek feltétele, hogy a település roma nemzetiségi önkormányzatának kötelező évi 4 ülést és egy közmeghallgatást tartania.

Veszprém megyében 2010-2014-ig 42 RNÖ működik, amiket a megyei RNÖ információkkal lát el, lehetőségükhöz mérten képzéseket tartanak a települési RNÖ-eknek.

RNÖ feladatai:

- a kötelező feladatokon kívül minden RNÖ maga választja, hogy még milyen egyéni pluszokat vállal el;
- a cigány kisebbségi önkormányzat nevének megállapítása, valamint jelképeinek, kitüntetéseinek meghatározása
- az intézményekkel igyekszik jó kapcsolatot kialakítani (óvoda, iskola)
- szülő-pedagógus közötti jó kapcsolat elősegítése (szülői értekezlet fontossága!);
- családsegítés;
- a romák szociális helyzetét tekintve nagyon sok egyéb feladatot is el kell végezni, mint pl. a hivatalos nyomtatványok kitöltése, iskolai-óvodai beiratkozásnál segítség nyújtása; pályázatok figyelése, ösztöndíjak kiírása, együttműködés az Országos Rendőr-Főkapitánysággal;
- média
- roma nemzetiségi napok szervezése.

Veszprém megyében pozitív példaként említhető a nagyvázsonyi roma nemzetiségi önkormányzat, mely *Nagyvázsonyi Roma Hetet*, *Nagyvázsonyi Roma Napot* és egyéb rendezvényeket szervez. A faluban a cigány közösség 95%-át a beások, a maradék 5%-ot pedig a romungrók teszik ki. Nagy büszkesége a községnek a 14 főből (óvodások, iskolások) álló hagyományőrző csoport. Egyaránt fellépnek a falu rendezvényein, illetve önálló roma programokon. A Nagyvázsonyi Roma Hét a nagyvázsonyi Kinizsi Pál Általános Iskola, a Nagyvázsonyi roma nemzetiségi önkormányzat és a Fekete Sereg Ifjúsági Egyesület szervezésében valósulhat meg minden év májusában. Ezt a hetet arra szánták, hogy a pedagógusok, az itt tanuló gyermekek még többet megtudjanak a romák múltjáról, szokásairól.

- Roma Polgári Tömörülés

A szervezet működéséről a honlapjuk tanulmányozásával tájékozódhatunk. A honlap címe www.rptinfo.hu. A honlapon hat fő pont található. A Kik vagyunk? pont alatt a szervezet elnökének gondolatait olvashatjuk, valamint tájékozódhatunk a szervezet, az RPT működéséről. A Programunk menüpontnál vitairatok olvashatóak a romák helyzetéről a közoktatásban, a foglalkoztathatóságukról, az egészségügyről a romák egészségügyi állapotával összefüggésben, valamint elképzelésükről, egy polgárbarát államról. A *Csatlakozz* címszó alatt önkéntesnek lehet jelentkezni, adománnyal lehet segíteni a rászorulókat, kérdőív kitöltésével lehet a saját véleményt elmondani, és gyakornoki programhoz lehet csatlakozni. Az Aktualitások menüpontban a legújabb hírekről, eseményekről, hasznos információkról tájékozódhatunk, valamint a programokon készült képeket nézhetjük meg. A Magazinban a romák történelméről, kultúrájáról, eredményeiről, irodalomban való megjelenéséről olvashatunk. Az utolsó menüpont a kapcsolatfelvétel módjairól tájékoztat. Az RPT elnöke Makai István, a rendszerváltás óta aktív tagja a roma közéletnek, 2007 márciusa óta a Fővárosi Cigány Önkormányzat elnöke. Lényegesnek tartja, hogy a szervezet a közhasznú politizálásra és kulturális érdekérvényesítésre helyezze a hangsúlyt. Fontosnak tartja kiemelni, hogy a társadalmi felelősségvállalás a cigányok ügyében nemcsak a többségi társadalom dolga, hanem mind a roma, mind a nem roma emberekre számítanak. Az RPT kimondja, hogy „a magyarországi romakérdés nem egyszerűen szegénykérdés, így megoldását sem szabad pusztán a szociális segélyezés szintjére redukálni.” A romáknak „elsősorban nem segélyekre, hanem egyenlő esélyekre van szüksége”. Az integráció legjobb útját az oktatásban, a szakképzésben és a felsőfokú továbbtanulásban való ösztönzésben, valamint a munkavállalás széleskörű lehetőségeinek megteremtésében látják. A tömörülés tagjai és támogatói azon munkálkodnak, hogy a különböző társadalmi csoportok között szakadékok mélyítése helyett hidakat építsenek.

A tervek. A hidak megteremtésében jelentős lépés az, hogy megismerjük egymás kultúráját, annak értékeit. A szervezet a magyarországi cigánykultúra értékeként említi az idősekről való gondoskodást, az összetartozást, a szolidaritást, a családközpontúságot, a gyermekszertet. Másik fontos lépés lehet a romák oktatásban való részvételének ösztönzése, a roma foglalkoztatás megerősödése. Kiemelik a roma frissdiplomásokat, a munkanélküliségbe süllyedtek segítségének jelentőségét az esélyegyenlőség megteremtésében. Tervezik egy roma szociális és egészségügyi térkép elkészítését is a fővárosban, ugyanis nincsenek pontos adatok a főváros roma lakosságának számáról, kerületenkénti megoszlásáról.

Ami pedig már megvalósult. Egy olyan Társadalmi Elnökséget hoztak létre, melynek tagjai olyan gazdasági vezetők, akik elkötelezett támogatói a magyarországi romák felzárkóztatásának. A Palánta Programban a hátrányos helyzetű gyerekeket segítik a helytállásban. A MunkaTárs Mentor Program azoknak a munkanélküli embereknek segít, akik

elsősorban nem a munkalehetőség hiánya miatt nem találnak munkát, hanem a szociális környezetük vagy pszichés állapotuk akadályozza őket ebben. Ez a program a valós munkahelyi piaci igények és az egyéni képességek összhangjára törekedve segíti a hátrányos helyzetű, de szorgalmas személyeknek egyenlő esélyeket biztosítani. Figyelemre méltó kezdeményezés a Gyakornoki Program, amelyet olyan leendő szakembereknek képzeltek el, akik a roma kisebbség integrálását közösen, a romákkal együtt szeretnék megvalósítani.

Vitairat a közoktatásról. A Roma Polgári Tömörülés programjai közül ebben a dolgozatban a jelen tanulmányokra, az andragógiára vonatkozó meglátásokat írom le. Ezek közül az egyik a felnőttoktatás jelentősége a romák esélyegyenlőségének megteremtésében.

Az RPT saját felelősségének tekinti a budapesti felnőtt romák általános iskolai segítségét, a nyolc általános iskolai osztályt el nem végzett cigány felnőttek felkutatását és meggyőzését a megszakadt tanulmányok folytatására. Fontosnak látják, hogy a 8 általánost nem végzett fiatalokon kívül az alapkisiskolai végzettséggel nem rendelkező középkorúak korcsoportjára is kiterjesszék a szakképzés megkezdésére felkészítő, a szakképzésbe vezető kompetenciafejlesztő évfolyam nyújtotta lehetőséget. A Roma Polgári Tömörülés abban is lehetőséget lát, hogy a felsőoktatási és a felsőfokú szakképzésben résztvevő hallgatók képzését támogató „diákhitel-lehetőséget terjesszék ki a felnőttek középiskolája esti és levelező tagozatán tanulmányokat folytató tanulóakra is.” Ez segítené a nehéz helyzetbe került, esetleg munkáját elvesztő felnőtteket, hogy a tandíj kifizetése okozta nehézségeket orvosolva be tudják fejezni megkezdett tanulmányaikat. Az RPT azt is javasolja, hogy a felnőttoktatás keretében középiskolai tanulmányokat folytató hátrányos helyzetűek számára is induljon be mentorálási program. Leírják véleményüket a távoktatási formákról is, miszerint ez a legkényelmesebb, legrugalmasabb tanulási forma, mégis ez lehet a legkevésbé eredményes a hátrányos helyzetűek körében a viszonylagos kontrollátlanság miatt, ami miatt sok kudarc lehet a tanulónak. „A 2009/2010-es tanévtől a felnőttoktatásban résztvevő hallgatók számára is kötelezővé válik az idegen nyelvből tett érettségi vizsga.” A Roma Polgári Tömörülés kívánatosnak tartja, hogy a felnőttoktatásban „a roma származású hallgatók valamelyik – állami nyelvvizsgaképes – cigány nyelvet (lovári, beás) is választhassák”.

A 2010-ben megvalósult és dokumentált programok közül néhány.

- 2010.05.12.: A Roma-magyar közös ebéd című rendezvényen egy közös ebéd melletti beszélgetésre invitálta az érdeklődőket az RPT, miközben koncertek szórakoztatták a vendégeket. Roma és nem roma művészek egyaránt felléptek az eseményen: Caramel, ifj. Sánta Ferenc és népi zenekara, Tóth Vera, Bartók Eszter, LL Junior, Gomes Team, Brazil Kulturális Központ és még sokan mások.
- 2010. jún. 03.-2010. jún. 05.: VÖÖ. Nemzetközi Romafesztivál – Pécs. „Kulináris kalandozások, táncházak kifulladásig, benépesül az új Széchenyi tér, karneváli hangulat tölti be a történelmi belváros sokat látott utcáit.” A rendezvényre több országból érkeztek roma művészek: zenészek, táncosok, kortárs képzőművészek. Mellettük megjelentek a hagyományos roma mesterségeket űző kézművesek is, hogy a fesztivál a roma kultúrát a maga teljességében mutathassa be.
- 2010.06.11.: A Magdolna Napok idejére a Mátyás téren és az itt található közösségi házban nagy rendezvényt szerveztek, amelyen felléptek roma zenészek, kivilágították az egész teret. Ezen kívül cserebere piacot rendeztek és a gyerekek részére történelmi játszóházat középkori vásárral, lovagi tornával. A környéken élő felnőttek bográcsgulyás főzésében bizonyíthatták főzőtudományukat.

Megkérdeztem az RPT-nél dolgozó ismerősömet, hogy hogyan került a szervezethez, mi ott a munkája, illetve, hogy hogyan látja a romák jelenlegi helyzetét. Fontosnak tartottam, hogy ne csak egy nézőpont jelenjen meg a dolgozatban, hanem egy ott dolgozó, érintett, roma származású ember is mondja el a véleményét. Először tehát az általa elmondottakat írom le, aztán elemzem, összegzem az olvasottakat, hallottakat. Az ismerősöm egy hónapja dolgozik a Roma Polgári Tömörülésnél. Négyhónapnyi munkanélküliség után a Rádió C-ben egy reklámból értesült arról, hogy roma munkanélkülieken segítenek, ha elmennek regisztrálni az Új-híd munkaerő-közvetítő nonprofit kft.-hez (ez a Fővárosi Cigány Önkormányzatban található). Miután elment regisztrálni, kiközvetítették az RPT-hez, ahol azóta adminisztrációs munkát végez, fogadja a vendégeket, és adatokat rögzít. A romák élethelyzetének javítását az oktatásban látja, valamint abban, hogy több munkahelyet kéne létrehozni, és emellett segíteni a romákat az elhelyezkedésben. Ebben segít például az RPT és az Új-híd kft. Azt is említette, hogy a falusi cigánynegyedekből városi lakásokba kéne költöznie az embereknek. Amit pedig a legfontosabbnak említett, az a média hatása, ugyanis manapság a negatív hírekről hallani, ehelyett viszont a pozitívumokat kéne kiemelni. Ebben teljesen egyetérték velem, ugyanis érdemes lenne tudni például az RPT működéséről. A szervezet olyan programokat szervez, ami által megvalósulhatnak a romák és magyarok közötti személyes találkozások. Csak a személyes találkozások azok, amik segíthetnek az elfogadásban, négy fal között ülve persze, hogy csak azt látja és hiszi el az ember, amit a tv-ben hall. Az kell, hogy lássák az emberek egymást, ismerjék meg a másik kultúráját, legyenek olyan iskolák, programok, ahol együtt lehetnek romák és nem romák (de akár bármilyen különböző kultúrájú emberek). Az van eleve rossz véleménnyel a romákról, akinek soha nem volt roma származású barátja, vagy csak egy jó ismerőse, kedvenc zenésze.

- Családsegítő és Pedagógiai Szakszolgálat

A Családsegítő és Pedagógiai Szakszolgálat egy komplex humánszolgáltatási intézmény, amely kezdetben csak nevelési tanácsadóként, majd 1998-tól családsegítő és gyermekjóléti szolgálatként is működik. Sárospatak városa és a kistérség ellátását végzi. A kliensköre egy része azonos, a fejlesztő pedagógusok, pszichológusok tudják segíteni mind a munkatársakat, mind a klienseket, a gyermekeket. A szociális munkások pedig a családok elérésében, a gyermekek rendszeres foglalkozásokon való megjelenésének segítségével tudnak közreműködni. Így a hozzájuk fordulók a lehető leghamarabb, komplex ellátást tudnak kapni, „nem tudnak az egyes intézmények között elveszni.”

Az intézmény kapacitása, személyi állománya: 2 fő klinikai szakpszichológus – családterapeuta, gyermekterapeuta végzettséggel, pszichodráma asszisztensi képesítéssel; 3 gyermekjóléti család gondozó, mindannyian pedagógus és mentálhigiénikus végzettséggel; a gyermekjóléti szolgálat szakmai vezetője gyógypedagógus végzettséggel; 3 fő családsegítő család gondozó 1 tanítói, 1 mentálhigiénikus végzettséggel; 3 gyógypedagógus, pszichopedagógus; 3 logopédus; 1 gyógytestnevelő; 1 gyógypedagógiai asszisztens.

A pályázati programban való részvétel szükségessége:

A szakszolgálat számos eredménye mellett, évek óta nem tud – kapacitásbeli nehézségek miatt – csoportokat indítani, pedig serdülőkorban működnek a legjobb hatásfokkal a kortárs csoportok. A korábban sikerrel működtetett drogprevenciós és családi életre nevelő csoport is csak pályázati forrásból volt megvalósítható. Ezért ebben a pályázatban azokat a már korábban is megfogalmazott célokat lehetett megvalósítani, amelyek évek óta váratnak magukra forrás- és kapacitás hiány miatt. A szakszolgálat feladatellátási-rendszerén túl, küldetésének tartja, hogy a célcsoport hátrányos helyzetű családjainak ne pusztán a gondozása, hanem a felnövő gyermekek szociális készségeinek fejlesztése is megtörténjen, hogy közel egyenlő eséllyel léphessenek tovább az iskolarendszerben, ami társadalmi

integrációjuk előfeltétele. Olyan komplex preventív programcsomagot állítottunk össze 80 gyermek részére, amely alternatív viselkedési repertoárt kínál a motiváció növelésével. A pályázati program láthatóan nem kifejezetten „cigányprogram”, ugyanakkor a lokalizált, a hátrányos helyzetű csoportok lakhelyeül szolgáló telepszerű környezetben számarányuk felülreprezentált. A programot megelőző szükségletfelmérés A program fentiekben leírt indokoltóságát támasztotta alá a 2008-2009-es tanév második félévében készített szükségletfelmérés, amely során igyekeztünk bevonni minden érintett, releváns csoport képviselőjét, úgy a leendő célcsoportok részéről, mint a szakaberek köréből.

A szükségletfelmérés módszere:

- Célcsoporthoz tartozó gyermekek egyéni fejlesztési terveinek áttekintése
- Személyes interjúk a célcsoport tagjaival (igényfelmérés)
- Közoktatási intézmények igazgatóival és gyermekvédelmi felelőseivel a kapcsolatfelvétel
- Védőnőkkel való csoportos interjú

A szükségletfelmérés eredményeként meghatározott célcsoportok

- **GYERMEKEK - 10-18 ÉVES**
  - a) tanulási zavarral és magatartási problémákkal küzdő általános iskolás felső tagozatos tanulók
  - b) magántanulók az általános iskola felső tagozatában
  - c) beilleszkedési nehézséggel küzdő, alulszocializált, agresszivitásra hajlamos szakiskolás fiatalok
  - d) enyhe fokban értelmi fogyatékos, szocializációs problémákkal küzdő felső tagozatos gyerekek
  - e) tehetséggondozásban korábban részt vevő súlyosan hátrányos helyzetű olaszliszkai gyerekek
- **SZÜLŐK**
  - a) F) alapellátásban vagy védelembe vétel alatt álló gyermekek szülei
  - b) G) Sárospatak-Halászhomok családjai. A program Sárospatak két telepszerű környezetében élő – elsősorban cigány – hátrányos helyzetű csoportjaira koncentrált: a cigánytelep és Halászhomok (több projekttevékenységet ide terveztünk a program keretében, mert egy hagyományos szerkezetű településrészről van szó, ahol a közösségi terek megmaradtak a cigányteleppel ellentétben: bolt, közösségi ház, templom).
  - c) H) sajátos nevelési igényű, tanulási és magatartási zavarral küzdő gyermekek szülei
  - d) A szükségletfelmérés eredményeként kialakított együttműködő partnerség
- **INTÉZMÉNYEK ÉS SZERVEZETEK**
  - a) II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola – Sárospatak legnagyobb és egyetlen önkormányzati fenntartású iskolája.
  - b) Erdélyi János Általános Iskola – a kistérség egyetlen szegregált intézménye.
  - c) Vay Miklós Szakképző Iskola – a kistérség legproblémásabb oktatási intézménye
  - d) Hegyalja Általános Iskola – Olaszliszka és Erdőhorváti oktatási intézménye
  - e) Zempléni Családokért Alapítvány
  - f) Roma Kisebbségi Önkormányzat
  - g) Védőnői Szolgálat
  - h) Görög Katolikus Egyház

A projekt célja:

A projekt közvetlen célja a szükségletfelmérésben definiált célcsoportok számára olyan komplex preventív jellegű programokat megszervezése, amelyek szociális készségeiket fejlesztik. Ennek érdekében:

- 8 fő munkatárs részére felkészítő tréning.
- a projektbe bevont, alcsoportokba osztott, összesen 80 fő gyermek részére szabadidejük értelmes elköltésével készségfejlesztő foglalkozásokat szervezése, amelyek fő célja, hogy hátrányos helyzetükből fakadó devianciáik saját maguk és környezetük számára is kezelhetők és feloldhatók legyenek - a projektbe bevont családok, szülők, hozzátartozók: 50 fő, akik esetében az együttműködés megteremtésével az asszertivitás megtanítása, a szülői szerep megerősítése a cél. A projekt hosszú távú célja (hatása) a közvetlen célok elérésével összhangban, a megfelelő társadalmi minták elsajátításával az volt, hogy a jövő helyi társadalmá számára értékes, szociálisan érett, kollaboráns tagokat neveljünk. Ez különösen is fontos egy olyan térségben, mint Sárospatak és környéke, ahol a nagyfokú munkanélküliségnek a hiányzó munkahelyeken túl, a kialakult generációs minta is az alapja. Egyre szélesebbre nyílik az olló, ami a társadalmi kontrasztok kiéleződése és a szlömösödés miatt a devianciák megjelenésével is fokozódik (családon belüli erőszak, drogproblémák, bűnözés). Különösen érezhető ez a definiált célcsoportok körében, hiszen a veszélyeztetett gyermek- és fiatalkorúak körében jelentős hányadot képvisel a cigány származású, kimondottan telepen vagy teleszerű környezetben élők aránya, ahol a társadalmi szegregáció a napi tapasztalat része.

A megvalósított projekt

A szükségletfelmérés három beavatkozási területet azonosított:

A projekthez szüksége hiányzó tárgyi feltételek biztosítása: sátrak, sörpadok, rajzeszközök, játékok stb. A program lebonyolításához szükség volt figyelembe venni a szakszolgálat előzetes képzési szükségleteit, hogy munkájukat a megfelelően tudják ellátni (szakmai felkészítés, érzékenyítő tréning). A legfontosabb pedig természetesen a célcsoport számára biztosítandó szolgáltatási szükségletre rendelt konkrét tevékenységek. A négy csoportot hatékonyság érdekében nyolc alcsoportra bontották szét, majd ezeknek a csoportoknak a következő programokat biztosították:

- 1) Kommunikációs-konfliktuskezelési tréning fiatalok részére – A és B célcsoport, rossz, maladaptív technikák, az agresszivitás kezelése, mivel vagy dominánsan, hatalmi szerepben lépnek fel, vagy maguk is áldozatává válnak.
- 2) Szociális beilleszkedést segítő tréningek fiatalok számára – D célcsoport, fogyatékkal és súlyos szociokulturális hátránnyal rendelkező fiatalok számára. Elsősorban az együttélés, a szociális alkalmazkodás, a nagyon korai szexuális élet elkezdésének befolyásolása, ennek következtében a túl korai gyermekvállalás megelőzése, a tanulási idő, az iskolarendszerben való bennmaradás idejének kitolása a cél.
- 3) Tematikus elemeket tartalmazó csoportfoglalkozások tartása – C célcsoport számára Önismeretük javítása, viselkedési repertoárjuk bővítése, agresszió- és konfliktuskezelés javítása, a szabadidő eltöltés pozitív mintáinak megismertetése.
- 4) Iskolarendszeren kívüli tehetséggondozó programok – E célcsoport. Az olaszliszkai tehetséggondozó műhely munkájára alapozva: A gyerekek aktív részvételére épít, sok önálló tevékenységgel, elsősorban a környék felfedezésével: környezetvédelemmel, honismerettel, történelemmel, régészettel kapcsolatos ismeretek.
- 5) Konfliktuskezelő tanácsadás – F célcsoport
- 6) Kommunikációs tréning szülőknek – H célcsoport
- 7) Családterápia, mediáció – igény szerint, bármelyik célcsoportból

8) Családi programok

Projekt tapasztalatok a többség intézményesült „cigány képé”-vel kapcsolatban

A továbbiakban a tőkeelméletek antropológiai kiegészítéseként Prónai Csaba tanulmányában¹⁸ nevesített három terület közül:

- a „tisztátalan” cigány
- az „élősködő” cigány
- a „nevelhetetlen” cigány

az utóbbi kettővel kapcsolatos projekt tapasztalatokat emelném ki.

Sárospatak az Észak-magyarországi régióban található, mely térség 2007-ig, az EU25 idején még a 10 legalacsonyabb gazdasági potenciállal rendelkező területének európai régió egyike volt¹⁹: alacsony a foglalkoztatás, a terület népességmegtartó ereje, a működő tőke beáramlásának mértéke. Kiemelt fontosságúak a fent azonosított problémák szocio-kulturális háttérben lévő kihívások. A rendszerváltást megelőző időszak mesterséges elszigeteltsége, a határ-mentiség megbénította a tudományos kutatást különösen a társadalomtudományok – filozófia, teológia, jog, történelem, néprajz, nyelv, nevelés – területén, melyek a közös regionális identitás alakításának, így a gazdaságszervezésnek is hatékony eszközei lehettek volna. Borsod-Abaúj-Zemplén Megye észak-keleti részén számos jelentős szociális jellegű problémával kell megküzdeni a szocialista bányá- és iparvidéki ill. mezőgazdasági termelő struktúra átalakulásával (hanyatlásával), ami miatt a megye legnagyobb része a területfejlesztési szempontból kedvezményezett területek közé tartozik. Bár számos új ipari létesítmény is letelepedett a térségben, ezek humán erőforrás igénye azonban egészen más jellegű, mint a korábbi foglalkoztatóknak. Esősorban a képzetlenebb és a folyamatosan változó termelési viszonyokhoz rugalmasabban alkalmazkodni tudókat veszik fel; a pusztán segédmunkára alkalmas munkaerő leértékelődik. A cigányság körében további probléma, hogy a hagyományosan a körükben végzett munkatevékenységek ma már nem piacépésesek (pl. vályogvetés, javító bádogos tevékenység, de a muzsikus cigányokra sincs olyan kereslet, mint korábban). Ez a szocio-kulturális hátrány társul azzal a tradicionális szemléletmóddal, amiről Leonardo Piasere bebizonyította hogy: „a „boldog semmivé”-re, a „legküzdhetetlen lustaság”-ra a cigányoknak szüksége van ahhoz, hogy ellenőrizhessék a munkavégzéshez szükséges nélkülözhetetlen kapcsolatok újratermelését egy olyan világban, amely folyamatosan a bizonytalanság és a felbomlás fenyeget a szétszóródás és a nem-cigányok miatt, akik el akarják tüntetni a cigányokat, vagy legalábbis „integrálni” akarják őket.”²⁰ Ugyanakkor ebben az új helyzetben a többségi társadalom türelmetlensége is érthető, ami Lafontaine sokszor szándékosan félreértelmezett Tücsök és a hangya meséjének tanulságait elemezve érthető meg mégis talán a legjobban. Egy évszázados szimbiózis (annak minden negatív hozadékával együtt is!) felbomlásának lehetünk tanúi az utóbbi, rendszerváltás óta eltelt két évtizedben, aminek az eredményeként a „tücsök” nem tud szolgáltatni, a „hangyák” által biztosított, a túlélést biztosító adományokra pedig mégiscsak szükség van. Ebben az ambivalens helyzetben a munkanélküliség és az abból fakadó szociális problémák következtében fellépő devianciák generációs mintává válnak, és hatványozottan jelennek meg. Kérdés, hogy a kulturális tőke elméletek ebben a nehéz helyzetben segítségünkre lehetnek-e, és egy olyan projekt, mint amit Sárospatakon bonyolítottak le, milyen tanulságot szolgálhat? A projekt keretén belül a cél a szolgáltatási és képzési szükségletek kialakításakor Piasere kifejezésével élve nem az „eltüntetés”, hanem az inkorporált kulturális tőke növelése/modernizációja volt, amit azután a hátrányos helyzetű cigány közösség tagjai saját maguk eredményesen konvertálhatnak a megváltozott körülmények között gazdasági és

¹⁸ Prónai 2007: 206-217

¹⁹ a GDP azóta sem nőtt, csak Románia csatlakozásával még szegényebb területek is az EU részei lettek

²⁰ Prónai 2007: 211

kapcsolati tőkévé.²¹ Erre a pályázati program keretében megvalósított jó gyakorlatok közül a családi nap rendezvényei közül említhető, hogy a cigányságra jellemző zenei kompetenciák fejlesztése a tradicionálistól eltérő, modernebb keretek között zajlott le, ami egy keresettebb kortárs zenei pálya alapja is lehet és mintául szolgálhat más területeken is.

Összegzés

A cigány kultúra antropológiai vizsgálata projektünk esetében sem igazolta a cigányokról kialakult képet, a sztereotípiák általánosságban nem állják meg a helyüket, hiszen a felkínált lehetőségekkel a közösség tagjai néhány kivételtől eltekintve konstruktívan és örömmel kapcsolódtak be. Ettől függetlenül a cigánykérdést létező problémaként (pl. foglalkoztatás, lakhatás, iskoláztatás) kell kezelnünk, amelyen csak komplex programokkal lehet segíteni. A kérdés e programok hasznosságát tekintve inkább az, hogy a projektalapú finanszírozást az Európai Unióban a katalizátorhatás érdekében találták ki, azonban Magyarországon a fenntarthatóság legalapvetőbb pénzügyi feltételei sincsenek meg, így egy hasonló program továbbélése csak ismételt pályázati források bevonásával biztosítható, ami természetesen esetleges és ezért az elért eredmények is veszélybe kerülhetnek.

FELHASZNÁLT ÉS TÁJÉKOZTATÓ IRODALOM

ALCALDE, José Eugenio Abajo (2008) Cigány gyerekek az iskolában. Nyitott Könyvműhely Kiadó KFT, Budapest.

ALLPORT, Gordon W. (1977) Az előítélet. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

ARIAS, David Lagunas (2006) A katalán kálók helye a világban. Házasságkötés és társadalmi továbbélés. In: Prónai Csaba szerk.: Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 222-231.

BAKÓ Boglárka (2006) Romlott nők és tiszta lányok. Egy dél-erdélyi cigány közösség női normái. In: Prónai Csaba szerk.: Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 185-195.

BAKÓ Boglárka (2007) Cigány módra - magyar módra. Együttélési viszonyok egy mikroközösség sztereotípiatörténetein át. In: Bakó Boglárka, Papp Richárd, Szarka László szerk.: Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák. (Tér és terep 5.) Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet Évkönyve. Balassi Kiadó, Budapest. 36-64.

BAKÓ Boglárka (2009) A csobánkai romungro gyerekek iskolai kudarcai. Beszélő 2009. november–december, 14. Évfolyam, 11. szám <http://beszelo.c3.hu/cikkek/mentalis-hatarok>

BALI János (2004) Falusi önkormányzatok szerepe egy szatmári magyar cigány közösség integrációjában. In: Borsos Balázs – Szarvas Zsuzsa – Vargyas Gábor szerk.: Fehéren, feketén. Varsánytól Rititiig. Tanulmányok Sárkány Mihály tiszteletére I. L'Harmattan, Budapest. 55-69.

BEHELLONI, Orsetta (2006) Lajos-aranyak a sárban. Emberek, tárgyak és röppályák. In: Prónai Csaba szerk.: Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 152-163.

BERNÁT Anikó (én) Leszakadóban: a romák társadalmi helyzete a mai Magyarországon. <http://old.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b333.pdf>

BERNÁTH Gábor (2006) Hozott anyagból. A magyar média romaképe. In: Szuhay Péter szerk.: Eltérő nézőpontból. Tanulmányok a magyarországi cigány/roma közösségek kulturális törekvéseiről és a többség intézményesült „cigány képéről”. Antropológiai szöveggyűjtemény. <http://www.tarsadalomkutatas.hu/multimedia/pdf/antropol.pdf>

---

²¹ vö. Bourdieu 1998: 155-176

- BERNÁTH Péter (2006) A távolságtartó megközelítés. Roma karakterek a két háború közti magyar játékfilmben. In: Szuhay Péter szerk.: *Eltérő nézőpontból. Tanulmányok a magyarországi cigány/roma közösségek kulturális törekvéseiről és a többség intézményesült „cigány képéről”.* Antropológiai szöveggyűjtemény. <http://www.tarsadalomkutatas.hu/multimedia/pdf/antropol.pdf>
- BERTA Péter (2005) A társadalmi nemek közötti státuskülönbség ideológiai egy erdélyi roma (gábor) közösségben. *Ethno-lore. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve XXII.* 71-153.
- BERTA Péter (2005) Az érték etnicizálása - az etnicitás értéke. A presztízstárgy-gazdaság mint etnikai identitásgyakorlat az erdélyi Gáborok között. Tabula 8. 2. http://etno.joomla.etnologia.mta.hu/images/stories/personal/berta_p/berta_p_az_ertek_etnicizalasa.pdf
- BERTA Péter (2008) Identitás(szimbólum)-brókerek. Bazár jellegű ügyletek és kockázatmenedzselés a gábor presztízstárgy-gazdaságban. Tabula 11 (1-2.).
- BINDER Mátyás - "Felébredt ez a nép..." A magyarországi romák/cigányok etnikai-nemzeti önszerveződési folyamatairól. <http://www.antroport.hu/lapozo/tanulmanyok/tanulmany/pdf/binder1.pdf>
- BINDER Mátyás (2010) „Elképzelt kultúra.” A roma/cigány kultúra egy lehetséges értelmezése és félreértelmezései. *Eszmélet.* 22. évf. 86. sz. (2010). 172-195.
- BOURDIEU, Pierre (1998) Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Lengyel György – Szántó Zoltán szerk.: *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája.* Aula, Budapest, 155-176
- BÓDI Zsuzsanna (1997) *Cigány népismeret.* Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola Kiadója - Társadalomtudományi Tanszék, Kaposvár.
- BÓDI Zsuzsanna (1997) A hazai cigány csoportok táplálkozása vizsgálatának módszertani tanulságai. In: Romsics Imre - Kisbán Eszter (szerk.): *A táplálkozáskultúra változatai a 18-20. században. A néprajzkutatók Ő. táplálkozási konferenciájának előadásai.* Kalocsa. 1995. október 24-26. Viski Károly Múzeum: Kalocsa, 1997. 133-143.
- BÓDI Zsuzsanna (2002) *Gyermekélet-Táplálkozás cigány közösségekben.* Roma Módszertani Kiadványok 2. Budapest.
- BORDIGONI, Marc (2006) Zsitanok és évszakok Calavonban. In: Prónai Csaba szerk.: *Cigány világok Európában.* Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 135-151
- BOROSS Balázs – DOMOKOS Vera (2006) Beköltözés előtt – avagy hol húzódnak a határok? In: Prónai Csaba szerk.: *Cigány világok Európában.* Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 21-26.
- BORDIGONI, Marc (2006) Zsitanok és évszakok Calavonban. In: Prónai Csaba szerk.: *Cigány világok Európában.* Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 135-151
- BOROSS Balázs – DOMOKOS Vera (2006) Beköltözés előtt – avagy hol húzódnak a határok? In: Prónai Csaba szerk.: *Cigány világok Európában.* Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 21-26.
- DEME János – HORVÁTH Kata (2006) Elmerülés a szavakba. Írásbeliség és szóbeliség mint elméleti csomópont a kulturális antropológiai cigánykutatásokban. In: Prónai Csaba szerk.: *Cigány világok Európában.* Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 285-300.
- DIÓSI Ágnes (1988) *Cigányút.* Magyarország felfedezése sorozat, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Dr. HÜSE Lajos – NYÍRCSÁK János (én) A hátrányos helyzetű fiatalok életésélyei, jövőképe http://epa.oszk.hu/02900/02943/00019/pdf/EPA02943_kapocs_2005_4_05.pdf
- DURST, Judit (2001) „Nekem ez az élet, a gyerekek”. Gyermekvállalási szokások változása egy kistalusi cigány közösségben. *Századvég,* 22. 71-92.
- DURST Judit (2006) „Innen az ember jobb , hogyha meg is szabadul”. Megélhetési stratégiák egy kistalusi cigány közösségben. In: Szuhay Péter szerk.: *Eltérő nézőpontból. Tanulmányok*

- a magyarországi cigány/roma közösségek kulturális törekvéseiről és a többség intézményesült „cigány képéről”. Antropológiai szöveggyűjtemény.
<http://www.tarsadalomkutatatas.hu/multimedia/pdf/antropol.pdf>
- ERDŐS Kamill (1957) Terhesség, szülés, gyermekágy, szoptatás a magyarországi cigányoknál. Néprajzi Közlemények, 2. 3-4. 258-263.
- ERDŐS Kamill (1959) A Békés megyei cigányok. Cigánydialektusok Magyarországon. Gyula.
- FALUS Iván szerk. (2003) Didaktika. Elméleti alapok a tanítás tanulásához. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- FLECK Gábor – ORSÓS János – VIRÁG Tünde (2006) Élet a Bodza utcában. In: Szuhay Péter szerk.: *Eltérő nézőpontból. Tanulmányok a magyarországi cigány/roma közösségek kulturális törekvéseiről és a többség intézményesült „cigány képéről”.* Antropológiai szöveggyűjtemény. <http://www.tarsadalomkutatatas.hu/multimedia/pdf/antropol.pdf>
- FORMOSO, Bernard (2000) Cigányok és letelepültek. In: Prónai Csaba szerk.: *Cigányok Európában 1. Nyugat-Európa. Válogatás Bernard Formoso, Patrick Williams, Leonardo Piassere tanulmányaiból.* Új Mandátum, Budapest. 29-181.
- FORMOSO, Bernard (2000) A gyermek szocializációja In: Prónai Csaba szerk.: *Cigányok Európában 1. Nyugat Európa.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 80-137
- FORRAY R. Katalin - HEGEDŰS T. András (1998) *Cigány gyermekek szocializációja. Család és iskola.* Aula Kiadó Kft, Budapest.
- FOSZTÓ László (2002) Van-e cigány nemzettudat? In: Fedinec Csilla szerk.: *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság KözépEurópában.* Teleki László Alapítvány, Budapest.
- FRASER, Sir Angus (1996, 2002) *A cigányok* Osiris Kiadó, Budapest.
- GAY y BLASCO, Paloma (2006) Cubo bueno – cubo malo. In: Prónai Csaba szerk.: *Cigányok Európában 1. Nyugat Európa.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 236-239.
- GORDOS Ágnes (2000) A kulturális és a társadalmi tőke szerepe az általános iskolás cigány gyermekek iskolai előmenetelében. *Új pedagógiai szemle*, 50. 7-8. 93-101.
- HAJNAL László Endre (2006) Nagyvárosi cigányok változó gazdasági környezetben. Kapcsolathálók kialakítása – szoros összefüggésben a térhasználat módjaival. In: Szuhay Péter szerk.: *Eltérő nézőpontból. Tanulmányok a magyarországi cigány/roma közösségek kulturális törekvéseiről és a többség intézményesült „cigány képéről”.* Antropológiai szöveggyűjtemény. <http://www.tarsadalomkutatatas.hu/multimedia/pdf/antropol.pdf>
- HAVAS Gábor (1984) Foglalkozásváltási stratégiák különböző cigány közösségekben. *Medvetánc* 2-3. sz. 209-226.
- HAVAS Gábor (1989) A cigány közösségek történeti típusai. *Kultúra és közösség* (4.). 3-17.
- HAVAS Gábor (2001) Foglalkozási stratégiák különböző cigány közösségekben. In.: Kovalcsik Katalin (szerk.): *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből. Tanítók Kiskönyvtára 9. IFA-OM-ELTE.* 93-114.
- HORVÁTH Henriett (2006) „Meg vagyunk mi áldva velük...” Cigányok és nem cigányok egymás mellett élése Dombközben 2003 márciusában és áprilisában. In: Prónai Csaba szerk.: *Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest.* 27-41.
- HORVÁTH Kata (2002) „Gyertek ki nálunk, hogy jobban megismerjük egymást!” Epizódok egy falusi magyar cigányközösség életéből. (Antropológiai esettanulmány.) In: *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből.* (Az MTA Kisebbségkutató Intézetének évkönyve 1.) Szerk.: Kovács Nóra és Szarka László. Budapest, 241-325.
- HORVÁTH Kata (2004) Parasztkép. A paraszt figurája a cigány közösségekben és a cigánytanulmányokban. In: A. Gergely András – Papp Richárd szerk.: *Kisebbség és kultúra.* MTA – ELTE, Budapest. 41-47.
- HORVÁTH Kata (2004) Szóban-írásban - egy cigány szerelmeslevél kapcsán. *Tabula* 7 (2).

- HORVÁTH Kata (2006) Éhség-szövegek. A szociológia, a média és egy cigány közösség éhség-interpretációi. In: Prónai Csaba szerk.: Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 103-123.
- HORVÁTH Kata (2006) Gömbalja, barlanglakás, éhség, találkozás, szégyen. Egy konfliktus kulcsfogalmainak kulturális antropológiai értelmezése. In: Szuhay Péter szerk.: Eltérő nézőpontból. Tanulmányok a magyarországi cigány/roma közösségek kulturális törekvéseiről és a többség intézményesült „cigány képéről”. Antropológiai szöveggyűjtemény. <http://www.tarsadalomkutatas.hu/multimedia/pdf/antropol.pdf>
- HORVÁTH Kata – PRÓNAI Csaba (2000) „Retkesek” és „kényesek” között. Egy magyar cigány közösség tisztasági szokásairól. Café Babel, 38. 33-41. <http://www.cafebabel.hu/szamok/szeny/horvath>
- JÁRÓKA Livia (2006) Cigányok „Fókuszban”, avagy média és antropológia „akcióban”. In: Prónai Csaba szerk.: Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 124-131.
- KARDOS Ferenc (2008) „Veszedelmes habok között látszatik életünk forogni”. Források a zalai cigányság 18. századi történetéhez. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg.
- KÁLLAI Ernő (2002) A cigányzenészek helye és szerepe a magyar társadalomban és a magyar kultúrákban. In: Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. (Az MTA Kisebbségkutató Intézetének évkönyve 1.) Szerk.: Kovács Nóra és Szarka László. Budapest, 327-345.
- KEMÉNY István összeáll. (1999) A cigányok Magyarországon. "A roma népesség helyzete" címmel 1997. nov. 19-én rendezett konferencia előadásai alapján (Magyarország az ezredfordulón I. Rendszerváltozás: piacgazdaság, társadalom, politika) MTA, Budapest.
- KEMÉNY István szerk. (2000) A magyarországi romák. Útmutató Kiadó, Budapest.
- KEMÉNY István – JANKY Béla – LENGYEL Gabriella (2004) A magyarországi cigányság 1971 – 2003. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Gondolat, Budapest.
- KENDE Anna – ILLÉS Anikó (én) Hátrányos helyzetű gyerekek jelen és jövőképe. „Erős fal, kerítés, nagy kutya, állás a rendőrségnél” http://www.esely.org/kiadvanyok/2011_4/04kende.indd.pdf
- KERTÉSZ WILKINSON, Irén (1997) Vásár van előttem. Egyéni alkotások és társadalmi kontextusok egy dél-magyarországi oláh-cigány lassú dalban. MTA Zenetudomány Intézet, Budapest.
- KOVAI Cecília (2003) Az átokról. "Cigány beszéd" a gömbaljaiak között. Tabula 5 (2). <http://www.tarsadalomkutatas.hu/multimedia/pdf/antropol.pdf>
- KOVAI Cecília (2006) Nemek határain. Pár gondolat a nemekről és a hatalomról. In: Prónai Csaba szerk.: Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 196-208.
- KOVALCSIK Katalin (1998) “Ami a dalban van, az a cigány beszéd.” Egy erdélyi oláh-cigány közösség nyelvi ideológiája. In: Bari Károly szerk. Tanulmányok a cigányságról és hagyományos kultúrájáról. Petőfi Sándor Művelődési Központ, Gödöllő. 31-52.
- KOVALCSIK Katalin (1999) Házastársak közötti zenei verseny a kárpátaljai oláh cigányoknál. Zenetudományi dolgozatok. 87-111.
- KOVALCSIK Katalin (2003) Formális kommunikáció egy dunántúli oláh-cigány báli eseményen. Zenetudományi dolgozatok. 513-546. vagy In: Szuhay Péter szerk. (2006) Eltérő nézőpontból. Tanulmányok a magyarországi cigány/roma közösségek kulturális törekvéseiről és a többség intézményesült „cigány képéről”. Antropológiai szöveggyűjtemény. <http://www.tarsadalomkutatas.hu/multimedia/pdf/antropol.pdf>
- LYDAKI, Anna (2006) Cigány nők. In: Prónai Csaba szerk.: Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 209-222.
- MEZEY Barna szerk. (1986) A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

- MOLNÁR Mariann – PAVLICS Tamás (2009): Szükséglet felmérési tanulmány az Elzárkózás helyett felzárkózás c. projekthez. Családsegítő és Pedagógiai Szakszolgálat, Sárospatak
- MORVAI Orsolya (2006) „Lőrincen egészen más a helyzet”. Életképek egy Tolna megyei cigány közösségből. In: Prónai Csaba szerk.: Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 46-52.
- NAGY Pál (1998) A magyarországi cigányok története a rendi társadalom korában. Kaposvár.
- NAGY Péter (2006) „Egy kalap alá vesznek”. Parti terepmunka-napló (részletek). In: Prónai Csaba szerk.: Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 58-75.
- OKELY, Judith (1983) *The Traveller Gypsies*. Cambridge: Cambridge University Press
- OKELY, Judith (1996) Cigány nők. Cigányfűró III./1. 4-7.
- PÁLOS Dóra (2004) „Cigányok”, „újmagyarok” vagy „romák”. In: A. Gergely András – Papp Richárd szerk.: Kisebbség és kultúra. MTA – ELTE, Budapest. 336-357.
- PÁLOS Dóra (2006) „Megeszitek az életemet!”. In: Prónai Csaba szerk.: Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 76-99.
- PÁLOS Dóra (2007) „Cseperedünk”. Egy beás közösség önsztereotipizálási folyamatairól. In: Bakó Boglárka, Papp Richárd, Szarka László szerk.: Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák. (Tér és terep 5.) Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet Évkönyve. Balassi Kiadó, Budapest. 90-119.
- PIASERE, Leonardo (2000) A horáhánó romák békéltető emberei. In: Prónai Csaba szerk.: Cigányok Európában 1. Nyugat-Európa. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 409-426.
- PIASERE, Leonardo (2006) Cigány jelek. In: Prónai Csaba szerk.: Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 316-346.
- PÓCSIK Andrea (2006) Válogatott cigányképek. Cigányábrázolás a magyar játékfilmekben a hatvanas évektől napjainkig. Tabula 9 (2).
- POLYÁK Laura (2006) Cigányok Mucsaról. Az élclapi karikatúrák cigányképe. In: Szuhay Péter szerk.: Eltérő nézőpontból. Tanulmányok a magyarországi cigány/roma közösségek kulturális törekvéseiről és a többség intézményesült „cigány képéről”. Antropológiai szöveggyűjtemény. <http://www.tarsadalomkutatas.hu/multimedia/pdf/antropol.pdf>
- POMOGYI László (1995) Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon. Osiris – Századvég, Budapest.
- PRÓNAI Csaba (2004) Patrick Williams antropológiája. In: Prónai Csaba szerk.: Cigányok Európában 3. Franciaország. Patrick Williams: Cigány házasság. Új Mandátum Könyvkiadó - L'Harmattan Könyvkiadó - MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 7-68. http://www.mtaki.hu/docs/patrick_williams_cigany_hazassag/pronai_csaba_patrick_williams_antropologiaja.pdf
- PRÓNAI Csaba (1995) Cigánykutatás és kulturális antropológia. ELTE/CSVMTKF, Budapest/Kaposvár.
- PRÓNAI Csaba (1999) Bernard Formoso mint cigánykutató. In: Kézdi Nagy Géza szerk.: Menyeruwa. Tanulmányok Boglár Lajos 70. születésnapjára. ELTE BTK Kulturális Antropológia, Budapest. 205-223.
- PRÓNAI Csaba (1999) A kulturális antropológiai cigánykutatások 1987 után Nagy-Britanniában, Franciaországban és Olaszországban. Regio 10 (1). 156-177.
- PRÓNAI Csaba szerk. (2000) Cigányok Európában 1. Nyugat-Európa. Válogatás Bernard Formoso, Patrick Williams, Leonardo Piasere tanulmányaiból. Új Mandátum, Budapest
- PRÓNAI Csaba (2000) A cigány közösségek gazdasági tevékenységeinek kulturális antropológiai megközelítései. In: Kemény István (szerk.) A romák/cigányok és a láthatatlan gazdaság. Osiris/MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest. 176-198.
- PRÓNAI Csaba (2004) A kulturális antropológia jelentősége a cigánykutatásban. (Három példa). In: Kovács Nóra – Osváth Anna – Szarka László szerk.: Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás

kérdésköréből III. (Az MTA Etnikai - Nemzeti Kisebbségkutató Intézetének Évkönyve III.). Akadémiai Kiadó, Budapest. 253-271.

http://www.mtaki.hu/docs/ter_es_terep_03/t_e_t_pronai_csaba_kulturalis_antropologia.pdf

PRÓNAI Csaba (2002) A cigány kultúra kutatásának etikai problémája (Patrick Williams megoldása). In: A. Gergely András szerk.: A nemzet antropológiája. Új Mandátum, Budapest. 237-243.

PRÓNAI Csaba (2003) Migráció és kulturális antropológia (Tudománytörténeti vázlat), In: Kovács Nóra, Szarka László (szerk.): Tér és Terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. (Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének évkönyve II.) Akadémiai Kiadó, Budapest. 347-366.

PRÓNAI Csaba (2004) A franciaországi kulturális antropológiai cigánykutatások első eredményei (1966-1980). In: Borsos Balázs – Szarvas Zsuzsa – Vargyas Gábor szerk.: Fehéren, feketén. Varsánytól Rititiig. Tanulmányok Sárkány Mihály tiszteletére I. L'Harmattan, Budapest. 219-230.

PRÓNAI Csaba (2004) A felnőtté válás cigány útjai. In: Nahalka István – Torgyik Judit szerk.: Megközelítések. Roma gyerekek nevelésének egyes kérdései. Eötvös József Kiadó, Budapest. 27-41.

PRÓNAI Csaba (2004) Néhány kulturális antropológiai megjegyzés a cigány kultúrák sokféleségéről. In: Deszpot Gabriella – Diósi Ágnes szerk.: Fejéről a talpára. Ismeretek a cigányságról, a cigányságért. Fővárosi Tegyesz/Önkonet Kft., Budapest. 21-35.

PRÓNAI Csaba (2006) Előszó. In: Prónai Csaba szerk.: Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 11-17.

PRÓNAI Csaba (2007a) Cigány világok és kulturális antropológia. In: Boglár Lajos – A. Gergely András – Bali János – Hajnal Virág – Papp Richárd: A tükör két oldala. Bevezetés a kulturális antropológiába. Nyitott Könyvműhely, Budapest. 178-190

PRÓNAI Csaba (2007b) Angol antropológus egy magyarországi cigánytelepen. In: Boglár Lajos – A. Gergely András – Bali János – Hajnal Virág – Papp Richárd: A tükör két oldala. Bevezetés a kulturális antropológiába. Nyitott Könyvműhely, Budapest. 191-196.

PRÓNAI Csaba (2007c) A cigány kultúrák antropológiája. In: Boglár Lajos – Papp Richárd szerk.: A tükör két oldala – Bevezetés a kulturális antropológiába. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 206-217

PRÓNAI Csaba (2008) A kulturális antropológiai cigánykutatások történetének összefoglaló vázlata (1951-1987). In: Kézdi Nagy Géza szerk.: A magyar kulturális antropológia története. Nyitott Könyvműhely, Budapest. 483-502.

PRÓNAI Csaba (én) Kulturális antropológiai cigánykutatások Magyarországon az 1990-es években (néhány megjegyzés.

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/nemzeti_es_etnikai_kisebbsenek_mo_on%20a%2020_sz/pages/023_antropologia.htm

PRÓNAI Csaba - VAJDA Imre (2002) Romániai romák Magyarországon: koldusok, kereskedők, munkások. In: Kovács András (szerk.): Roma migráció. MTA Kisebbségkutató Intézet - Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont, Budapest. 34-40.

PUSKÁS Balázs (2006) Cigányok és halottaik Edelényben. In: Prónai Csaba szerk.: Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 246-255.

PUSKO Gábor (2005) Cigányok és parasztok. Néhány alapvetés a cigány/nem cigány egymás mellett élés kérdésköréhez Tornalján az ezredforduló környékén. In: Prónai Csaba szerk.: Lokális cigány közösségek Gömörben. Identitásváltozások marginalitásban. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 101-125.

RAO, Aparna (1996) A nő a cigány kultúrában. Magyar Lettre Internationale (21). 72-74.

RÉGER Zita (1990) Utak a nyelvhez. Nyelvi szocializáció, nyelvi hátrány. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- STEWART, Michael Sinclair (1987) „Igaz beszéd” – avagy miért énekelnek az oláh cigányok? *Valóság* 30 (1). 49-64.
- STEWART, Michael Sinclair (1989) Játék a lovakkal, avagy a cigány kereskedők és a szerencse. *Kultúra és közösség* (4). 21-40.
- STEWART Michael Sinclair (1994) *Daltestvérek. Az oláh cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon.* T-Twins – MTA Szociológia Intézet – Max Weber Alapítvány, Budapest.
- SZARVAS Zsuzsa (1988) *Tárgyak és életmód. Összefüggések a háztartások eszközkészletének alakulása és az életmódváltás között. Alsópáhok-Felsőpáhok. Életmód és tradíció 1.* Magyar Néprajzi Kutatócsoport. Budapest, 1988.
- SZÖLLŐSSY Ágnes (2006) Cigány a képen Cigányábrázolás a XIX-XX. századi magyar képzőművészetben. In: Szuhay Péter szerk.: *Eltérő nézőpontból. Tanulmányok a magyarországi cigány/roma közösségek kulturális törekvéseiről és a többség intézményesült „cigány képéről”.* Antropológiai szöveggyűjtemény. <http://www.tarsadalomkutatás.hu/multimedia/pdf/antropol.pdf>
- SZUHAY Péter (1995) Cigánykultúra. A magyarországi cigány etnikai csoportok kulturális integrációjáról és a cigány nemzeti kultúra megalkotásáról. *BUKSZ* 7. évf. 1995. ősz. 329-341.
- SZUHAY Péter (1999) *A magyarországi cigányok kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája.* Panoráma, Budapest.
- SZUHAY Péter – KŐSZEGI Edit (2006) Örökös lakás. Az etnikus egyediség a kétegyházi Faragó Zsigmond temetésén. In: Szuhay Péter szerk.: *Eltérő nézőpontból. Tanulmányok a magyarországi cigány/roma közösségek kulturális törekvéseiről és a többség intézményesült „cigány képéről”.* Antropológiai szöveggyűjtemény. <http://www.tarsadalomkutatás.hu/multimedia/pdf/antropol.pdf>
- SZUHAY Péter (2006) Pászítás avagy az együttélés. A társadalmi együttműködés megteremtése és optimalizálása – cigányok és magyarok között Szendrőládon. In: Szuhay Péter szerk.: *Eltérő nézőpontból. Tanulmányok a magyarországi cigány/roma közösségek kulturális törekvéseiről és a többség intézményesült „cigány képéről”.* Antropológiai szöveggyűjtemény. <http://www.tarsadalomkutatás.hu/multimedia/pdf/antropol.pdf>
- SZUHAY Péter (2006) Az egzotikus vadembertől a hatalom önnön legitimálásáig. A magyarországi cigányokról készített fotók típusai. In: Szuhay Péter szerk.: *Eltérő nézőpontból. Tanulmányok a magyarországi cigány/roma közösségek kulturális törekvéseiről és a többség intézményesült „cigány képéről”.* Antropológiai szöveggyűjtemény. <http://www.tarsadalomkutatás.hu/multimedia/pdf/antropol.pdf>
- SZUHAY Péter (2007) *Romakutatások.* In: Kovács Éva szerk.: *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet.* Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest. 88-102.
- TAUBER Elisabeth (2006) A „másik asszony” kéregetni megy. A mangapen értelme az esztráiháró szintók körében. In: Prónai Csaba szerk.: *Cigány világok Európában.* Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 172-182.
- TERESTYÉNI Tamás (2006) Fekete pont. A középiskolai történelem - és társadalomismeret-tankönyvek romákkal kapcsolatos tartalmai. In: Szuhay Péter szerk.: *Eltérő nézőpontból. Tanulmányok a magyarországi cigány/roma közösségek kulturális törekvéseiről és a többség intézményesült „cigány képéről”.* Antropológiai szöveggyűjtemény. <http://www.tarsadalomkutatás.hu/multimedia/pdf/antropol.pdf>
- TESFAY Sába (2006) Halottak napja és vallási tér gábor közösségben. In: Prónai Csaba szerk.: *Cigány világok Európában.* Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 256-268.
- TESFAY Sába (2007) „Mi vagyunk a kalapos gábor cigányok, akik nem isznak...” A gábor cigány közösség belső és külső kapcsolatait szabályozó kognitív sémák. In: Bakó Boglárka,

- Papp Richárd, Szarka László szerk.: Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák. (Tér és terep 5.) Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet Évkönyve. Balassi Kiadó, Budapest. 65-89.
- TÓTH Péter (2006) A magyarországi cigányság története a feudalizmus korában. Miskolc
- UTASI Ágnes – MÉSZÁROS Ágnes szerk. (1991) Cigánylét. MTA PTI, Budapest.
- VÉGH Anna (2006) „Ez itt élő egyház, nem halott”. In: Prónai Csaba szerk.: Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest.
- WILLIAMS, Patrick (2000) A cigányok pünkösdszta mozgalmának tanulmányozása során felmerülő kérdések. In: Prónai Csaba szerk.: Cigányok Európában 1. Nyugat-Európa. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 286-296.
- WILLIAMS, Patrick (2000) Struktúrák vagy stratégiák? Házasság a kalderás romáknál. In: Prónai Csaba szerk.: Cigányok Európában 1. Nyugat-Európa. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 274-286.
- WILLIAMS, Patrick (2000) A párizsi kelderások láthatatlansága. A Párizs elővárosaiban élő romák gazdasági tevékenységének és letelepedési formáinak néhány aspektusa. In: Prónai Csaba szerk.: Cigányok Európában 1. Nyugat-Európa. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 183-205.
- WILLIAMS, Patrick (2004) A házasság intézménye. In: Prónai Csaba szerk.: Cigányok Európában 3. Franciaország. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 297-384.
- WIZNER Balázs (2000) Cigány programok hatása az identitásra és a társadalmi integrációra. Két iskolakísérlet vizsgálata és összehasonlítása. In: Horváth Ágota – Landau Edit – Szalai Júlia szerk.: Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok. Aktív Társadalom Alapítvány, Új Mandátum, Budapest. 403-425.
- ZATTA, Jane Dick (2006) Szóbeli kultúra, írásbeli kultúra. In: Prónai Csaba szerk.: Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest. 347-357.